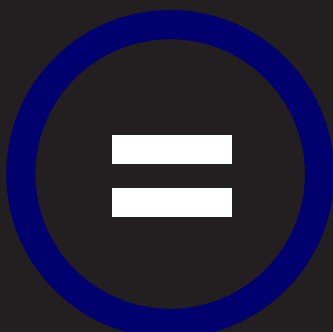

DET NY Clarté #25

TEMA: ARBEJDE, MARGINALISERING, ARBEJDSLØSHED

Læs også: HVAD VAR DET JEG VILLE? ET ARBEJDSLIV I KVINFO FRA 1990-2014 | OM DEN NUVÆRENDE SITUATION OG DEN KOMMUNISTISKE REVOLUTION: 2011-1968-1917 | ARBEJDSMARKEDS- OG SOCIALPOLITIK I EU OG DANMARK UNDER PRES! | LØNLØST LIV OG OVERUDBYTNING | PUTINS RUSLAND | PORTRÆT AF STUART HALL

UDGIVES AF: Foreningen Det Ny Clarté

WEBSITE: www.clarte.dk

HENVENDELSE: abonnement@clarte.dk

ANSVARSHAVENDE REDAKTØR:
Karen Helveg Petersen

redaktoer@clarte.dk

ØVRIG REDAKTION:

Marc Grønlund
Tormod Olsen
Troels Riis Larsen

Jørn Poulsen
Jens Laugesen
Christian Borum

PORTAL:

Jens Laugesen

webeditor@clarte.dk

LAYOUT:

Erika Kauffmann

ILLUSTRATIONER:

Erika Kauffmann
Lasse Bo Christensen

FORSIDE: Erika Kauffmann

KORREKTUR:

Thora Heegaard og Ellen Agerskov

ADRESSE:

Det Ny Clarté
C/O Mediesyndikatet Monsun
Nørrebrogade 5c, 1. tv.
2200 København N.

SKRIBENTER:

Staffan Dahllöf
Søren Engelsen
Jørgen Knudsen
Mikael Nyberg
Klaus Riis

Flemming Larsen
Mikkel Thorup
Gerd Callesen
Johan Heinsen
Kjeld Ammundsen

GÆSTESKRIBENTER:

Gorm Winther
Mikkel Bolt
Henrik Herløv Lund
Daniel Ankarloo

Elisabeth Møller Jensen

REDAKTIONEN AFSLUTTET: 1. AUGUST 2014

TRYK: Frederiksberg Bogtryk A/S

OPLAG: 400

ISSN: 1902-0333

ABONNEMENT:

Mail: abonnement@clarte.dk

Privat

4 numre: 225 kr.

Opgiv: navn, adresse, tlf. og email

Institutioner

4 numre: 400 kr.

Opgiv: Navn, adresse, tlf., email og faktureringsadresse

GIRO: 10189179

NETBANK: 1551-10189179

CVR/SE: 3009 2805

ANNONCER: abonnement@clarte.dk

Aktuelt & Baggrund

- ANALYSE** 4 Hvad var det, jeg ville? Et arbejdsliv i KVINFO fra 1990-2014
— af Elisabeth Møller Jensen
- ANALYSE** 10 Walden Bello: Afglobalisering og det globale Syd
— af Karen Helveg Petersen
- INTERVIEW** 14 Måling af bæredygtighed. Måske kan man, men vil man?
— af Christian Borum

Bevægelse & Mobilisering

- KOMMENTAR** 18 Om den nuværende situation og den kommunistiske revolution: 2011-1968-1917 — af Mikkel Bolt
- KOMMENTAR** 23 Den kommunistiske utopi i teori og praksis. — af Gorm Winther

Tema: Arbejde, Marginalisering, Arbejdsløshed

- INTRODUKTION** 28 Arbejde, marginalisering, arbejdsløshed — af Karen Helveg Petersen
- ANALYSE** 30 Arbejdsmarkeds- og socialpolitik i EU og Danmark under pres!
— af Henrik Herløv Lund
- ANALYSE** 35 Fra kæmpende lønarbejder til stræbsom lønmodtager
— af Daniel Ankarloo
- ANALYSE** 39 Lønløst liv og overudbytning — af Karen Helveg Petersen

Bog & Kultur

- BOG** 46 Putins Rusland
- BOG** 48 1913 – Århundredets sommer
- BOG** 50 Et mislykket værk
- PORTRÆT** 54 Stuart Hall: Multikulturalisme, venstrepolitisk engagement og kulturens politik

Hvad var det, jeg ville?

Et arbejdsliv i KVINFO fra 1990-2014

FORFATTEREN BLEV DIREKTØR for KVINFO i 1990, tre år efter at det blev en selvstændig institution. KVINFO står for Køn, Viden, Information og Forskning. Elisabeth Møller Jensen gengiver i artiklen sine tanker og ønsker om udviklingen i KVINFO og gennemgår de vigtigste landvindinger. KVINFO havde fem ansatte, da Elisabeth Møller Jensen blev ansat i 1990 og 35, da Elisabeth Møller Jensen sluttede. Driftsbevillingen fra Kulturministeriet er steget fra 2 mio. kr. til 7,6 mio. kr. Den samlede omsætning var i 2013 38 mio. kr.

Af Elisabeth Møller Jensen

EFTER 24 år på posten er der god anledning til at tænke over, hvad det var, jeg ville, da jeg i 1990 blev direktør for KVINFO. Jeg kom fra universitetet, hvor jeg underviste i dansk og nordisk litteratur, og som hovedredaktør bragte jeg med mig projekt Nordisk Kvindelitteraturhistorie, der fik sekretariat på KVINFO og blev udgivet på dansk og svensk i fem bind fra 1993-1998. Fra kønsforskningen og mit arbejde med de kvindelige forfattere vidste jeg, at køn udgør en blind plet, en stor hvid elefant i rummet, som på den ene side er meget tydelig og synlig, men som de færreste aligevel taler om, og som de fleste slet ikke forstår rækkevidden af. Derfor ville jeg først og fremmest skabe forståelse for kønsforskningens betydning. Den nye viden skulle ud i alle samfundets kroge og hjørner. Ikke som passiv viden, men som del af en forandringsdagsorden med ligestilling på programmet. Jeg ville relancere feminismen, og det var derfor helt afgørende at sætte KVINFO ind i tiden, og at sigtelinjen lå i en balance mellem mainstream og forandring.

Penge, PR og prestige

Øverst på det arbejdsblad, jeg udarbejdede den første sommer, havde jeg skrevet: penge, PR og prestige som en forudsætning for at realisere min vision. Til stiftelsesfesten for støtteforeningen Kvindeligt Selskab i Det Kongelige Biblioteks Have sommeren 1991 med flere end 1000 deltagere skrev jeg for første gang i mit liv en pressemeddelelse. Det var næsten magisk at opleve, hvordan mine egne ord som et ekko blev smidt tilbage fra aviser, radio og tv i en uendelighed. «70'er-feminismen er død, 80'er-trætheden er overstået, og en ny 90'er-generation står parat» lød det igen og igen.

Kvindeligt Selskab, der gennem 90'erne bidrog til gode historier i medierne, slog igennem med relanceringen af International Kvindedag 8. marts, 1993 og en åben invitation til gallashow i Cirkusbygningen. Med oplæsning af Suzanne Brøgger, tale af kulturminister Jytte Hilden, dialog mellem koryfæer som Lilian Knudsen, formand for KAD (Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark), og Lisbeth Knudsen, næstformand for HK, champagne og laksefarvede kondomer til alle. Hertil kommer en flyvende lænestol i en Kirsten Delholm-performance, satellitinterview af Ritt Bjerregaard fra den amerikanske ambassade med en republikansk kvindelig senator om kvinders politiske indflydelse. Alt dette var med til at skabe en uforglemmelig engangsoplevelse, der bekræftede mig i, at vi havde fat i den lange ende. Medieomtalen var enorm.

Endnu flere husker fejringen af 8. marts året efter i Den Grå Hal i Christiania, hvor økonomien Frank Dahlgaard som den første og eneste modtog prisen Årets Pikhoved. Tre dage i træk var KVINFO og Kvindeligt Selskab på bagsiden af Ekstrabladet. Der skulle gå tyve år, før KVINFO med ugebladernes massive dækning af kronprinsesse Marys besøg hos KVINFOs partnere i Jordan og Marokko i 2013 kom ud til så lige så mange nye læsere. En forandringsdagsorden kræver mod, og jeg fandt ud af, at man ikke skal være alt for bange for skandalen. For skandaler er ægte folkelige i deres karakter. Når bølgen ruller, river den alle med. Og man når meget bredere ud. Jeg foretrækker ugebladernes omtale af Mary-besøget frem for Ekstrabladets udhængning på bagsiden og anbefaler bestemt ikke skandalen som kommunikationsstrategi, men kommer man igennem den, kommer man styrket tilbage. Derfor skal man heller ikke være så bange af sig. Vil man vinde, må man vove. For selvfølgelig er der mod-

”

Da danske kvinder fik valgret i 1915, handlede kampen om valgret til hele befolkningen, arbejderklassens mænd i byerne og på landet, de fattige, de indsatte og de psykisk syge”

stand, og når det handler om køn, kan modstanden være ganske ondartet, fordi den hurtigt bliver meget personlig.

Medieomtalen førte til øgede bevillinger, men alligevel tog det tre gode læreår at skaffe den første million til at etablere Ekspertdatabasen, der var den første i verden af sin art og i dag via KVINFO's Mellemøstafdeling eksporteret til Jordan, Egypten, Libanon (arabisk og engelsk) og på vej til Marokko og Tunesien (arabisk/fransk). Ekspertdatabasen har fået et stort gennemslag og blev i 2013 anerkendt af EU-Kommissionen som best practice i Europa.

KVINFO's medarbejdere har præsteret en lang prisbelønnet resultatliste, men det projekt, jeg selv er mest stolt af, er KVINFO's Mentornetværk for indvandrerkvinder, som fra 2003 har engageret næsten 8000 kvinder, der har været med i netværket, enten som mentorer, mentees eller som kontaktpersoner – kvinder, der bakker op og hjælper med at finde den rigtige mentor, hvis vi ikke lige har den rette profil i mentorbanken. Mentornetværket er ifølge den største europæiske ekspert inden for området, professor David Clutterbuck, enestående og dertil

det største af sin art i verden. Fra 2009, hvor vi præsenterede vores erfaringer på en international konference, har vi eksporteret ideen og metoderne til samarbejdspartnere i tyve lande i Europa, Mellemøsten, Afrika og Asien. Mentornetværket samarbejder internationalt med organisationen OSCE og med the Women's Lobby i Bruxelles. Gennem OSCE oprettes der afdelinger i Serbien, Kosovo, Makedonien, Aserbajdsjan, Kirgisistan.

Feminisme handler om mere end køn

Feminismen udspringer af kampen mod slaveriet i USA, hvor især mange kvinder var meget aktive. Til den første internationale konference i London 1840, sendte USA kvindelige delegerede, som måtte lide den tort ikke at få lov til at sidde i salen, men blev henvist til at sidde bag et gardin på 1. sal. Efter den oplevelse rejste de tilbage og grundlagde den amerikanske kvindebevægelse. Så feminismen har altid handlet om mere end køn, og i de perioder, hvor feminismen indskrænker sig til alene at handle om ligestilling mellem kvinder og mænd, sker der ikke så meget. I 1970'erne, hvor det store gennembrud for kvinders rettigheder slår igennem i hele den vestlige verden, er feminismen en del af

KVINFO
 KØN·VIDEN
 INFORMATION
 FORSKNING

en international antiimperialistisk kamp. Og når det gælder kampen om kvinders stemmeret, som blev kæmpet i Danmark i over 30 år fra ca. 1880-1915, er de færreste opmærksomme på, at kvinder delte vilkår med flertallet af den danske befolkning. Før 1915 havde kun 15 % af de mest privilegerede mænd i Danmark stemmeret. Da danske kvinder fik valgret i 1915, handlede kampen om valgret til hele befolkningen, arbejderklassens mænd i byerne og på landet, de fattige, de indsatte og de psykisk syge. I skolen blev de kaldt de 5 F'ere: Fruentimmere, Folkehøld (tjenestefolk), Forbrydere, Fjølser (psykisk syge og handicappede) og Fattige (folk på fattighjælp eller fattiggård). I dag kan man med god ret tilføje et sjette F i betydningen "De Fremmede". Det svenske Feministisk Initiativ, som fik valgt Soraya Post til EU-Parlamentet, og som står til at komme i Riksdagen ved næste valg, fortolker ligestilling som en bred kategori, der omfatter alle områder af diskrimination: køn, race, alder, religion, seksuel orientering, handicap osv. Den udvidelse er formentlig baggrunden for det parlamentariske gennembrud.

KVINFO's

Mentornetværk

Med Fogh-regeringen fra 2001, støttet af Dansk Folkeparti, blev indvandring især fra "ikke-vestlige lande" – med fokus på især muslimske – et af de spørgsmål, som delte befolkningen. Det var Naser Khader, der som radikal politiker i 2001 trak KVINFO ind i orkanen, da han anklagede kvindebevægelsen for at svigte indvandrerkvinderne i opgøret med kvindeundertrykkelsen i indvandrer-miljøer og i samme ombæring fremhævede Kvinfo som en af de institutioner, der ikke levede op til sit ansvar.

I et interview i Politiken i maj 2001 svarede jeg, at det er den enkelte indvandrer kvinde selv, der må definere sine egne behov og gå sin egen vej. For mig at se en banalitet, men mine udtalelser udløste prompte hård kritik i de landsdækkende aviser hele det politiske spektrum rundt. Dybest set opfattede mine kritikere det, som om jeg mente, at indvandrerkvinder må sejle deres egen sø.

Jeg takkede nej til de mange opfordringer til at forklare mig, debattens vilkår taget i betragtning, for til gengæld med Mentornetværket i praksis at vise en anden holdning og en anden vej. Mentornetværket tager nemlig afsæt i indvandrerkvindernes egne behov og ønsker.

Mentornetværkets succes bunder ikke bare i det bevidste fokus på den enkeltes ønsker og behov, men også i modellens kobling af to så forskellige verdener som erhvervsliv og kvindebevægelse. Kvinfo-modellen kombinerer professionelle businessmetoder udviklet i HR-afdelinger i store internationale virksomheder, i Canada især, med kvindebevægelsens værdigrundlag, defineret som troen på, at det er i kvinders interesse at hjælpe hinanden, anerkende og respektere hinanden på tværs af interesse modsætninger og åbenlyse forskelle.

I det daglige møde med kvinder fra mere end 140 forskellige lande er det et aktivt valg at lægge 'kulturbrillen' væk og ikke lade sig forstyrre af, hvor mentee kommer fra, hvad hun tror på, hvad hun spiser, eller hvordan hun går klædt. For mentor handler det alene om at støtte mentee i at realisere drømmen om det gode liv i Danmark. Det er hendes ønske om at komme videre med sit liv, der definerer mentorrelationen. Et ønske, der for flertallets side kan oversættes til drømmen om et job svarende til de kvalifikationer, hun enten kommer med eller har tilegnet sig i Danmark.

”

For de fleste er den danske kvindehistorie derfor stadigvæk så lyslevende, at det forekommer indlysende at række hånden ud til de nye kvinder, som nu ønsker sig en plads på arbejdsmarkedet og lige rettigheder i samfundet”

Den gode idé er ofte meget enkel og ved at forestille sig Danmark som én stor arbejdsplads har KVINFO kunnet rekruttere mentorer inden for alle professioner, uddannelser og virksomheder. I pilotprojektet håndplukkede vi mentorer til de første 12 mentees, men da vi efterlyste mentorer

gennem KVINFO's ressourcestærke netværk, meldte 300 sig. Løsningen blev at oprette en mentorbank, som vi til enhver tid kunne søge mentorer i, efterhånden som nye mentees meldte sig på banen.

Gennembruddet kom, da Mentornetværket året efter i oktober 2004 fik to priser inden for samme måned: Alt for Damernes Kvindepris og Integrationsministeriets officielle integrationspris for det offentlige arbejdsmarked. I 2007 blev Mentornetværkets resultater fremhævet i OECD-rapporten 'The Labour Market Integration of Immigrants in Denmark', ligesom et af projektets mange knopskydninger, et program for kvinder med immigrantbaggrund, der gerne vil have en politisk karriere, udløste en begejstret helsides artikel i søndagsmagasinet i den store spanske avis El País, hædrende omtale i The Guardian og på det canadiske website Cities of Migration.

Mentornetværket er et af de mest succesfulde integrationsprojekter i Danmark. Deltagere, men-

”

dertil er behovet for viden om køn kolossalt stort, fordi køn er et omdrejningspunkt for store forandringer i det enkelte menneskes liv og i det fælles liv”

torer og mentees melder sig selv, og hver især aktiverer de nye deltagere ved at bringe det gode budskab videre. Næsten hver tredje, der matches med en mentor, får et job. Både højtuddannede, kvinder med mellemuddannelser og kvinder helt uden uddannelse og jobberfaringer. En meget vigtig forklaring er den enkle, at succes skaber succes. Integrationsprojekter lider ofte under et socialt belastet image fyldt af tvang og restriktioner. Mentornetværket derimod tilbyder et prestigegivende internationalt møde, som både mentorer og mentees er stolte af at være en del af. På mange måder fik KVINFO en flyvende start med hurtige synlige resultater, og det viste sig, at mange danske kvinder gerne vil ofre tid og engagement på at deltage i positiv integration.

Med Mentornetværket satte vi en bevægelse i gang, som har mobiliseret helt almindelige mennesker i civilsamfundet. Der er i store dele af befolkningen et oprigtigt ønske om at skabe det fællesskab, som giver plads både til majoritet og minoritet. Kigger vi bagud i danmarkshistorien, er det slet ikke noget nyt, at skiftende befolkningsgrupper som bønder, arbejdere og kvinder i tur og orden har fået del i goder, som har været reserveret de privilegerede få. Det er således kun et par generationer siden, at danske mødre fik en plads på arbejdsmarkedet. For de fleste er den danske kvindehistorie derfor stadigvæk så lyslevende, at det forekommer indlysende at række hånden ud til de nye kvinder, som nu ønsker sig en plads på arbejdsmarkedet og lige rettigheder i samfundet.

Som deltager i Mentornetværket er man med i noget, der er meget større end den enkelte. Ved at invitere de mange nye danskere med ind i fællesskabet, skriver Mentornetværket intet mindre end nye kapitler i den moderne danmarkshistorie.

Mentornetværket er for alle

Det lyder simpelthen for godt, kan jeg næsten fornemme, læseren tænker. Er mentornetværket ikke bare endnu et eksempel på elitefeministers fede selvspjeling i alliance med de bedst privilegerede udenlandske kvinder? Hvad med

dem uden uddannelse, og hvad med de kvinder, der aldrig har været på arbejdsmarkedet?

Kommer man til Danmark med en høj uddannelse blot for at konstatere, at man ikke kan få lov til at bruge den, er man ikke privilegeret, men i farezonen for at ende i social isolation og udvikle depression. Mentornetværket var det første program, der gjorde noget for gruppen af højtuddannede kvinder, som i hjemlandet måske bare har forelsket sig så fatalt i en dansker, at de indvilger i at følge ham til Danmark.

I Vollsmose drømmer en kvinde, der hele sit liv har passet mand og børn, om at blive bager. Mere behøver hun ikke for at få en mentor. Det eneste krav, vi stiller, er, at hun ønsker at komme videre med sit liv. Kvinden fra Vollsmose forklarer i et interview, at den rigtig store drøm er at få råd til en fed bil. I 60'erne drømte den danske husmoder om at få råd til et køleskab og en vaskemaskine. Mere indviklet behøver det sådan set ikke at være

Men det afgørende svar er måske, at Mentornetværket tager sit afsæt i den opfattelse, at mennesker verden over har mere til fælles end det, der adskiller os. Derfor tager vi også for givet, at den kvinde, der henvender sig for at få en mentor, gerne vil være en del af fællesskabet. Den mentee, der kaldte sin mentor sin menneskelige GPS, skabte et sprogligt godt billede på behovet for navigation i ukendt land.

Det positive er, at danske kvinder ikke tøver med at åbne deres netværk for immigranterkvinder, der søger fodfæste på arbejdsmarkedet. At der hver dag skabes tillid, konkrete resultater og nye netværk.

Globalisering, netværk og webudvikling

Det KVINFO, jeg overtog ledelsen af i 1990, var allerede dengang en avantgardeinstitution. Ikke mindst var der satset på at udvikle et tidssvarende specialbibliotek, som var stolt over at være med i det landsdækkende bibliotekssystem, der dengang hed Alba, senere Rex. Vi boede fortsat i Nyhavn, da KVINFO fik sin første hjemmeside i 1995, og kort tid efter at vores enkle hjemmeside var gået i luften, lå den

som den tredje mest besøgte i Kulturnet Danmark i skarp konkurrence med de store statsinstitutioner. Umiddelbart fattede jeg ikke, hvad der skete, og det gjorde den daværende ansvarlige kontorchef i Kulturministeriet heller ikke. „Mon ikke, de kommer efter noget andet“, spurgte han forblømt. „Mon ikke, de tror det er porno“, sagde han direkte, da jeg stadig ikke fattede pointen. Jeg var glad for at kunne gå tilbage efter en systematisk research og fortælle, at „nej, det troede de mange besøgende ikke“. Der måtte findes en anden forklaring. Og forklaringen er den enkle, at der er viden, der bedst finder sin målgruppe på internettet, og dertil er behovet for viden om køn kolossalt stort, fordi køn er et omdrejningspunkt for store forandringer i det enkelte menneskes liv og i det fælles liv. Det vi også kalder modernitet. Derfor er behovet for viden, fortolkning, forklaring utrolig stort. Da vi med den historie fandt ud af, at brugerne via internettet finder frem til os af sig selv, var der ingen vej tilbage.

Biblioteket blev digitaliseret, Forum omlagt til webtidsskrift, ekspertdatabasen omlagt til internettet, samarbejdet med Statsbiblioteket om digital formidling af den kvindehistoriske kulturarv påbegyndt og intensiveret frem mod fejringen af 100-året for valgretten i 2015. **Kvinfo.dk blev udviklet til et interaktivt supersite med flagskibe som Kvindebiografisk Leksikon og Nordisk Kvindelitteraturhistorie på dansk, svensk og engelsk. I 2013 blev hjemmesiden 'Stemmeret i 100 år', der varmer op til stemmeretsjubilæet i 2015, lanceret.**

Det er IT, der har gjort KVINFO landsdækkende og international, og som har udviklet institutionen indadtil med vidensdeling og samarbejde på tværs. Selvfølgelig var det undervejs en stor inspiration, at KVINFO fik ansvaret for udviklingen af Kulturnet Danmark, Kulturministeriets fælles indgang til dansk kultur på internettet. Og flytningen til nye, tidssvarende lokaler i Fisken ved siden af Den Sorte Diamant har i sig selv været en forudsætning

Hvor netværk og webudvikling er de to store overskrifter over KVINFO's udvikling op gennem 90'erne, var indvandring og integration fokus i 00'erne og endelig har internationalisering og globalisering været den tredje store overskrift i 10'erne, som igen har skabt en helt ny institution. KVINFO's Mellemøstafdelingen formidler samarbejde mellem Danmark og den arabiske verden, og alene i Marokko har institutionen tyve forskellige samarbejdspartnere.

” Hvor netværk og webudvikling er de to store overskrifter over KVINFO's udvikling op gennem 90'erne, var der fokus på indvandring og integration i 00'erne, og endelig har internationalisering og globalisering været den tredje store overskrift i 10'erne”

Det personlige er politisk

Da Olympe de Gouges i 1791 udgav "Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne", som udvidede den franske menneskeretserklæring med kvinder, tilføjede hun, at den vigtigste ytringsfrihed var kvinders ret til at fortælle, hvem der var far til deres uægte børn. Det var ikke gjort med at tilføje "et femme", hver gang, der stod "l'homme". Og med den bemærkning ændrede hun hele billedet. For når kvinder bliver ligestillet med mænd, opstår der noget nyt og tredje, som giver plads til seksualitet og reproduktion. Mænd og kvinder skal ligestilles, ja, men mænd og kvinder er ikke ens. Når menneskeretigheder og ligestilling tager udgangspunkt i kvinder, udvides perspektivet. Det er der mange, der ikke har forstået. Så arbejdet går videre, og behovet for KVINFO er fortsat stort. Både i Danmark og i verden.

Elisabeth Møller Jensen, mag. art., fhv. direktør i KVINFO.

Walden Bello: Afglobalisering og det globale Syd

WALDEN BELLO er en fast og velartikuleret stemme i forsvaret for det globale Syds interesser. Han har over årene nådesløst kritiseret Bretton Woods-institutionerne for deres ødelæggende politikker, forfulgt en skarp klimadagsorden, men måske vigtigst af alt krævet, at de fattige landes ressourcer tilkommer dem selv og ikke skal 'eksporteres' væk under foregivender om, at handel er til fordel for alle. I Filippinerne kæmper Bello for fuldførelse af den igangværende jordreform og forbud mod minedrift. Han er også aktivt involveret i kampen for at forsvare filippinske arbejderes rettigheder i udlandet.

Af Karen Helveg Petersen

WALDEN BELLO var hovedtaler ved den årlige Transform-konference i København d. 15. marts. Han er dels sociologiprofessor og skribent, dels aktivist og valgt politiker for det venstreorienterede Akbayan borgeraktivistparti i sit filippinske hjemland.

I en samtale dagen inden konferencen spurgte jeg ham til at begynde med, om præsident Benigno Aquino (fra 2010) var en forbedring i forhold til tidligere af slagen. Bello er politisk støtte for Aquino, men ikke ukritisk. Iflg. Bello er Aquino gået helhjertet ind i korruptionsbekæmpelsen og har lanceret et anti-fattigdoms-program, der har været god for væksten.

” Han efterlyser en hjemmegroet udvikling, hvor landenes økonomier er sammenhængende og komplette”

Men Aquino har ikke en egentlig økonomisk strategi, og den filippinske økonomis vækst har mest været baseret på standardiserede tjenesteydelser inden for finans og business, der er udflygt fra andre lande. Dertil kommer genopbygningen efter de naturkatastrofer landet har været udsat for, og som gælder som forbedring af økonomien. Fremstillingsindustrien og landbruget er stagnerende. En stor støtte for økonomien er remitter fra migrantarbejdere, 23 milliarder dollar i 2013, hvilket vidner mere om antallet af filippinere, der arbejder som dårligt betalte bygningsarbejdere og tjenestefolk i Mellemøsten og Vesten, end om de lønninger, de får.

Bellos analyse af hjemlandet står i modsætning til dels 'developmentalisterne', der mener, at det går stadig bedre i den fattigere del af verden, og dels frihandelstilhængerne. Han efterlyser en hjemmegroet udvikling, hvor landenes økonomier er sammenhængende og komplette. Det vil derudover have den fordel, at der kan spares på transporten, hvis energiforbrug udgør så foruroligende stor en del af anvendelsen af fossile brændstoffer. Men lad os begynde et andet sted.

De internationale finansieringsorganisationer
Bello skrev i 1999 en artikel om den 'jurassiske' fond møntet på Den internationale Valutafond, IMF. Hans kritik var nådesløs. Jeg spurgte ham derfor, om han så ændringer i IMF og Verdensbankens magt og førte politikker. Der har jo været diskussioner om, at Vesten skulle opgive stemmeandele. Med krisen er der tegn på, at de vestlige lande holder på deres privilegier, svarede Bello, men alligevel ser han tegn på, at IMF har mistet en stor del af sin indflydelse, siden det både var med til at skabe den asiatiske krise i 1997-98 og bagefter komme med fatale råd til løsningen på den. IMF gjorde nemlig kun krisen værre ved at transformere et finansielt problem til et reelt. Det kan tilføjes, at Malaysia, der ikke fulgte IMF's råd, slap billigst.

Først meget senere kom der halvhjertede undskyldninger for ikke bare den asiatiske krise, men også de strukturelle tilpasningsprogrammer, som de to Bretton Woods -organisationer fra firserne og frem hærgede den tredje verden med. De bestod i at kræve nedskæringer i den offentlige sektor og afmontering af statsstøtte til økonomiske sektorer. En konsekvens har været, at afrikanske lande er gået fra selvforsyning til at måtte importere en

fjerdedel af deres fødevarer (se ”Destroying African Agriculture”).

Som det nok vil være bekendt, er IMF en del af den i venstreorienterede kredse så afskyede trojka (sammen med Den europæiske Centralbank og EU-Kommissionen), der står for krav til de sydeuropæiske lande, de har givet nødlån til i de senere år for at forhindre dem i at gå fallit eller forlade euroen. Men alligevel er IMF’s magt ikke kommet tilbage iflg. Bello. Ej heller har det ændret sin neoliberale politik (Washington-konsensus) på trods af ihærdige påstande om det modsatte.

Argentina, Brasilien og Thailand har smidt IMF ud. Iflg. Bello skyldes den tidlige thailandske premierminister Thaksin Shinawatras popularitet i den brede befolkning, at han i 2001-02 trodsede IMF. Bello mener, han var intet mindre end en revolutionær figur. Thaksins fortjenester som statsminister fra 2001 til 2006 bestod i at etablere direkte pengeoverførsler til hver landsby, universel adgang til sundhedsydelse og i at tilbyde bønder adgang til billige lån samt gældseftergivelse. Bello medgav i næste åndedrag, at Thaksin også brugte sin regeringsmagt til at styrke sine egne forretningspositioner. Det udnyttede den gamle elite til at få middelklassen over på sin side og få ham vippet af pinden. Flertallet støtter stadig Thaksin, mens en stærk minoritet bekæmper ham. Det har den haft held med, kan man så konkludere, for han og søsteren Yingluck, der tidligere i år måtte træde tilbage som statsminister efter at være blevet dømt for uberettiget forflyttelse af en embedsmand, forekommer at være langt fra magten lige nu.

Også Verdensbanken er svækket, fordi Kina og Venezuela er trådt ind på scenen som alternative finansieringskilder for udviklingsprojekter. Venezuela har givet lån til Latinamerika og Caribien. Og Kina overalt i det globale Syd.

Klimaforandringerne

Bello er meget aktiv mht. klimadagsordenen. En ny klimaafnede skal vedtages senest i 2020, men der skulle komme forslag om bindende nedskæringer i 2015 – det skulle der sådan set allerede være kommet under det mislykkede COP15 i København i 2009. Sagen er, at de bindende nedskæringer under Kyoto-protokollen til UNFCCC (UN Framework Convention on Climate Change) udløb i 2012. På ingen af de årlige COP’er, der har fundet sted siden COP15, har man kunnet enes om andet end en køreplan og nogle uopfyldte løfter om støtte til energiomlægning i den tredje verden. Nu siges det, at der skal opnås enighed om en afløserafnede i Paris i slutningen af 2015. Hvis der ikke vedtages drastiske reduktioner allerede nu, kan der ske meget på 5-6 år, udtrykte Bello.

Kun Anneks 1-landene, europæiske og udviklede lande, har haft bindende mål for reduktioner i drivhusgasudledninger, men målene er siden 2012 selv-pålagte. Fordelen ved at være Anneks 1-land var, at man kunne købe sig til reduktioner i andre lande via diverse mekanismer.

Kampen i alle COP’er har gået på, om ”ikke-Anneks 1-lande” som Kina, der udspyr CO₂ i massevis, skal underkaste sig bindende begrænsninger. Det er bekendt, at USA aldrig gik med i Kyoto og formentlig ikke kan bringes til at forpligte sig til bindende mål, selvom præsident Obama ind imellem fremsætter temmelig beskedne målsætninger.

I realiteten, udtrykte Bello, er Kina og USA lige uinteresserede i bindinger. Det hele gøres ikke lettere af, at Kina kan henvise til, at forbrugere af dets industrivarer befinder sig i de vestlige lande. Enkelte EU-lande har en mere sund tilgang til problemet. Australien og Canada er gået den gale vej. Bello prøvede at få den filippinske præsident til at deltage i klimakonferencen i Warszawa sidste år, men åbenbart uden held. Han (Bello) indrømmede, at vejen gennem konferencer og protokoller ikke just er lovende. Hans budskab er imidlertid det klare, at både Nord og Syd må reducere deres drivhusgasudledninger, og at Nord ikke blot skal købe sig aflad ved at hjælpe med afbødning og tilpasning til klimaforandringerne.

”

IMF har mistet en stor del af sin indflydelse”

Afglobalisering

Det mest interessante er Bellos tanker om afglobalisering, der også var temaet på Transform-konferencen. Afglobalisering er en strategi til bekæmpelse af den internationale kapitalisme – netop ved at ramme dens internationalisme. Produktionen skal i stigende grad være til for den lokale befolknings skyld og ikke ske for at tilfredsstille udenlandske behov for billige varer. Først og fremmest er Bello modstander af de udenlandske investeringer, der i praksis går ud på at overtage lokale ressourcer, således som det sker ved minedrift. Som logisk konsekvens af den analyse er Bello medstiller af et forslag om at forbyde minedrift i Filippinerne. Miner får fattige værtslande som bekendt sjældent noget ud af selv, og derudover er de miljø- og klimaødelæggende. En vidunderlig formulering bragt af Bello er, at den kapitalistiske produktionsmåde består i ”transformationen af levende natur til døde varer” (i ”Can Capitalism Survive Climate Change?”), mens enormt spild skabes i processen. Overkonsumtion fremmes af profithensyn. Denne produktionsmåde

ligger bag brugen af fossile brændstoffer og afskovning. At den har spredt sig til landene i Syd, gør det ikke bedre.

Afglobalisering er ikke bare en strategi, men også en tendens. Den globale krise har indvarslet slutningen på den eksportorienterede vækst for de nye lande. Uden for Europa og USA ser man en stærkere intervention i økonomien fra statens side. Befolkninger er blevet skeptiske mht. globaliseringens velsignelser. Men også store virksomheder er begyndt at gentænke deres strategier om outsourcing, bl.a. fordi det står dem klart, at der er svagheder i forsyningskæderne.

Wall St.-sammenbruddet og den europæiske gælds-krise er blevet fulgt af fald i væksten i BRICS-landene (Brasilien, Rusland, Indien, Kina og Sydafrika). Og nu kræver befolkningerne i Kina og Brasilien hjemlig vækst samt omfordeling af indkomsterne. En af grundene til, at Kina er blevet aggressivt, er dets erkendelse af, at det overfører ressourcer til udlandet, fordi arbejdskraften og andre produktionsomkostninger er billige, mens landet selv sidder tilbage med forureningen. Lige så lidt som på BRICS tror Bello på fremgangen i det næste geled af opstigende lande, Indonesien, Filippinerne osv. Der er problemer i dem alle.

Bellos afglobaliseringsagenda skal naturligvis ikke forveksles med de politiske krav, der bl.a. er stillet i Frankrig af Marine Le Pen og socialisterne. Med indbyrdes forskelle. Den første gruppe koncentrerer sig om stop for indvandringen, og at landene skal have lov til at styre deres egen økonomiske og sociale udvikling – i hvert fald skal det ikke være EU, der gør det – uden at erkende den økonomiske sammenhæng. Socialisterne lægger vægten på at beskytte de hjemlige industriarbejderes job.

I øvrigt fremhævede Bello, at afglobalisering ikke betyder en afvisning af det internationale politiske og retssamfund som FN, og hvad det kæmper for. Han mener også, at folk skal have ret til emigration/immigration.

” Afglobalisering er en strategi til bekæmpelse af den internationale kapitalisme - netop ved at ramme dens internationalisme”

Nødvendigheden af den offentlige sektor og fællesskabet

Selvom Bello ikke er 'developmentalist', er konsekvensen af hans tanker, at staten må have en afgørende rolle at spille i en anden udviklingsmodel. Problemet er snarest, at der i de fattige lande ikke har været en stat, der var stærk nok uden at blive populistisk eller autoritær. Forskellen består i ikke at hoppe med på, at alle lande bare skal gennemleve samme etaper for at komme til de udviklede landes stadium – dette afviser Bello klart. Ikke alle i verden kan blive europæiske bedsteborgere. Det er selve produktionsmåden, der er problemet, og derfor er Vesten ikke en model, så lidt som Kina er det.

” både nord og syd må reducere drivhusgasudledninger, og nord [skal] ikke blot købe sig aflad ved at hjælpe med afbødning og tilpasning til klimaforandringerne”

Regionale samarbejder på egne betingelser og lokal-samfundsinitiativer er det, man skal basere sig på.

Filippinerne har siden 1988 været i gang med en ambitiøs landreform, der oprindeligt skulle have været gennemført i 1998 og så i 2008, men hvis deadline er udskudt til d. 14. juni i år. Målet var at omfordele mere end 8 millioner ha, men programmet har haft mange vanskeligheder. Der manglede 700-000 ha i marts, og de er nok ikke blevet fordelt på de tre måneder, der er forløbet siden. Regeringen assisterer med penge til opkøb, men modstanden fra de store landbesidderes side er hård at bryde. De skal nemlig opgive det meste af deres jord.

Om sit politiske virke sagde Bello, at han har været medlem af Repræsentanternes Hus i Filippinerne i de sidste 5 år. Inden da lavede han politisk arbejde gennem en NGO for bl.a. reproduktive rettigheder.

LITTERATUR:

- Andersen, Nina Trige (2014), "Vi er på vej ind i fjerde fase af krisen", *Information Weekend* 22.-23. marts
- Af Walden Bello:
"Breaking the Climate Stalemate, September 9, 2012, URL: http://www.huffingtonpost.com/walden-bello/breaking-the-climate-stal_b_1873867.html
"Seven Billion ... And Rising", November 3, 2011, URL: http://fpif.org/seven_billion_and_rising/
"Climate and Capitalism in Copenhagen", December 1, 2009, URL: http://fpif.org/climate_and_capitalism_in_copenhagen/
"Destroying African Agriculture", June 3, 2008, URL: http://fpif.org/destroying_african_agriculture/
"Can Capitalism Survive Climate Change?", April 1, 2008, URL: http://fpif.org/can_capitalism_survive_climate_change/
"Jurassic Park: Should Developing Countries Push to Decommission the IMF?" (udvidet version af forfatterens klumme i *Far Eastern Economic Review*, December 6, 1999), URL: <http://focusweb.org/publications/2000/Jurassic%20Fund.htm>

Måling af bæredygtighed.

Måske kan man, men vil man?

INTERVIEW. Det Ny Clarté interviewer Anders Bjørn, som skriver sin ph.d. afhandling på DTU om bæredygtighed og mulighederne for at modellere miljøbelastninger fra produkter og systemer. Vi skal dykke lidt ned i, hvad der er af muligheder og nye perspektiver indenfor dette felt, men også kredse om den potentielle ulykke, at bæredygtighed som udgangspunkt er svært foreneligt med resten af samfundets præferencer.

Af **Christian Borum**

Indledende tanker

Vi har i sidste nummer af bladet kigget på feltet "økologisk økonomi", som ligesom Anders Bjørns afhandling er en del af et forsøg på at opbygge en forståelse, en videnskabelig metode og en prioritering for, hvordan økonomien og vores produktion skal ses i forhold til planetens ressourcer og dens begrænsninger.

Selvom meget kommunikation på overfladen af det vestlige samfund indikerer et nyt fokus på bæredygtighed, så må det i bedste fald anses som værende en trend, der mere har noget personligt og 'med-på-den-næste-bølge' som forankring end en objektiv og ressourcemæssig systemisk tilgang til vores planets udfordringer. Vi er på Det Ny Clarté store fortalere for, at bæredygtighed i konceptets bredeste forstand bliver udgangspunkt for samfundets prioriteringer og overordnede logik. Det ved vi selvfølgelig godt ikke sker, men man må som venstrefløj, aktivist eller miljøforkæmper alligevel forsøge at sprede kendskabet og budskabet, så godt man nu kan. I hvert fald kan det belyse, at vi ikke ændrer retning, selvom vi bliver mere oplyste. Relationen mellem forbrug og produktion er en af kernerne i det kapitalistiske system, og de interesser, de ejerskabsforhold og den kultur, der er indlejret i systemet, lader ikke nogen anden logik være bestemmende end den, der skaber store markeder, forbrug og produktion. Det er derfor interessant at se, hvordan diskursen om bæredygtighed på overfladen af systemet, i f.eks. medier, hos politikere og firmaer, ikke stemmer overens med systemlogikken. Under kapitalismen tager ingen sig af helheden.

I forhold til hvad vi ved anno 2014, kan kapitalismens egen ressource- og effektiviseringsdynamik,

endda med hjælp fra stater, ikke levere nogen løsninger, som er tæt på at være tilfredsstillende i denne kamp. Problemet er derfor systemisk i dets kerne, og spørgsmålet er, om nogen tør sige, at vi ikke kan stille noget op med det stigende ressource- og energiforbrug samt klimaudfordringen.

Der kommer ny effektiv og besparende teknologi samt nye metoder til hele tiden, men det kan ikke mildne effekterne af systemet. En rapport, Green Economies Around the World, udgivet af blandt andet SERI Instituttet, har som de første i verden vurderet forholdet mellem ressourcer, forbrug og tekniske landvindinger siden 1980'erne og konkluderer: Til trods for at vi er blevet meget bedre og langt mere effektive i vores udnyttelse af ressourcer, har den økonomiske vækst for længst overhalet disse effektiviseringer. Man kan også referere til den såkaldte "rebound effekt" eller "Jevons paradoks", som belyser, hvordan miljøoptimerende teknologier i mange tilfælde faktisk driver den

”

I hvert fald kan det belyse, at vi ikke ændrer retning, selvom vi bliver mere oplyste.”

økonomiske vækst. Hvis energi eksempelvis bliver brugt mere effektivt, vil der blive produceret mere, da prisen falder, og dermed genereret højere efterspørgsel.

Hertil kommer, at både Indien, Østasien og dele af Afrika potentielt står overfor at blive internaliseret endnu dybere i den kapitalistiske markedsøkonomi. Politiske tiltag har derfor beviseligt ikke virket til for alvor at komme stigningen og intensiveringen

”

Til trods for at vi er blevet meget bedre og langt mere effektive i vores udnyttelse af ressourcer, har den økonomiske vækst for længst overhalet disse effektiviseringer.”

Andel

til livs. Det må i sidste ende være manglende prioritering – og så er vi tilbage ved manglende mod til at modsætte sig et systems kerne.

Anders! Hvad er det du laver? Prøv at forklare det overordnede udgangspunkt.

Jeg forbedrer LCA (livscyklusvurdering – på engelsk 'life cycle assessment'), som er en videnskabelig metode, der bruges til at sætte tal på, hvor meget produkter eller systemer påvirker miljøet igennem deres livscyklus (fra vugge til grav, dvs. fra råmaterialer til affaldsfasen). Mere specifikt handler mit projekt om at definere en referenceskala for påvirkningerne, så de kan udtrykkes som andele af "det miljømæssige råderum", som er et mål for, hvor stort et pres økosystemer kan modstå, uden at de kollapser eller dramatisk ændrer karakter (dette pres kaldes for miljøets bæreevne). Sagt på en anden måde er et samfund miljømæssigt bæredygtigt, hvis det ikke overskrider sit miljømæssige råderum, og et individ opfører sig miljømæssigt bæredygtigt, hvis det ikke overskrider sin "personkvote" af det miljømæssige råderum.

Hvad er nyt?

Det nye er at introducere miljøets bæreevne i LCA. Dette tillader blandt andet – i princippet – at vurdere, om produkter og systemer er bæredygtige i absolut forstand, fremfor blot at sammenligne produkter og systemer med henblik på at identificere det mest bæredygtige.

Hvad er der af udfordringer, for at dette komplicerede regnestykke kan gå op?

Der er der mange af. De kan deles op i tekniske og samfundsorienterede. De tekniske barrierer består af mangelfuld indsigt i, hvordan forskellige økosystemer reelt responderer på en given påvirkning, samt af et spinkelt datagrundlag for at kunne modellere, hvor stor en bid af det miljømæssige råderum en given udledning eller et givent ressourceforbrug svarer til. Det bliver i særdeleshed besværligt for den type af miljøpåvirkninger, der finder sted lokalt, altså tæt på kilden til forureningen eller ressourceforbruget. Her kræves meget viden om lokale forhold (hydrologi, jordtype, artssammensætning af økosystemer, etc.). De mere samfundsorienterede barrierer handler om, for hvilke "objekter" det overhovedet giver mening at definere kriterier for absolut miljømæssig bæredygtighed, og i så fald hvilke allokeringsnøgler for det samlede miljømæssige råderum man kan tage i brug. F.eks. giver det nok ikke så meget me-

ning at definere kriterier på produktniveau, da markedet ikke er statisk, men hele tiden ændrer sit udbud af produkter (kvalitativt) og mængden af produkter (kvantitativt), og siden der er delte meninger om nytten af forskellige produkter. Det giver nok bedre mening at definere kriterier på sektorniveau samt for individer og lande/regioner, men her opstår etiske problemer i forhold til fordeling af miljømæssigt råderum, som fra naturens side ikke er jævnt fordelt over kloden (ferskvand er et oplagt eksempel).

”

Dette tillader blandt andet – i princippet – at vurdere, om produkter og systemer er bæredygtige i absolut forstand, fremfor blot at sammenligne produkter og systemer med henblik på at identificere det mest bæredygtige.”

”

På den anden side afhænger denne trends indflydelse i det store billede i høj grad af, om forbrugere, forbrugerorganisationer og NGO'er tager tankegangen om miljømæssigt råderum til sig.”

Hvem bruger på nuværende tidspunkt denne slags modeller (metode), og har det nogen effekt?

LCA bruges i dag i høj grad af virksomheder til at dokumentere miljøpåvirkningen af deres produkter (en slags miljømæssig parallel til madvarers påtrykte ernæringsinformation) samt til at identificere, hvor i deres produkts livscyklus miljøbelastningen er størst, og man derfor nemmest kan reducere produktets overordnede miljøpåvirkning. LCA bruges også af myndigheder i beslutningsprocesser for offentlige indkøb og investeringer i f.eks. infrastruktur. Endelig danner LCA grundlag for kriterierne for miljømærker, f.eks. Svanen og Blomsten. Min modifikation af LCA, som muliggør absolut bæredygtighedsvurdering, kan tages i brug af alle disse institutioner. Spørgsmålet er så, om den vil blive det. På den ene side er der tegn på, at store virksomheder i stigende grad føler sig presset til at forholde sig til miljømæssige grænser: f.eks. er Coca Cola blevet kritiseret for at bruge mere vand end ”hvad der tilkommer dem”, og World Business Council for Sustainable Development (en organisation hvis medlemsvirksomheder har en årlig samlet omsætning på mere end 7 billioner USD) har netop sat fokus på miljøets bæreevne og barsler med et initiativ om at stille krav til medlemsvirksomheder omkring forpligtigelse til at holde sig under en slags ”miljømæssig råderumskvote”. På den anden side afhænger denne trends indflydelse i det store billede i høj grad af, om forbrugere, forbrugerorganisationer og NGO'er tager tankegangen om miljømæssigt råderum til sig.

Hvordan skal det gøre verden til et bedre sted?

Det skal først og fremmest demonstrere, at begrebet bæredygtighed ikke kan gradbøjes. Enten er noget bæredygtigt, eller også er det ikke. Når ordet ”bæredygtighed” bruges i dag, er det som oftest i relativ forstand – man påstår f.eks., at

et produkt er bæredygtigt, fordi det skader miljøet lidt mindre end et lignende produkt, eller at en virksomhed er det, fordi den har sænket sine udledninger en smule sammenlignet med det forgangne år. På den måde kan ordet ”bæredygtighed” klistres på rigtig mange ting, selvom verdens tilstand overordnet set går i en ubæredygtig retning. Med en absolut reference, baseret på miljøets bæreevne, kan resultaterne fra LCA'er og andre lignende metoder bedre holdes op imod de samfundsmæssige udfordringer, der skal overkommes, førend bæredygtighed i absolut forstand er indenfor rækkevide.

Christian Borum er tidligere redaktør på Det Ny Clarte, har læst samfundsvidenskab på RUC og er aktiv på venstrefløjen i Danmark og Holland.

Bevægelse & Mobilisering

OM DEN NUVÆRENDE SITUATION OG DEN KOMMUNISTISKE REVOLUTION: 2011-1968-1917

Af Mikkel Bolt

Der er fælles træk mellem de pladsbevægelser, vi har været vidne til, ikke mindst siden oprøret brød ud i Tunesien i slutningen af 2010. Protesterne er rettet mod en elite, hvis svar på finanskrisen har været sparepolitik og privatisering, en genanvendelse overalt i den kriseramte verden af de midler, der længe har været brugt i syd. Et liv uden fremtid truer. Bolt ser krisens baggrund i halvfjerdserne og forsøgene på at genskabe den tabte profitabilitet, hvad der har øget presset på arbejderne. Samtidig med at hundreder af millioner er blevet indrulleret i lønarbejdets tvivlsomme glæder, stiger eksklusionen. Artiklen gennemgår også den socialistiske revolutionshistorie, med punktnedslag i de centrale år 1917 (den russiske statskapitalistiske revolution), 1968 (personlig befrielse og modstand mod lønarbejdets tvang) og 2011 (modstand mod undertrykkelse og håbløshed). Dagens konstante optøjer kan kun få succes, hvis de knyttes sammen i en international solidaritetsbevægelse.

2011 VAR ET BRUD

EFTER MERE end 30 års neoliberal kontrarevolution udgør pladsbevægelsen, der spredte sig fra Tunis og Cairo til Madrid, Barcelona og Athen og videre til New York og en lang række byer i USA i løbet af blot et halvt års tid, en afgørende ændring fra énsidig klassekamp til aktiv proletarisk modstand mod kapitalens sparepolitik. Den nye protestcyklus har ganske vist endnu ikke forårsaget nogen afgørende ændringer i den førte sparepolitik og ikke for alvor udfordret den herskende orden, men den har gjort det muligt at tale om krisen på en helt anden måde end tidligere. Der er sket et vigtigt sprogligt skifte, som har løftet krisen ud af selvanklagerne over i en kritisk offentlig samtale om krisen og sparepolitikken. Fra at have været personligt ansvarlig for at være arbejdsløs, have gæld, være hjemløs eller være objekt for politibrutalitets skete der et skifte, som synliggjorde det strukturelle i problemerne.

ARABISKE REVOLUTIONER

Der blæser friske vinde fra den anden side af Middelhavet. De arabiske masser har sat sig i bevægelse. De arabiske revolter, hvor lokale pjaltespoter som Ben Ali, Mubarak og Gadaffi mistede magten, og Assad desperat kæmper for at undgå samme skæbne, er indtil videre den mest omfattende udfordring af den herskende orden. Men også dér er det revo-

lutionære opbrud blevet kanaliseret over i støtte til den lokale elite, moskeen og militæret. Stridighederne mellem det lokale borgerskabs forskellige fraktioner vidner om krisens accelererede tempo og de grundlæggende økonomiske problemer i regionen. Alle forsøgene på at afspore utilfredsheden konfronteres med den økonomiske miseres hårde realitet, og radikaliseringen af de store ungdomsar-

”

Alle forsøgene på at afspore utilfredsheden konfronteres med den økonomiske miseres hårde realitet, og radikaliseringen af de store ungdomsarbejdsløse befolkninger tager blot til”

bejdsløse befolkninger tager blot til. Nil-deltaet har reelt været i en fase af permanent uro siden 2006, og alt tyder på, at krisen blot vil spidse til i Ægypten, Tunesien, Libyen, Syrien, Irak og formodentlig også i Algeriet.

PLADSBESÆTTelsesBEVÆGELSEN

Protesterne, der startede i Tunesien i december 2010, spredte sig hurtigt til andre lande i Nordafrika og Mellemøsten, Ægypten, Libyen, Sudan, Bahrain etc. og hoppede i løbet af kort tid videre til Sydeuropa. Pludselig var det offentlige rum scene

for systemkritiske protester, der eksplicit afviste at lade sig indskrive i de allerede etablerede pseudopolitiske konfliktlinjer. Protesterne havde hver og én specifikke lokale årsager, men var alle protester mod den massive sparepolitik, som regeringer verden over implementerede efter udbruddet af finanskrisen i 2008. Sparepolitikken forenede modstanden. Den herskende orden havde forskellige udtryk fra Ægypten til Spanien til USA, men i hver national kontekst var det selve det politiske system, der stod for skud og det politiske establishments delagtighed i korruption eller knæfald for finanskapitalen. Protesterne refererede eksplicit til hinanden og lånte protestformer fra hinanden. Fra Cairo til Madrid til Athen blev pladsbesættelsen den nye modstandsform. Hvor antiglobaliseringsbevægelsen i de sene 1990'erne og tidlige 2000'ere

”

Fra Cairo til Madrid til Athen blev pladsbesættelsen den nye modstandsform”

blokerede topmøder og demonstrerede i én by ad gangen, så var den nye protestbevægelse kendetegnet ved en længerevarende besættelse af lokale pladser. Pladserne blev på den måde steder for sociale eksperimenter, hvor der blev afprøvet nye socialiserings- og beslutningsprocesser hinsides de etablerede politiske former. Bevægelserne forenede mange forskellige grupper, der var fælles om at føle sig marginaliseret af den herskende orden. Diversiteten betød, at mange forskellige former for kritik kom til udtryk, fra mere moraliserende anklager mod finanskapitalen til egentlig kapitalismekritik. Pladsbesættelsesbevægelsen indledte den nye periode. Siden Occupy-bevægelsens opløsning i december 2011 som følge af interne stridigheder og ydre pres fra en udfarende statsmagt, er der ikke gået længe mellem, at nye protester er brudt ud andre steder. Listen er lang: Brasilien, Bulgarien, Tyrkiet, Cambodja og Bosnien. Der er tale om et diskontinueret net af optøjer, der endnu ikke samler sig i en sammenhængende overordnet modstand mod kapitalismen, men stadig flere steder spidser tingene til.

SPAREPOLITIK

Efter finanskrisen reagerede regeringer verden over på den stigende offentlige gæld ved at intensivere den nedslidning, som i mere end 20 år har været den dominerende regeringsmåde. Mere neoliberal krisestyling, regeringsførelse som brandslukning. I mere end to årtier har besparelser allerede været den IMF-sanktionerede fremgangsmåde i den tidligere østblok og i Latinamerika og Afrika med fryg-

telige konsekvenser til følge alle steder. Nu er sparepolitikken vendt tilbage til Vesten, og i Sydeuropa har konsekvenserne været særligt tydelige, her er samfund blevet revet fra hinanden med henvisning til nødvendigheden af at stramme op og privatisere. På en anden måde end i 1968 er de protesterende masser i nord og syd nu fælles om at se frem til et liv på kanten af lønarbejdet eller i gæld, hvad Michael Denning kalder et lønløst liv (se også artiklen i Tema-sektionen). I 1968 spillede begivenhederne i Vietnam og Latinamerika også en mobiliserende rolle for ungdommen i Vesten, men mere som reference end som levet hverdag. Nu er ungdommen i nord og syd bundet sammen af udsigten til en liv uden fremtid. De unge i New York, Madrid og Athen har slet ikke de samme muligheder som deres forældre og begynder at nærme sig livsbetingelser, der ikke er væsensforskellige fra deres brødre og søstre i Cairo og Rabat.

STATSBANKEROT

I virkeligheden er sparepolitikken et udtryk for de kapitalistiske staters svaghed. Den umiddelbare løsning på den økonomiske krise ville være at pumpe penge ud i økonomien og øge det offentlige forbrug. De kapitalistiske stater har imidlertid kun i begrænset omfang været i stand til at gøre noget sådant, da de stort set alle sammen i forvejen er fanget af den foregående periodes manglende vækst og allerede gennem en længere periode har forgældet sig. Vi er nu i en situation, hvor de store økonomiers statsgæld bruges som argument for en opfattende sparepolitik, der bremser håbet om et kommende opsving. Det åbner for radikale perspektiver: Hvis tiltroen til staternes evne til at opretholde værdiernes værdi udfordres eller helt forsvinder, så vil pengene pludselig ikke have nogen værdi overhovedet, og så vil fanden for alvor være løs.

UFULDENDT OMSTRUKTURERING

Krisen er et udtryk for et længerevarende profitabilitetsproblem i den kapitalistiske økonomi, som blandt andre Robert Brenner har påvist i "What is Good for Goldman Sachs is Good for America: The Origins of the Present Crisis".¹ Lige siden der skete en opbremsning af den bugnende efterkrigstidsøkonomi, der blev muliggjort af to verdenskrige og depressionen, har kapitalen haft svært ved at skabe tilstrækkelig profit. Fra 1970'ernes begyndelse og frem har kapitalen forsøgt at 'genfinde' sig selv ved at skære ned på udgifterne til den variable kapital. Konsekvenserne har delvist været usynlige i den vestlige verden takket være de store lån folk har

¹ Kan downloades fra <http://www.sscnet.ucla.edu/issr/cstch/papers/BrennerCrisisTodayOctober2009.pdf>

taget, men de sidste to årtier er afviklingen af velfærdsstaten for alvor accelereret, også i Danmark. I andre dele af verden har perioden været karakteriseret af underudvikling og eksklusion. Krisen begyndte med andre ord for mere end 40 år siden, og neoliberalismen er i retrospektiv ét langt kriseregime, hvor der er blevet sparet på den sociale re-

produktion med henblik på at skabe merværdi. Globaliseringen er et forsøg på at genskabe mulighedsbetingelserne for en ny ekspansion, men et forsøg som ikke er lykkedes. Den lange række af kriser og bobler i løbet af de sidste fire årtier er et udtryk for dette forhold. Kapitalen forsøgte at løse opbremsningen af økonomien og den voksende arbejdermilitans ved at flytte produktionen. Outsourcing som flugt fra de stridige arbejdere i Vesten.

MIRAKULØS PROFITSKABELSE

Kapitalismen forsøger altid at holde produktionsomkostninger i ave, men den behandler almindeligvis arbejdet som både en udgift og en investering. Den neoliberale globalisering er imidlertid drømmen om profit uden lønarbejdere, en art dopet kapitalisme, hvor kapitalen forestiller sig, den kan skabe merværdi uden merarbejde.

EKSKLUSION OG SLUMLIV

Siden sidst i 1970'erne, og især efter at den kinesiske økonomi blev åbnet, er hundrede millioner i Latinamerika, Nordafrika, Sydafrika og Asien blevet indrulleret i lønslaveri. Men samtidig er flere og flere mennesker blevet ekskluderet fra økonomien på globalt plan inden for de sidste 30 år. Selvom der har fundet en gigantisk forøgelse af kapitalismens produktivitet sted i de sidste tre årtier, og den neoliberale globalisering har fjernet en række barrierer for dens udvidelse, har kapitalismen ikke været i stand til at skabe en tilstrækkelig mængde profitproduktion til at inkludere en voksende verdensbefolkning i lønarbejdet. Flere og flere har svært ved at blive lønarbejdere og komme ind i kapitalens metabolisme, som Marx kalder det. Væksten i uformelt arbejde og slumbeskæftigelse er et udtryk for denne udvikling, som Mike Davis beskriver i bogen *Planet of Slums* fra 2006. Som følge af de omstruktureringer, der fandt sted fra begyndelsen af 1970'erne og frem – teknologisk innovation, outsourcing og nye ansættelsesformer –

er en voksende del af proletariatet blevet overflødig for produktionen af merværdi. De kan ikke længere anvendes som nødvendigt arbejde, arbejde der skal fungere som merarbejde og generere kapital. De er udenfor.

REVOLUTION OG KONTRAREVOLUTION:

1917-1960

Udgangspunktet for den nye protestcyklus og de arabiske revolutioner er på godt og ondt de gamle revolutioners nederlag. Den kommunistiske revolution i årene 1917 til 1921 udgjorde det første verdensomspændende angreb på kapitalismen. Proletariatet i Tyskland og Rusland var spydspidsen i den kommunistiske offensiv. Målet var etableringen af et kommunistisk samfund uden penge og stat. Men i såvel Tyskland som Rusland led revolutionsforsøget nederlag og blev knust af henholdsvis socialdemokratiet og inddæmning og stalinisme. I Tyskland var kombinationen af parlamentariske valg og frikorps for stærk for den tyske arbejderklasse. I Rusland blev revolutionen inddæmmed af Vestens hovedmagter, der lagde indbyrdes stridigheder på hylden med henblik på at undgå, at revolutionen spredte sig. Borgerskabet inddæmmede den proletariske satsning og isolerede den russiske revolution, der døde og aldrig nåede at blive andet end en politisk begivenhed og siden blev til statskapitalisme. Stalins 'socialisme-i-et-land' udraderede effektivt det internationale perspektiv og identificerede socialisme med staten og nationen. I Vesteuropa skulle der ganske vist endnu en verdenskrig til, før kapitalen blev så stærk, at den kunne integrere en voldsomt decimeret arbejderklasse i nationalstaterne. Men i 1945 var det en realitet, i såvel øst som vest var arbejderklassen blevet integreret. Den gamle arbejderbevægelse var død, og selv antikonkloniseringen formåede ikke at igangsætte den revolutionære bevægelse i Vesten. Først i begyndelsen af 1960'erne begyndte der at ske noget igen.

” Kapitalen forsøgte at løse opbremsningen af økonomien og den voksende arbejdermilitans ved at flytte produktionen. Outsourcing som flugt fra de stridige arbejdere i Vesten ”

” Reaktionerne på finanskrisen har vist, hvor sønderskudt det 20. århundredes reformisme i virkeligheden er i det nye århundrede ”

UNGDOMSOPRØR OG GENEROBRING AF AUTONOMIEN

1968'erne står som betegnelse for den subversive bølge, der gik gennem store dele af verden og effektivt rystede den herskende smag fra 1960 til 1977. Ungdomsoprøret var en afvisning af gerontokratiet, Churchill, Eisenhower, de Gaulle og Adenauer, der alle havde beholdt magten efter afslutningen på

Anden Verdenskrig og konsekvent henviste til deres antifascistiske meritter som legitimation for deres styre. De unge vrængede ad den selvhøjtidelige borgerlighed, som statsmændene og generalerne lagde for dagen. Derfor blev 1968 et langt mentalt eksperiment, hvor efterkrigstidens funktionsopdelte samfund (de studerende er i skole, arbejderne er på arbejde) blev afvist til fordel for ønsket om et mere helt liv uden autoriteter. Pludselig sloges de parisiske studerende med politiet i gaderne i Latinerkvarteret. Protesterne kom som en overraskelse på et tidspunkt, hvor den materielle velstand var højere end nogensinde, og hvor velfærdsstaten sørgede for uddannelse og kultur til alle hinsides klasseskel. Perioden var kendetegnet ved paroler om 'ideologiens afslutning' og 'en afsked med proletariatet', og en ny generation af lønarbejdere og unge studenter radikaliserede den institutionelle reformisme og ville ikke længere lægge bånd på sig selv. Mange krævede meget mere i løn og meget mindre arbejde, og en mindre gruppe krævede det hele. Dermed blev det mådehold, der havde været en vigtig del af efterkrigstidens løn-produktivtets-aftale, kastet overbord. Modstand mod kedelige arbejdsforhold og hårdt slid ved samlebandet manifesterede sig som arbejdsnedlæggelser, sabotage og vilde strejker.

1968-oprørene adskiller sig fra den kommunistiske revolution i årene mellem 1917 til 1921, idet der aldrig nåede at ske en egentlig materialisering af revolutionen uden for hverdagslivet i 1968. I den revolutionsbølge, der rullede fra Rusland til Tyskland og Ungarn i årene 1917 til 1921, var projektet en ophævelse af det kapitalistiske samfund og en afvikling af pengeøkonomien. Så langt nåede 68-erprotesterne ikke. I stedet var 1968 én lang bevidsthedsundersøgelse, hvor der blev eksperimenteret med identitet, køn, seksualitet, kunst og musik. På den måde skete der en udvidelse og en intens undersøgelse af den revolutionære proces, der bag om ryggen på sig selv pegede på den samtidige nødvendighed af socio-materiel omkalfatring og kritikken af hverdagslivet. 1968 var tilsynecomsten af nye subjekter, der ikke gik fuldt og helt op i den historiske materialismes klassekategorier. Men udvidelse blev også afvikling, den revolutionære proces blev diffus og spredt, og servicearbejdere og intellektuelle blev efterhånden til 'den kreative klasse', der accepterede en pseudo-autonomi og selvstyring i form af løsere moral og opløsningen af skellet mellem arbejde og fritid takket være nye mikro-teknologier som computeren.

”

1968 rettede et direkte slag mod både den socialdemokratiske velfærdsmodel og den sovjetiske statskapitalisme, nationalakkumulation nej tak”

STATSKAPITALISMENS DÉROUTE

1968 rettede et direkte slag mod både den socialdemokratiske velfærdsmodel og den sovjetiske statskapitalisme, nationalakkumulation nej tak. I den efterfølgende periode – fra 1968 til 2011 – er den statsstyrede moderniseringsmodel blevet yderligere diskrediteret og har vist sig ude af stand til at opretholde efterkrigstidens løn-produktivtetsmodel og velfærd. Murens fald synliggjorde den sovjetiske økonomis selvmodsigelser, som Amadeo Bordiga (den første leder af det italienske kommunistparti) allerede tidligt havde påpeget. Og i løbet af 1990'erne og 00'erne degenererede velfærdsmodellen til ren krisestyring, i 1990'erne med henvisning til globalisering og i 00'erne med reference til undtagelsestilstanden og terrorbekæmpelse. De to tidligere konkurrerende statskapitalistiske løsninger, den socialdemokratiske og den stalinistiske statskapitalisme, har begge fået et skud for boven. Så langt, så godt. Perioden siden 1970'ernes begyndelse har synliggjort deres funktion som vedhæng eller appendiks til den borgerlige revolution. Den stalinistiske statskapitalismes sammenbrud i Sovjetunionen afslørede dennes historiske opgave som først og fremmest destruktionsen af præ-kapitalistisk landbrug. Reaktionen på

finanskrisen har vist, hvor sønderkudt det 20. århundredes reformisme i virkeligheden er i det nye århundrede. En reformisme på højde med krisen mangler endnu at manifestere sig. Neoliberalismen er stadigvæk dominerende, og ingen steder er det muligt så meget som at køre frem med keynesianske modeller. Fra

været af den reformistiske diskurs, der spillede en helt central rolle i etableringen af efterkrigstidens velfærdssamfund, viser, at der i dag ikke er plads til alternativer i den globale kapitalistiske akkumulation. Situationen er højspændt, og der er endnu ingen udveje.

PERMANENT VERDENSREVOLUTION

Trods ihærdige forsøg på at standse opbruddet, spreder protesterne sig: Så sker der noget i Ægypten, så er de tyrkiske byer i oprør, så fortsætter protesterne i Chile, tusinder er pludselig på gaden i Brasilien, så er Bulgarien scene for protester, så flammer det op i Bosnien og springer videre til Ukraine, så sker der igen noget i Kina, i Thailand bølger det frem og tilbage, så er det Cambodja. Vi lever i optøjernes tidsalder. Flere og flere større byer i Middelhavsområdet, i Ægypten, i Spanien, i Bosnien, men også i Ukraine er gået ind i en fase af konstant uro. I Syrien raser borgerkrigen. Og i takt med at protesterne tager til, falder de reformistiske illusioner om nationaldemokratiet og de nationale

arbejderklassers fredelige overlevelse. Det er afgørende, for kun ved at sprede sig kan den igangværende protestbølge sejre. Hvad enten det drejer sig om Ægypten, Syrien, Bosnien eller Ukraine, så skal revolutioner sprede sig, ellers dør de ud... Det er en af de vigtigste lærdomme fra de tidligere revolutioner. Det kommunistiske perspektiv er permanent verdensrevolution. Hvis en revolution begrænses til en national kontekst, tager den kontrarevolutionære dynamik over. Det hidtidige forløb i Ægypten illustrerer dette hinsides enhver tvivl: Den herskende klasse eller fraktioner fra denne sætter sig på den politiske ledelse af opbruddet og annullerer det kapitalbenægtende perspektiv. Situationen i Syrien taler også sit tydelige sprog, her er tonearten helt igennem tragisk, her har en revolutionær opstand udviklet sig til massedød og en spiral af statsterror og modterror sponsoreret af udefrakommende imperialistiske magter, der alle ønsker at se det revolutionære opbrud forbløde.

Hvad bør der gøres? Det er vigtigt, at de revolutionære i Ægypten, Bosnien, Ukraine etc. ikke isoleres. Hvis deres modstand og håb ikke skal gøres til skamme, skal der etableres en international solidaritetsbevægelse. Kun såfremt revolutionen er international, har den en chance. Den neoliberale omstrukturering skabte et globalt arbejdsmarked, derfor må revolutionen være global. Chancerne for at lykkes er uden tvivl minimale, men spørgsmålet er vel, om der er andre muligheder, hvis vi skal undgå en biosfærisk nedsmeltning. Kommunisme eller destruktion af planeten!

Mikkel Bolt er lektor i kulturhistorie på Københavns Universitet og har bl.a. udgivet *Krise til opstand - Noter om det igangværende sammenbrud*.

Bevægelse & Mobilisering

DEN KOMMUNISTISKE UTOPI I TEORI OG PRAKSIS.

Af Gorm Winther

VI VED NU, at vejen til socialisme ikke går via det borgerlige 'demokrati' eller det stalinistiske projekt baseret på 'kommandoøkonomi', men ud af noget nyt. En sådan opgave kan kun påkalde sig en vis ydmyghed. Og spørgsmålet er, om et selvforvaltningssamfund alene skal tilskrives demokratisk socialisme, liberal socialisme, om man vil, eller den sociale liberalisme. I så fald er de ideologiske etiketteringer mindre vigtige, mens utopien om en humanistisk, grønt decentraliseret og lokalt forankret model er alternativet? For over 30 år siden kaldte midteroprørerne dette for det humane ligevægtssamfund. Den tidligere verdensbanks-økonom Herman E. Daly er inde på noget tilsvarende i sit alternativ til 'det vækstmaniske' samfund – kun decentrale selvforvaltningsstrukturer og 'nulvækstssamfundet' som en central utopi kan redde menneskeheden.

UTOPIA – 'Lyksalighedens Land' har fået knubbede ord med på vejen siden Marx og Engels skabte en del stridspunkter i første internationale på grund af deres insisteren på, at der findes 'en sand tysk socialisme' som en modpol til dele af den utopiske socialistiske tænkning. Når jeg skriver dele her, skyldes det ifølge Engels både i manifestet og senere i polemikken med Eugen Dühring, at den utopiske socialisme historisk set opstår på et tidspunkt, hvor den industrielle kapitalisme endnu ikke er slået igennem, hvorfor de tidlige tænkere ikke har kunnet levere en kritik af markedsøkonomien på samme niveau, som Marx og Engels kunne på et langt senere tidspunkt. Udviklingsgraden var på daværende tidspunkt umoden, hvad den kapitalistiske produktionsmåde angik, tilsvarende var det med de sociale klasser, hvor arbejderklassen endnu ikke havde vokset sig stor. De utopiske socialister kunne derfor ikke tage udgangspunkt i klassekampen under kapitalismen. De kunne ikke være andet end utopister, fordi kapitalismen endnu var svagt udviklet.

Udbredelsen af kendskabet til decentrale organisationsformer og etableringen af mønstereksempler kom derfor til at udgøre det kit, der skulle binde

den sociale revolution sammen. Nye sociale systemer som Robert Owens industrielle landsbyfællesskab 'New Lanark' var dømt til at bukke under, og jo mere detaljerede de blev beskrevet, desto mere måtte de ifølge Engels ende i de rene 'fantasterier'. Der ligger med andre ord en vis forståelse hos klassikerne for de tidlige socialisters strategi.

Utopiske elementer er imidlertid også gemt i Marx' og Engels' ideer om kommunismen. På den måde havner de i samme fælde som de utopiske socialister. Det samfund, de vil beskrive, findes ikke. Lige så flot er den optimistiske statsopfattelse, hvor de tror, at staten kan gøres til 'en administration af ting' og ikke er afspejling af styrkeforholdet mellem klasserne inden for den borgerlige magtblok. Heri ligger det, jeg før har kaldt Marxismens dilemma, som

var en forklaring på skismaet i den internationale kommunistiske bevægelse frem til den frivillige magtafgivelse i 1989-1990. Dialektikken mellem den centraldirigerede magt, og en decentralisering med henblik på at frigøre det arbejdende menneske for fremmedgørende politisk og økonomisk magt ser klassikerne ikke.

“

I så fald er de ideologiske etiketteringer mindre vigtige, mens utopien om en humanistisk, grønt decentraliseret og lokalt forankret model er alternativet?”

Udbredelsen af kendskabet til decentrale organisationsformer og etableringen af mønstereksempler kom derfor til at udgøre det kit, der skulle binde den sociale revolution sammen.

Utopiens modsætning Dystopien, den totalitære stat, 'fabrikshelvedet', man udviklede under den realeksisterende europæiske socialisme med undertrykkelse af faglige rettigheder, fraværet af økonomisk- og industrielt demokrati og en ny herskende klasse, kunne Marx og Engels ikke forudsige. George Orwells roman 1984 er fejlagtigt blevet beskrevet som en 'liberalismens bibel'. Han deltog i den spanske borgerkrig på det socialistiske POUM's side – hvor hovedbudskabet er etableringen af en rådsocialisme ved hjælp af arbejderråd og fagforeningernes revolutionære kamp for det statsløse samfund, der skal indføres med det samme og erstattes af en føderation af arbejdere og arbejderassocationer.

Spørgsmålet er, hvilken utopi venstrefløjen skal følge som et kompas for det politiske arbejde i parlament, bevægelser og partier i dag, for problemstillingen om plan eller marked og centralisme versus decentral selvforvaltning er der stadig.

DE ASSOCIEREDE PRODUCENTERS MAGTOVERTAGELSE OG PLANØKONOMIEN

At bringe produktivkræfterne i samklang med deres sociale karakter sker kun ved, at producenterne eksproprierer produktionsmidlerne, fordi produktivkræfternes udviklingsniveau har vendt sig mod dem – de er vokset fra enhver anden ledelse end de associerede producenters. Arbejderen vil ifølge Engels gradvist erkende dette, og en social revolution bliver mulig. Fra at være underlagt de enorme produktivkræfter opnår arbejderklassen kontrol, og i stedet kan 'en samfundsmæssigt-planmæssig regulering' af produktionen baseret på behovsstyring bryde frem. Et proletariseret folkeflertal forvandler den kapitalistiske produktionsmåde fra privatejendom til samfundseje gennem en social revolution – ikke gennem offentlige aktieselskaber, som ikke mister den kapitalistiske karakter, men gennem proletariatets overtagelse af statsmagten. Med anerkendelsen af produktivkræfternes sociale karakter opstår staten som total kapitalist først gennem selskaber og trustdannelser til sidst ved en samfundsovertagelse. Med ophævelsen af produktionens karakter af at være kapital bliver en

samfundsmæssig produktion efter en plan mulig. Hermed forsvinder de sociale klasser. Klassemod-sætninger vil angiveligt forsvinde. Denne handling, hvor herskere og beherskede forsvinder til fordel for fælleseje, bliver samtidig en begyndende proces, hvor staten 'sover hen' for at blive erstattet af 'forvaltning af ting og ledelse af produktionsprocesser'. Pengeøkonomien erstattes med en 'tidsøkonomi', hvor samfundet kan beregne, hvor mange arbejdstimer der er indeholdt i en maskine eller en vare. Udvekslingen overgår fra bytteværdier til brugsværdier gennem en generel plan. Hver borger modtager et 'arbejdstidsbevis' for leveret arbejde efter henlæggelser til en fælles fond for fortsat akkumulation – med dette kan han rekvirere konsumtionsmidler. Kun arbejde giver ret til konsum.

Den arbejdsdeling, der udspringer af den kapitalistiske produktionsmåde, ophæves også med overgangen til det kommunistiske samfund, som er den endegyldige 'verdensbefriende handling og proletariatets historiske mission'. Det er denne proces, som Engels noget flot affærdiger som væsensforskellig fra andre socialisters opfattelser og analyser. Og han har som antydnet ovenfor kaldt sin og Marx' socialisme for videnskabelig, uden at han helt får forklaret dette. I 'Kritik af Gothaprogrammet' erkender Marx, at en statsopfattelse rejser spørgsmålet om, hvilke statsfunktioner der bliver tilbage analoge med den borgerlige stats funktioner? Et sådant spørgsmål kan kun besvares videnskabeligt, og 'man kommer ikke spørgsmålet så meget som et loppespring nærmere, fordi man sætter ordene stat og folk sammen på tusinde forskellige måder'. Overgangen mellem kapitalisme og kommunisme kalder han 'proletariatets diktatur', det væsentlige er her, at det borgerlige demokrati for Marx i diskursen med grundlæggeren af det tyske socialdemokratiske parti Ferdinand Lasalle om den kapitalistiske stat ikke kan blive et synonym for Proletariatets revolutionære flertalsdiktatur, fordi 'et militært despoti stadset op med parlamentariske former og blandet op med feudal tilsætning' ikke uden videre lader sig styre af proletariatet. Eksistensen af det, han kaldte et 'fasttømret bureaukrati', kan end ikke med lovlige midler under socialismen påtvinges proletariatets vilje. Marx kunne ikke vide, hvad en socialistisk fremtidsstat kunne udvikle sig til, det

forunderlige er imidlertid, at den 'uvidenskabelige' Michael Bakunin på en måde kunne forudskikke barak-socialismen, hvor arbejderne er indkvarteret på en form for 'arbejdskaserne'. Denne tankegang er rodfæstet i den marxistisk-leninistiske statsopfattelse, og den har set sin udfoldelse i Maos kinesiske folkekommuner, Pol Pots landsbyer og betonboligkvarterer i de såkaldte realeksisterende socialistiske lande i USSR og Østeuropa!

Men arbejdsdelingen mellem land og by og inden for arbejdsprocesserne skulle angiveligt kunne opheves og erstattes. Når den gamle produktionsmåde opløses, vil det menneskelige arbejde anvendes, så ingen kan vælte sin byrde over på andre producenter. Det produktive arbejde bliver et middel til emancipation af mennesket. Enhver kan nu frit udfolde sine evner og anlæg, og arbejdet gennemføres med glæde med et spring fra nødvendighedens rige til frihedens rige. Marxismen som udtrykt i de anvendte kilder indeholder et dilemma, fordi der dels plæderes for, at socialisme er en centraldirigeret økonomi, dels argumenteres for en decentral allokeringmekanisme, der kan understøtte de associerede producenters kontrol. Dette gælder både m.h.t. statens bortvisen og ophævelsen af arbejdsdelingen. Problemet er, om arbejderselvforvaltning lader sig forene med centralistiske beslutninger.

ANARKISME OG SYNDIKALISME.

Men Marx og Engels kunne også lejlighedsvis svinge sig op til en lovprisning af kooperativernes fortræffeligheder, her gennem et uddrag af Marx' oplæg til 1. internationale i 1864: *Vi sigter til den kooperative bevægelse, især til produktionsforeningerne, der blev skabt af nogle få modige „hænder“. Værdien af disse store sociale eksperimenter kan slet ikke overvurderes. De har i handling i stedet for med argumenter bevist, at produktion i stor målestok og i samklang med den moderne videnskabs fremskridt er mulig, uden at der eksisterer en klasse af arbejdsgivere, der beskæftiger en klasse af „hænder“, at arbejdsmidlerne for at være frugtbringende ikke behøver at være monopoliserede som et middel til at underkue og udpine arbejderen selv, og at lønarbejdet, ligesom slavearbejdet og de livegnes*

arbejde, kun er en forbigående og lavere form, der er bestemt til at forsvinde til fordel for det samvirkende arbejde, der bruger sit værktøj med villig hånd, med klart hoved og glad hjerte. I England havde Robert Owen udsået kooperativt tankens sæd; de arbejderskiperimenter, der blev forsøgt på kontinentet, var faktisk det første praktiske resultat af de teorier, der blev, ikke opfundet, men højlydt proklameret i 1848.

Anarkisterne ønskede arbejderselvforvaltning af kooperativer og fagforeningernes eller arbejderassociationers ekspropriation af privatejede produktionsmidler enten fredeligt gennem gradvis dannelse af fællesejede industrisamfund eller gennem militante aktionsformer som strejker og fabriksbesættelser. Michael Bakunins kritik af den marxistiske opfattelse af staten tager ikke højde for 'Kritikken af Gothaprogrammet' og kritikken af Dühring og Lassalles folkestat. Bakunin fremhævede i skrifterne 'Gud og Staten' og 'Marx Socialismens Bismarck' den diktatoriske centralistiske stat som bærer af en ny klasse:

Men i Marx' folkestat, har man sagt os, vil der ikke findes nogen privilegerede klasser. Alle vil blive lige, ikke blot ud fra et juridisk og politisk synspunkt – men også ud fra en økonomisk. Det er, hvad man stiller i udsigt, men med tanke på, hvordan denne udvikling er påbegyndt og på den kurs, som den er tænkt at skulle følge, tvivler jeg sandelig på, at det løfte nogensinde kan holdes. Der vil ikke længere findes nogen privilegeret klasse, men der vil være en regering, og læg godt mærke til dette, en overordentlig kompliceret regering, som ikke vil stille sig tilfreds med at regere og administrere masserne, som alle regeringer gør i dag. En sådan regering vil også administrere dem økonomisk ved i sine egne hænder at koncentrere produktionen og den retfærdige fordeling af velstanden, dyrkningen af jorden, oprettelsen og udviklingen af fabrikker, organisering og ledelse af handel samt endelig fordelingen af produktionens kapital af den eneste bankier Staten.

.... (En sådan stat vil se) den videnskabelige intelligens styre, det mest aristokratiske, arrogante og foragtelige af alle regimer. Der vil komme en ny klasse af foregivne videnskabsmænd...

“

Dialektikken mellem den centraldirigerede magt, og en decentralisering med henblik på at frigøre det arbejdende menneske for fremmedgørende politisk og økonomisk magt ser klassikerne ikke.”

Konsekvensen af den Marxske stat kunne kun blive ...'et kaserne regime, hvor mændenes og kvindernes standardiserede masser ville vågne, sove, leve og arbejde til faste rytmeslag...'

En militant udmøntning af den utopiske socialismes og anarkismens tænkemåde lå tidligt gemt i syndikalismen, som opstod i kølvandet på industrialismens konsolidering omkring det forrige århundredeskifte. En af anarko-syndikalismens fædre Fernand Pelloutier forestillede sig oprindeligt, at økonomien skulle basere sig på et system, hvor al udveksling skulle bestemmes af menneskeligt arbejde på 'en arbejdsbørs' for udveksling af menneskeligt arbejde baseret på tid. Fagforeninger og arbejderkooperativer skulle være den grundlæggende sociale koordinationsmekanisme. Der skulle i hver fagforening vælges styrende råd, der på højere niveauer udpegede andre styrende råd – et princip, der skulle praktiseres både nationalt og internationalt.

Al individuel ejendom skulle overgå til samfunds-eje og ikke overføres til en ukrænkelig ejendom for arbejdere som gruppekapitalister. Konkurrence skulle erstattes af netværk og Kooperation nedefra. Omvæltningen af det kapitalistiske samfund skulle ifølge syndikalismen baseres på den direkte aktion gennem strejker, fysiske blokader, fabriksbesættelser og arbejderens overtagelse af produktionsmidlerne med etableringen af arbejderkontrol og industrielt demokrati – ultimativt skulle generalstrejken tages i brug, og arbejderklassen skulle om nødvendigt være rede til at forsvare de opnåede landvindinger.

Modsat den mere fredelige kooperative strategi baseret på opkøb af og dannelse af kooperative virksomheder advokeret af Robert Owen har vi her at gøre med en militant strategi. I USA repræsenteredes denne af William Haywood, der var imod fagforeninger opdelt efter fag til fordel for fagforeninger organiseret på tværs af fag og efter industrielt tilhørsforhold. Som Pelloutier argumenterede lederen af de vestlige minearbejderes fagforening 'the wobblies' 'Big Bill Haywood for 'en eneste stor fagforening', og man dannede Industrial Workers of the World (IWW) i Chicago i 1905.

DEN SOCIALISTISKE UTOPI – HVILKET SAMFUND ØNSKER VI?

Marxismens dilemma viser vel egentligt ikke andet end, at vi kan modsige os selv, at der kan herske antipatier og modvilje os imellem, og at man kan lade sig påvirke af hinanden. Når alt kommer til alt,

var man vel som i dag enige om målet, men ikke om midlerne? På et punkt, som Engels advarede imod, manifesterede anarkismen og anarko-syndikalismen sin forkærlighed for aktion og handling, man ville smadre den borgerlige stat med det samme.

Man gør hermed utålmodigheden til det bærende princip i ens revolutionære virksomhed i stedet for at lade praksis have forrang og gradvist udvikle socialismen. I praksis har det da også vist sig, at flere strategier har været anvendt. Hvad der udmønter sig som mulig

praktisk handling, hvad har man ellers en utopi til, kunne opdeles i følgende:

Hvis vi forudsætter det mulige i at anvende den borgerlige stat til at skabe et socialistisk samfund, skulle man ad parlamentarisk vej kunne sætte det statslige bureaukрати, teknokratiet i de store selskaber, lobbyisterne, pressen og politikerne til at etablere det, Marx og Engels kaldte proletarietets revolutionære diktatur, forstået som folkeflertallet. De nye og seneste samfundsformationer manifesterer her en kompleksitet, der ikke bare kan indsnævre klassekampsfeltet. Vi har vel set en 40 til 50 såkaldte 'røde regeringer' i efterkrigstiden, demokratisk valgte, men uden evne til at bringe os nærmere en afskaffelse af det kapitalistiske system. Den seneste udvikling i Danmark med en centrum-venstre regering bekræfter dette til fulde. Det, som både Marx og Bakunin advarede imod, fremkomsten af en ny klasse bestående af embedsmænd, eksperter og politikere side om side med en borgerlig magtblok, der domineres af de transnationale selskabers ejere og ledere, er en realitet. Politikerne er reelt magtesløse over for denne samlede blok, som i fremtiden må anses for at være hoved-

modstanderen vendt mod produktive og reproduktive arbejdende mennesker. Denne undertrykkelse ses i forbindelse med EU's omsiggribende krise, den bringer folk på gaden og sætter anarko-syndikalismen på dagsordenen igen. At Magtblokken ruster sig, ses senest af græske politikeres opkøb af amerikanske lejesoldater med erfaring fra Irak, som skal sættes ind i tilfælde af, at udviklingen bevæger sig mod en krigslignende tilstand. At man kan lade hånt om folkeafstemninger i EU-regi vendt mod ØMU-kapitalismen, viser, hvilke kræfter det er, vi

“

Problemet er, om arbejderselvforvaltning lader sig forene med centralistiske beslutninger.”

“

Man gør hermed utålmodigheden til det bærende princip i ens revolutionære virksomhed i stedet for at lade praksis have forrang og gradvist udvikle socialismen”

“

Denne undertrykkelse ses i forbindelse med EU's omsiggribende krise, den bringer folk på gaden og sætter anarko-syndikalismen på dagsordenen igen.”

er oppe imod. Spørgsmålet er, hvad vi kan stille i stedet? Skal man arbejde sig hen imod decentrale lokalsamfund baseret på selvforvaltning af nationaliserede virksomheder eller sammenslutninger nedefra og op, eller kan Marxismens dilemma løses på et højere civilisatorisk niveau, hvor de associerede producenter deltager i og udformer de centrale planer? Hvordan kan man i så fald tøjle ekspertvældet?

I takt med den stigende arbejdsløshed og forarmelse er det ikke usædvanligt, at jobbevarende kooperativer skyder frem. De direkte producenter associeres gennem opkøb af virksomheder, der ellers ville lukke, og medarbejdere, der i fællesskab selv deltager i finansieringen og ledelsen af egne virksomheder, er et alternativ til samfundseje. I et af de forrige numre af 'Det ny Clarté' diskuterede vi eksempler på dette, der findes flere af den slags virksomheder, end man umiddelbart tror. En væsentlig pointe er dog, at den slags virksomheder fordrer de rette støttestrukturer ved egen hjælp eller ved, at samfundet og andre investorer stiller kapital til rådighed uden at opnå stemmeret.

Fabriksblokader, fabriksbesættelser, generalstrejker frem mod det endelige sammenbrud, hvor det arbejdende menneske kan overtage alt gennem associationer og føderationer er vort ids syndikalisme. Argentinske arbejderes fabriksbesættelser er i nyere tid eksempler herpå. Tidligere i 70'erne så vi både i Danmark og i EF eksempler på militante arbejderes kamp for at bevare arbejdspladserne. Det er ud af den slags aktioner, bevidstheden om 'noget andet' opstår.

Utopier eller dystopier – praksis har forrangen? En praksisprogression fordrer en anden forsker end den positivistiske. De venstreintellektuelle må i disse år spørge sig selv, om man tør gå ind på de direkte producenters side med sin viden, når der skal 'krattes løs' på den empiriske overflade i en endeløs søgen efter vejen til den demokratiske økonomi og den nye stat lokalt, nationalt og globalt. Hvad bør der gøres? Vi ved nu, at vejen til socialisme ikke går via det borgerlige 'demokrati' eller det stalinistiske projekt baseret på 'kommandoøkonomi', men ud af noget nyt. En sådan opgave kan kun påkalde sig en vis ydmyghed. Og spørgsmålet er, om et selvforvaltningssamfund alene skal tilskrives demokratisk socialisme, liberal socialisme, om man vil, eller den sociale liberalisme. I så fald er de ideologiske etiketteringer mindre vigtige, mens utopien om en humanistisk, grønt decentraliseret og lokalt forankret model er alternativet? For over 30 år siden kaldte midteroprørerne dette for det humane ligevægts-samfund. Den tidligere verdensbanks-økonom Herman E. Daly er inde på noget tilsvarende i sit alternativ til 'det vækstmaniske' samfund – kun decentrale selvforvaltningsstrukturer og 'nulvækst-samfundet' kan redde menneskeheden.

Gorm Winther er cand. oecon. og Ph.D. i samfundsvidenskab. Han har tidligere arbejdet som professor ved Grønlands Universitet og Aalborg Universitet. Forfatter til bøger og artikler om medarbejderejede virksomheder, kooperativer og arbejderselvforvaltning.

TEMA

ARBEJDE, MARGINALISERING,
ARBEJDSLØSHED

TRE SKRIBENTER bidrager til dette nummers tema. Til dels overlapper de hinanden, men har alligevel forskellige perspektiver.

Henrik Herløv Lund viser både, at og på hvilken måde arbejdsmarkeds- og socialpolitikken i EU og Danmark er under pres. Mindst tre faktorer bidrager til dette pres: For det første kræver integrationen i EU fri bevægelighed og lige betingelser, og det er tydeligt, at det er den laveste fællesnævner, der vinder. Som et andet forhold har krisen ført til krav om nedskæringer, der rammer arbejdsmarkeds- og sociale ydelser med den skjulte hensigt at presse lønningerne, selvom det ikke er det, der siges. Migrationen fra Østeuropa for at finde arbejde i Vesteuropa har ført til endnu et pres på lønningerne og ydelserne. Bag alt dette ligger også kravet om mere marked, mindre stat. Hvad der bliver tilbage af staten, er til for det private arbejdsmarkeds skyld, workfare.

Den danske og de europæiske regeringer er mere og mere på vej fra welfare til workfare.

Daniel Ankarloo tager i "Fra kæmpende lønarbejder til stræbsom lønmodtager" fagforeningerne under kærlig behandling. De har kapituleret mere og mere over for ønsket om arbejde for enhver pris og har fuldstændig glemt den gamle indsigt, at arbejdskampe var til for at føre til afskaffelse af det kapitalistiske arbejde som sådant. I stedet ses arbejdet som et mål i sig selv uden at tænke på arbej-

dets dobbelte natur som potentiale for menneskets frigørelse på den ene side, og tvang i den bestemte form, som det kapitalistiske arbejde har, på den anden side.

Arbejdsløsheden er stigende, men arbejdsløshed er ikke en entydig størrelse. Karen Helveg Petersen gennemgår i "Lønløst liv og overudbytning" de forskellige former for opgørelse af arbejdsløshed. Pointen er, at flere og flere er helt uden for arbejdsmarkedet og dermed marginaliserede. Der er en lang historie af marginaliserede eksistenser i kapitalismen. I dag griber marginalisering dog også de højere uddannede i den vestlige verden. Overudbytning muliggøres af den vedvarende nød, som hele tiden reproduceres. Ifølge Marx er overudbytning ikke en del af den 'almene kapital', men af kapitalernes konkurrence. Når man kigger nærmere på kapitalismens historie, ser man imidlertid, at overudbytning, dvs. betaling af arbejdskraften under den samfundsmæssige norm og på en måde, der fører til udmattelse og ofte tidlig død for arbejderen, ofte ledsaget af rovdrift på naturressourcer, er en konstant rejsekammerat til kapitalismens geografi. Overudbytning er typisk forbundet med overskridelse af flere grænser, hvor et rigt centrum nyder godt af eller direkte er fodret af billig (nødlidende) arbejdskraft et andet sted. I vore dage sker det også ofte ved transnationale migrationer, hvad enten de er legale eller ej, om de er i form af flygtningestrømme eller økonomiske udvandrere.

Arbejdsmarkeds- og socialpolitik i EU og Danmark under pres!

PRESSET PÅ VELFÆRDSSTATEN kommer fra den økonomiske krise, den øgede europæiske integration og den neoliberale dagsorden, der har domineret arbejdsmarkeds- og senere også socialpolitikken i Danmark siden Nyrup-regeringen. På den måde har Danmark bevæget sig fra 'welfare' til 'workfare'. Presset fra EU kommer dels fra Tyskland – mht. lavere lønninger – dels fra de nye lande i EU. Artiklen rubricerer de tiltag, der er vedtaget i de sidste 20 år, i spektret mellem krise og nedskæringer og ren og skær ideologi, og som alle munder ud i forværringer for arbejdskraften.

Af **Henrik Herløv Lund**

Indledning

VELFÆRDSSTATEN ER under pres i EU og i Danmark. Presset kommer for det første fra den økonomiske krise, fra den globale finanskrise generelt og specifikt gældskrisen i EU, der har sendt de offentlige finanser ud i langvarige og vedvarende underskud og har foranlediget omfattende gældsopbygning, navnlig i Sydeuropa. Stillet over for dette har en konservativ økonomisk sparepolitik som bekendt vundet frem i EU. Omdrejningspunktet har været at gennemtvinge en såkaldt "intern devaluering" i form af lavere (løn)omkostninger for virksomhederne. Redskabet har ikke mindst været velfærdsbesparelser på de sociale sikkerhedsnet for de arbejdsløse, dvs. på arbejdsmarkeds- og socialområdet f.eks. gennem forringelser af arbejdsløshedsunderstøttelse, socialhjælp og pensionsordninger.

Men presset mod velfærdsydelse på arbejdsmarkeds og socialområdet kommer for det andet også fra den øgede økonomiske integration i Europa. Med indlemmelsen af de østeuropæiske stater i EU's indre marked er der blevet åbnet op for en voksende strøm af migrantarbejdere fra Øst- til Vesteuropa, som har været ledsaget af fænomenet social dumping, dvs. at virksomhederne ofte ansætter dem på dårligere løn og arbejdsvilkår og ofte i strid med gældende love og regler.

Men indvandringen er også blevet en voksende belastning for de vesteuropæiske staters velfærdsbudgetter. Blandt andet Danmark har forsøgt at sikre sig imod sådan "velfærdsturisme" gennem indfø-

relse af nationale barrierer for migrantarbejders adgang til velfærdsydelser, f.eks. i form af optjeningsprincipper. Men da dette kommer i konflikt med arbejdskraftens frie bevægelighed i det indre marked, er resultatet i sidste ende blevet et pres på de vesteuropæiske velfærdsordninger hen imod lavere normer og standarder, som jo er gældende i Østeuropa.

”

Omdrejningspunktet har været at gennemtvinge en såkaldt "intern devaluering" i form af lavere (løn) omkostninger for virksomhederne”

Endelig kommer presset mod velfærdsydelse under arbejdsmarkeds- og socialpolitikken fra den overvejende neoliberalistiske økonomiske politik, som navnlig under tysk forsæde har vundet gennemslag hos et flertal af regeringer i EU, herunder også i Dan-

mark. Et centralt element har været en forskydning i velfærdspolitikken fra tidligere at lægge hovedvægten på mål om forsørgelse, indkomstsikring og ret til beskæftigelse til i stedet i stigende grad at lægge vægt på mål om aktivering, arbejdspligt og øget arbejdsudbud – såkaldt workfare. I denne forbindelse er minimallønninger og dagpengevilkår blevet forringet. Et centralt eksempel er de tyske Hartz-reformer.

I det omfang EU er på vej mod en velfærdsunion, synes fællesnævneren af flere forskellige grunde ikke at blive det høje nordiske velfærdsniveau, men at blive en gennemsnitlig model eller måske endda en, som opfylder endnu lavere fællesnævner. I det følgende vil vi se på disse udviklinger, først på EU-plan og sidst i Danmark.

I. Gældskrise og sparepolitik

EU blev efter 2008 som bekendt ikke bare ramt af den globale finanskrisen med faldende vækst og stigende arbejdsløshed.

Figur: Arbejdsløshed i % i EU og eurozonen 1995 – 2013¹

I det meste af EU førte finanskrisen også til voksende statsunderskud og stigende gæld, og dette ramte fra 2010 og frem i særlig grad de svagere EU-medlemmer i Sydeuropa, som i forvejen led under lavere produktivitet og svagere konkurrenceevne.² Med eksplosivt voksende betalingsbalanceunderskud og statsgæld var den sydeuropæiske statsgældskrise en realitet i EU.

EU kom nok de krise- og gældsramte lande til hjælp i form af omfattende lån. Men hjælpen blev givet ud fra en overvejende monetaristisk, neoliberalistisk økonomisk strategi – det handlede ikke om

” I det omfang EU er på vej mod en velfærdsunion, synes fællesnævneren af flere forskellige grunde ikke at blive det høje nordiske velfærdsniveau, men at blive en gennemsnitlig model”

at komme arbejdsløsheden til livs, men primært om at sikre balance på de offentlige finanser gennem voldsomme offentlige besparelser. Endvidere blev midlet til at skabe vækst ikke at øge beskæftigelsen, men at forbedre konkurrenceevnen gennem en såkaldt ”intern devaluering”, der sigtede på reduktion af virksomhedernes direkte og indirekte (løn)omkostninger. Krisepakkerne blev derfor også garneret med krav om omfattende forringelse af overførselsindkomster.³

I og med at både lønreduktion og velfærdsbesparelser har været omdrejningspunkter i denne konservative krisestrategi, har et centralt felt i

sparepolitikken selvsagt været stramning af de velfærdsydelse, som er knyttet til arbejdsmarkedet: af dagpengeordninger, bistandshjælp og pensionsordninger. Formålet har været at fremme løntilbageholdenhed og direkte lønmedgang i virksomhederne ved at forringe det sociale sikkerhedsnet.

I kølvandet på gældskrisen er presset på de arbejdsløse vokset gennem forkortelse af dagpengeperioder, forringet regulering og direkte nedsættelse af dagpenge niveauer og øgede krav til de arbejdsløse. Samtidig er andre udveje af arbejdsmarkedet blevet forringet gennem forhøjelse af pensionsalderen og stramninger af førtidspensionsordninger og bistandshjælp. Hensigten har tydeligvis været at maximere presset for at gennemtvinge løntilbageholdenhed.

II. Social dumping og velfærdsturisme

Men presset mod velfærdsydelse på arbejdsmarkeds- og socialområdet er som anført for det andet også kommet fra den øgede økonomiske integration i Europa, som er sket gennem udvidelserne af EU med navnlig de østeuropæiske lande.

Figur: EU's udvidelse i 2004

Med optagelsen i EU er de østeuropæiske nationer også blevet indlemmet i EU's indre marked og omfattet af dettes princip om fri bevægelighed for arbejdskraften. Dette har som bekendt åbnet op for omfattende vandringer af arbejdskraft fra bl.a. Østeuropa – arbejdskraft, som kommer fra lavere lønninger og velfærd og større arbejdsløshed end gældende i Vesteuropa. Det samlede antal immigranter

1 Bjørksted, Erik, ”Langtidsløsheden i EU på himmelflugt”, AE rådet, april 2013.

2 Jfr. Lund, Henrik Herløv, ”Eu's finanspagt”, 2012

3 Jf. Bræmer, Michael, Gitte Redder og Pernille Mühlbach, ”Europa slagter den offentlige sektor”, Ugebrev A4, 20.12.10.

Den stigende migration har... åbnet op for fænomenet social dumping, dvs. at virksomheder i EU ansætter gæstearbejdere på dårligere løn- og arbejdsvilkår end gældende for den nationale arbejdskraft”

til EU udgjorde i 2011 godt 1,75 millioner, heraf søgte godt 310.000 rumænere og 274.000 polakker lykken i et andet EU-land.⁴

Den stigende migration har i kraft af det indre markeds bestemmelser åbnet op for fænomenet social dumping, dvs. at virksomheder i EU ansætter gæstearbejdere på dårligere løn- og arbejdsvilkår end gældende for den nationale arbejdskraft og/eller ikke lever op til landenes egne love og regler for f. eks. skat, arbejdsmiljø og social sikring.

Men med krisen er også disse gæstearbejdere blevet ramt af arbejdsløsheden og det i større grad end den, der gælder for EU's arbejdsmarked i forvejen. Mens arbejdsløsheden i EU i 2012 lå på omkring 14 %, var indvandreres arbejdsløshed i EU oppe på 27 %. Langtidsledigheden for immigranter er steget fra 31 % i 2008 til 44 % i 2012.

Hermed er migrantarbejdere også blevet brugere af de arbejdsmarkedspolitiske og socialpolitiske ordninger i EU, hvilket har medført en debat om begrebet ”social- eller velfærdsturisme” i EU, dvs. om den fri bevægelighed bruges til at udnytte EU-landenes velfærdsydelse. Det er en problematik, som især må vurderes at være aktuel for de universelle velfærdsmodeller i Skandinavien, idet f.eks. dagpenge i de arbejdsmarkedsbaserede velfærdsmodeller og i de liberale velfærdsmodeller i højere grad er baseret på forsikringsprincipper og dermed på forudgående optjening.

I nordeuropæiske lande, herunder som bekendt Danmark, har navnlig nationalistiske og borgerlige kræfter forsøgt at opstille barrierer for gæstearbejdernes modtagelse af velfærdsydelser, f.eks. ved at forlange optjeningskriterier. Men disse tiltag må i sidste ende vurderes til at være i konflikt med principperne for arbejdskraftens frie bevægelighed i det indre marked, der indebærer, at man ikke må diskriminere mellem arbejdskraft fra hjemlandet og fra udlandet.

4 Jfr. Hansen, Peder Munch, ”Flere indvandrere på arbejdsmarkedet og i jobkø”, Fagligt.EU, juni 2013. URL: <http://www.fagligt.eu/EU-og-verden/Graenser-og-indvandring/2013/juni/oecdIndvandring.aspx>.

Resultatet kan derfor i sidste ende blive et pres i de mest udviklede velfærdsstater i retning af at nedjustere arbejdsmarkeds- og socialpolitiske ordninger hen imod dem, der er gældende i de mere fattige EU-lande, for at begrænse velfærdsudgifterne til (arbejdsløse) udenlandske arbejdere og samtidig begrænse incitamentet til ”velfærdsturisme”.

III. Hartzreformer – fra welfare til workfare⁵

En tredje udvikling, der sætter velfærdsstaterne og ikke mindst de arbejdsmarkeds- og socialpolitiske ordninger i EU under pres, er et politisk skifte fra en welfare-tilgang til såkaldt ”workfare”. Fra 80’erne/90’erne sker der i først USA⁶ og sidenhen i Europa gradvist en forskydning i arbejdsmarkeds- og efterhånden også socialpolitikken fra at lægge hovedvægten på mål om forsørgelse, indkomstsikring og ret til beskæftigelse til i stedet i stigende grad at lægge vægt på mål om aktivering, arbejdspligt og øget arbejdsudbud.⁷

Hermed følger også en ændret tilgang til ydelserne i de arbejdsmarkeds- og socialpolitiske ordninger. Fra at lægge vægt på at sikre rimelig indkomst og rimelige levevilkår (forsørgelse) forskydes vægten mod at skabe incitament til at finde og fastholde arbejde gennem reduktion af ydelser og stramning af adgang til og vilkår for ydelserne.⁸

Baggrunden for denne udvikling må søges i det forudgående skifte, som i 70’erne og navnlig 80’erne sker i den fremherskende økonomiske teori og politik.⁹

5 Jfr. Lund, Henrik Herløv, ”Fra dansk til tysk arbejdsmarkedsmodel”, Rapport, juni 2013.

6 Jfr. Hansen, Finn Kenneth, ”Fra welfare til workfare”, Social Kritik nr. 59/60, 1999.

7 Jfr. Hansen, Finn Kenneth, ”Fra welfare til workfare”, Social Kritik nr. 59/60, 1999.

8 Jf. Thorning, Jacob, ”Fra ´welfare til workfare´: Nye udfordringer for velfærdsprofessionerne”, Gjallerhorn – tidsskrift for professionsuddannelser nr. 10, 2009, s. 6.

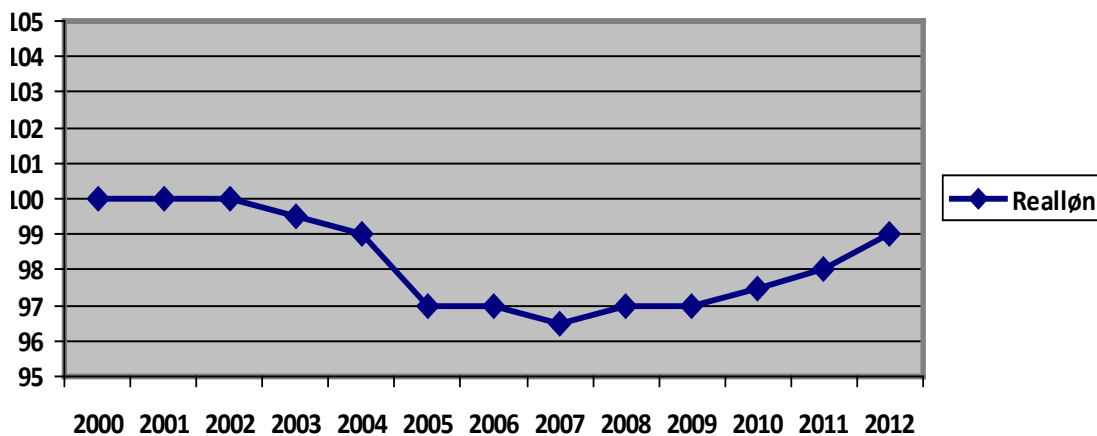
9 Thorning, Jacob: Den stille revolution i velfærdsstaten, s. 237 i Madsen, Per Kongshøj og Lisbet Pedersen (red): Drivkræfter i arbejdsmarkedspolitikken. 2003

Et centralt neoliberalistisk mål er at rehabilitere markedet,¹⁰ herunder arbejdsmarkedet. Hertil er instrumenterne for det første et øget arbejdsudbud og for det andet øgede incitamenter til lønmodtagerne til at søge og fastholde arbejde gennem at tilpasse ydelserne (nedad).¹¹

Et eksempel på en sådan forskydning fra velfære til workfare er de såkaldte "Hartz-reformer"¹² i Tyskland 2004–2005, som blandt andet forkortede dagpengeperioden væsentligt, og som endvidere nedsatte mindstelønnen mærkbart gennem oprettelse af såkaldte "minijobs" med fast indkomstgrænse på 400 euro (ca. 3500 kr.), hvor den ansatte er fritaget for at betale skat og socialforsikringsbidrag, og hvor lønnen opsuppleres gennem bistandshjælp.

Denne massive forringelse af dagpenge og mindsteløn i Tyskland har ikke blot resulteret i fremkomsten af en lavtlønssektor inden for navnlig serviceerhverv, men har selvsagt medført et pres på lønningerne på hele det tyske arbejdsmarked, der igen har været en væsentlig forklaring på, at Tyskland under gældskrisen har kunnet udkonkurrere Sydeuropa.

Reallønsudvikling i Tyskland 2000 – 2012 (2000 = 100)¹³

Herigennem er Hartz-reformerne blevet en model for den "interne devaluering", dvs. forringelse af løn og velfærd, som nu med den konservative tyske kansler Angela Merkel i spidsen søges presset igennem i hele EU. Hartz-reformerne og forskydning fra velfære til workfare i arbejdsmarkeds- og socialpolitikken er således også et element, der peger i retning af, at en social- eller velfærdsunion i EU ikke synes at blive en tilnærmelse til den nordiske, universelle velfærdsmodel, men snarere at pege imod velfærd på et ringere niveau.

IV. Arbejdsmarkeds- og socialpolitikken i Danmark¹⁴

Også i Danmark har vi set et pres på velfærdsydelserne i relation til arbejdsmarkedet og det sociale område, både fra den økonomiske krise og fra omorienteringen i arbejdsmarkeds- og socialpolitikken.

Også i Danmark har "workfare-strategien" vundet indpas, men tilmed tidligere og over en længere periode end i Tyskland.

¹⁰ Jfr. Lund, Henrik Herløv, "NPM – rehabilitering af markedet", 2007.

¹¹ Jfr. Lind, Jens og Iver Hornemann Møller, "Arbejdsmarkedspolitikken og aktivering af arbejdsløse", s. 15, i Tidsskrift for arbejdsliv, nr. 1, 2001.

¹² Jfr. Isaksen, Jacob; Uffe Mikkelsen og Peter Beck Nellemann, Arbejdsmarkedsreformer i Danmark og Tyskland, Kvartaloversigt fra Nationalbanken, 3. kv. 2007 – del 1, ss. 76 – 77 og Weper, Torben, "Barske reformer skal redde tysk økonomi", Ugebrev A 4 nr. 26, 2004, s. 2.

¹³ Kilde: Michael Schlecht (cheføkonomi og medlem af Forbundsgruppen for Die Linke), www.michael-schlecht-mdb.de. Juni 2013

¹⁴ Jfr. Lund, Henrik Herløv, "Fra velfære til workfare" Notat, december 2012.

Tabel: Sammenligning af welfare og workfare¹⁵

	WELFARE (forsørgelse)	WORKFARE (arbejdspolitik)
Grundlag	Rettighedsbaseret	Pligtbaseret
Ansvar for sociale begivenheder	Samfundets ansvar	Individualisering af ansvar
Mål	Sikre levevilkår	Sikre arbejdsmarkedsintegration, arbejdsudbud og lavere socialudgifter
Middel	Rimelige forsørgelsesydelse	Reducerede ydelser samt øgede krav og øget kontrol

I Danmark begynder udviklingen allerede under Nyrup-regeringerne i 90'erne. Det sker navnlig med "Arbejdsmarkedsreformen" i 1994¹⁶, der blev starten på forkortelse af dagpengeperioden, i første omgang fra 9 til 7 år. Samtidig fjernede reformen retten til at optjene dagpenget under aktivering.¹⁷ Med "Aktivloven" i 1998 strammedes arbejdsmarkedspolitikken igen: dagpengeperioden sænktes nu til 4 år, dagpengesatserne reduceredes, og der indførtes skærpede krav om aktivering.¹⁸

Denne stadigt stærkere workfare-politik videreføres af VK-regeringerne under Fogh fra 2001, som ikke mindst udbredte workfare-politikken til socialpolitikens område, bl.a. ved at forringe kontanthjælpsydelse gennem indførelse af starthjælp, kontanthjælpsloft og de øvrige såkaldte "fattigdomsydelser".

Og også i Danmark har vi efter finanskrisen og under gældskrisen set samme pres på det sociale sikkerhedsnet for de arbejdsløse som i meget af det øvrige EU. Eksemplet frem for alt er VK-regeringens og DF's dagpengereform fra 2011, hvor dagpengeperioden halveredes fra 4 til 2 år og genoptjeningsperioden øgedes fra 26 til 52 uger over 3 år.¹⁹ Og i 2011 gennemføres sammen med DF og de

¹⁵ Egen bearbejdning af Thorning, Jacob, "Fra 'welfare til workfare': Nye udfordringer for velfærdsprofessionerne", s 6 i *Gjallerhorn – tidsskrift for professionsuddannelser* nr. 10, 2009.

¹⁶ Jfr. oven anførte værk, s. 16.

¹⁷ Thorning, Jacob, "Den stille revolution i velfærdsstaten", s. 244 i Madsen, Per Kongshøj og Lisbet Pedersen (red), *Drivkræfter i arbejdsmarkedspolitikken*, 2003.

¹⁸ Lind, Jens og Iver Hornemann Møller, "Arbejdsmarkedspolitikken og aktivering af arbejdsløse", s. 17. i *Tidsskrift for arbejdsliv* nr. 1, 2001. og Thorning, Jacob, note 17).

¹⁹ Jfr. VK-regeringen, *Aftale om genopretning af dansk økonomi* og jfr. Lund, Henrik Herløv, "Genopretningsaftalen".

”

Denne massive forringelse af dagpenge og mindsteløn i Tyskland... har selvsagt medført et pres på lønningerne på hele det tyske arbejdsmarked”

Radikale "Tilbagetrækningsreformen", hvorefter efterløns- og pensionsalder begyndende fra 2014 gradvist forhøjes.²⁰

Den nuværende SR-regering har fortsat denne velfærdssparepolitik. Og samtidig bærer de yderligere "reformer", som SR (tidligere med SF i regeringen) har gennemført (reform af førtidspension og fleksjob og reform af kontanthjælp), også workfare-politikkens tydelige stempel med lavere ydelser og fokus på at sikre arbejdsudbud og dermed lavere lønudvikling.

²⁰ Se note 19).

Henrik Herløv Lund er cand. scient. adm. og skriver om samfundsøkonomi i Danmark og EU, velfærd, fordeling og skattepolitik samt om neoliberalisme og økonomisk teori. Han er bl.a. medlem af redaktionen for *Politisk Økonomi* på Modkraft.

Fra kæmpende lønarbejder til stræbsom lønmodtager

ARBEJDERBEVÆGELSEN KÆMPEDE i sin tid mod lønarbejdet som sådant, men nu prøver den højest at mildne det med tale om nulvækst og basisindkomst. Fundamentalt er, at det kapitalistiske arbejde og dets indlagring i økonomien er blevet en selvfølge, en ret og pligt. Med henvisning til den unge Marx ser Ankarloo, at arbejdets selvfølgelighed i vore dage manifesterer sig i subjektiv modstand mod andre (fremmede) arbejdere, evt. som medlidende med dem. Det fælles forsvinder. Derfor ligger det lige for at hylde individet evt. som iværksætter og dermed helt forsmå arbejderbevægelsens urindsigter i fælles kamp for et bedre samfund. Fra et kapitalistisk synspunkt er f.eks. socialøkonomiske småiværksættere enten harmløse, evt. overfladisk støtteværdige, eller irriterende. Der er ikke nogen vej uden om det fællesskab og den kamp, der peger ud over det kapitalistiske arbejde som sådant.

Af Daniel Ankarloo

Arbejderbevægelsen og arbejde

VED ÅRETS første maj i Fælledparken gav LO's ordfører en hyldest til "de danske lønmodtagere". Der ifølge ham holder det nuværende samfund i gang. Og i den dominerende retorik om ret og pligt, der hersker inden for arbejderbevægelsen og ikke mindst i socialdemokratiet, lægger man vægt på, hvordan arbejde giver frihed, identitet og fællesskab. I mit eget hjemland, Sverige, konkurrerer både "de nye moderaterna" og socialdemokratiet om at udvikle "arbejdslinjen". Også her i Danmark driver politikere en politik for øget beskæftigelse, for øget arbejdsudbud, i et budskab, der forbereder medborgerne på en fremtid, hvor vi alle skal arbejde mere og i en længere del af vores liv. Når retorikken ikke kun er den disciplinerende om "nyttejob", om arkitekter, der skal samle hundelorte op (ellers er du elitist, som Mette Frederiksen engang fremholdt i en debat), eller i forhold til "Dovne Robert", fremfører arbejdslinjens fortalere det – ifølge dem – selvfølgelig faktum, at arbejde giver frihed og fællesskab, mens arbejdsløshed giver det modsatte.

Således er den dominerende gren af arbejderbevægelsen reduceret til tilhængere af det nuværende samfunds arbejde, med en politik, der ensidigt er fokuseret på beskæftigelse for lønmodtagerne. Givet at kapitalismen kun kan "skabe jobs" gennem vækst af kapitalen, er man også blevet stadig mere ukritiske og blinde beskyttere af erhvervslivets interesser i forhold til bestræbelser på øget "konkurrenceevne".

Der er mange politiske problemer med denne position – men her vil jeg opholde mig ved to generelle problemer.

Det ene er, at når arbejderbevægelsen har glemt sin egen historie med kritik mod lønarbejdssamfundet, bliver kritikken mod lønarbejdet overtaget af en i grunden borgerlig og dermed uskyldig form for arbejdskritik, der understøtter ideer om "nulvækst", "nedvækst" mv. Det bliver tydeligt ikke mindst med

organisationen Ubetinget Basisindkomst (UBI), der nærer liberale drømmerier om "iværksætteres" "selvforsørgelse", i stedet for den socialistiske tilgang med kollektiv kamp mod kapitalismen.

Det andet er, at når arbejderklassen er blevet reduceret til lønmodtagere, fortabes den grundlæggende socialistiske indsigt, at arbejderne i fælles kamp mod kapitalismen og mod netop lønarbejdsformen for arbejde ikke kun bærer på nøglen til sin egen befrielse, men også hele menneskeheden. Dermed annulleres enhver udsigt til den frigørelse gennem arbejde og fællesskab, der har indførelsen af et andet samfund (som vi hidtil har kaldt socialisme) som målsætning, eftersom kapitalismen og dens form for arbejde tages for givet.

” Organisationen Ubetinget Basisindkomst (UBI) ... nærer liberale drømmerier om "iværksætteres" "selvforsørgelse", i stedet for den socialistiske tilgang med kollektiv kamp mod kapitalismen ”

Det andet er, at når arbejderklassen er blevet reduceret til lønmodtagere, fortabes den grundlæggende socialistiske indsigt, at arbejderne i fælles kamp mod kapitalismen og mod netop lønarbejdsformen for arbejde ikke kun bærer på nøglen til sin egen befrielse, men også hele menneskeheden. Dermed annulleres enhver udsigt til den frigørelse gennem arbejde og fællesskab, der har indførelsen af et andet samfund (som vi hidtil har kaldt socialisme) som målsætning, eftersom kapitalismen og dens form for arbejde tages for givet.

Den frie arbejder

I arbejderbevægelsens barndom, og for de socialistiske pionerer, var det åbenbart, at den form for arbejde, som kapitalen tilbyder "den frie arbejder", ikke er andet end en perverteret og tom form for

arbejde, et arbejde, der fratager arbejderen enhver form for mening, subjektivitet og kontrol.

Marx beskrev i sine ungdomsskrifter lønarbejdet som fællesskabets, frihedens og menneskeheds absolutte modsætning. I kapitalismen blev arbejdet transformeret fra en subjektiv, identitetsskabende og fri praksis, det Marx kaldte "et indre essentielt behov", til "en ydre tvang", et fremmed objekt uden for arbejderen selv. I mange dramatiske passager i *Kapitalen* påviser Marx, hvordan kapitalismen er "vendt op og ned", eftersom arbejdet er gået fra at være en skabende, fri virksomhed for den enkelte, til at blive en fremmed genstand. Marx påtaler, at i kapitalismen er arbejderen ikke længere et skabende subjekt, der bruger produktionsapparatet i sit arbejde. I stedet for er arbejderen reduceret til et objekt for det kapitalistiske maskineri. "Det er ikke længere arbejderen, der bruger produktionsmidlerne, det er produktionsmidlerne, der bruger arbejderen", siger Marx sammenfattende om "det fremmedgjorte arbejde" under kapitalismen. Vores smertende kroppe, vores bøjede rygge og formindskede hjerner fra et langt liv af meningsløst lønarbejde er bevis nok på sandheden i den påstand for mange af os.

Marx' egen såvel som den tidlige arbejderbevægelses tilgang til det kapitalistiske arbejde indeholdt således et dobbelt kritisk synspunkt. Arbejde, men kun i et andet samfund end det kapitalistiske, er i virkeligheden netop en dybt menneskelig praksis, endda en grundlæggende menneskelig natur. Det er gennem sådant arbejde, mennesket finder fællesskab, identitet og frihed. Men i kapitalismen forvandles arbejdet til dets absolutte modsætning, til en forsagelse af vores menneskelighed. I arbejdet finder vi ikke længere medmennesker i et fælles-

skab, men kun modmennesker og konkurrenter om de jobs, der er stadig mangel på for os i det kapitalistiske samfund. På den måde ser de danske fagforbund og arbejderbevægelsens repræsentanter i "bulgarere, rumænere og polakker" ikke længere medlemmer af vores fællesskab af arbejdere mod kapitalen, men i bedste fald ofre for uretfærdigheder, vi selv er forskånet for eller, i værste fald, trusler mod os, som skal bekæmpes i kampen mod social dumping. At det i kapitalismens lønarbejdsform og konkurrence fremstår som sådan en kendsgerning, er klart, men det er netop derfor, vi har brug for et mere kritisk blik. Netop det kritiske blik er forsvundet, det blik der ser, at det arbejde, vi får, og som andre skaber i dagens samfund,

er et ufrit, fremmedgjort og nærmest ukontrollerbart objekt, der styrer os alle (hvem tror I skal være "fleksible" på et "fleksibelt arbejdsmarked"?). Det er ikke en naturgiven tilstand at underkaste sig og endda hylde det, sådan som dagens fagforeninger gør. I stedet for er det en grundlæggende socialistisk indsigt at analysere arbejdets dobbelte natur, på den ene side som potentiale for menneskelig frigørelse, men på den anden side som et potentiale, der i dagens samfund er vendt til dets modsætning af umenneskelig tvang og fornedrelse. Vi må på arbejde, uanset om vi vil det eller ej, og uanset om vi i arbejdet finder mening og identitet.

” Arbejde, men kun i et andet samfund end det kapitalistiske, er i virkeligheden netop en dybt menneskelig praksis, endda en grundlæggende menneskelig natur”

Det faktum, at nogle finder frihed, mening og personlig udvikling i arbejdet, underminerer ikke gyldigheden i den betragtning af den grund, at det er ligegyldigt og underordnet kapitalens krav til os. Arbejde må vi alle uanset hvad. Og hvis man er heldig nok til at finde fællesskab, frihed og personlig udvikling i det arbejde, man i dag udfører, er det, mener jeg, uafhængigt og på trods af lønarbejdsformen og må ses i lyset af, at alternativet til arbejdets fællesskab i det nuværende samfund er den individuelle fornedrelse i en arbejdsløshed, der er endnu værre.

Hyldesten af arbejdslivet på kapitalistiske betingelser

I det lys fremstår socialdemokratiets og de i Vesten dominerende fagforbunds hyldest af lønmodtagerne og af arbejdet som enten en naiv fornægtelse af det virkelige lønarbejdes umenneskelige natur i vores samfund eller som en ukritisk naturalisering af kapitalismen, hvor dets sociale form af fremmedgjort arbejde tages for evigt givet, uden udsigt til forandring. (I borgerlig nationaløkonomi defineres arbejde ligefrem som "disutility" – ikke-nytte.) Når arbejderen er reduceret til "lønmodtager", forsvinder også al subjektivitet og aktivitet af syne, da den enkelte er reduceret til en passiv modtager af den velgørenhed, som kapitalen står for, **når den giver os jobs. Arbejderklassen består i det billede ikke længere af aktører, der skaber deres egen skæbne, men af afvæbnede statister i det kapitalistiske skuespil.**

Ud fra disse betragtninger kan vi også se begrænsningerne i den småborgerlige arbejdskritik, som bevægelser som UBI m.fl. mange gange giver udtryk for. Nu er jeg ikke som sådan imod de krav om borgerløn, som UBI og andre fremlægger. Og der findes mange gode kræfter – med stor social patos og med medmenneskelige ideer om et bedre samfund. Men alligevel mener jeg, at de begår samme fejl som de på venstrefløjens, der ukritisk hylder arbejdet og væksten i dets kapitalistiske form – nemlig i det, at man også her tager denne form for arbejde som naturligt givet. Den eneste forskel er, at UBI ser arbejdet som sådant i rent negative termer, som noget ufrigt, et objekt, der helst skal undgås og i hvert fald kun skal kunne vælges til og fra "ubetinget". Her bliver man individuelt "arbejdssky", endda "bevidst", som en bevægelse i Danmark engang kaldte sig. Den politiske praksis bliver individuel adskillelse fra det øvrige samfund af lønarbejdere og vækstsamfundet.

Uafhængighed af fællesskabet, ikke den kollektive kamp for et andet fællesskab, synes at være idealet, og indimellem forfalder kritikken af kapitalismens lønarbejdssamfund til en hyldest af "iværksættere" og den småborgerlige illusion om "selvforsørgelse".

I programmet "Sådan er det bare" på DR2 lykkedes det programmagerne også at forvandle hele det kritiske blik på, hvorfor vi går på arbejde (for "sådan er det bare"), til en hyldest til iværksættere i stedet for. Spørgsmålstegnet sættes ikke ved samfundet af lønarbejde, men ved individet, der endnu ikke var blevet iværksætter. Alternativet til kapitalismens naturalisering af lønarbejde bliver i denne tilgang således ikke et frit arbejdsfællesskab med arbejderklassen som aktør, men det kapitalistiske erhverv med entreprenøren som **aktør**. I en lignende tilgang skrev UBI's ordfører Erik Christensen på Modkraft.dk for ikke så lang tid siden: "Tænk

at være sikret et eksistensminimum uanset, hvordan det går med realisering af ens gode ideer. Det ville få mange flere til at kaste sig ud i skabelsen af nye virksomheder. Det kan aldrig gå helt galt!" Her er det ikke lønarbejderne, som gennem egen kamp skal befries fra det fremmedgørende arbejde

under kapitalismen, gennem uafhængighed fra kapitalen, men iværksætteren, der skal have uafhængighed fra kunderne.

Ønsket om den individuelle adskillelse fra samfundets tvang til lønarbejde er dybt forståelig, ikke mindst i tider hvor kollektiv handling synes stadig mere umulig. Men det er alligevel en ufarlig og domesticeret form for modstand mod det kapitalistiske arbejds- og vækstsamfund. Det mobiliserer måske en moralsk panik hos dele af borgerligheden, der går i gang med sine disciplinerende tiltag, men i grunden er alle de former for mikrosamfund i lille skala, som i visse dele af venstrefløjens hyldes som "det civile samfund" og "social økonomi" i bedste fald irriterende for kapitalen og dets moralopfattelse, og i værste fald i deres øjne kun latterlige forsøg på modstand, som kapitalen enten kan opsuge i sin egen logik eller roligt kan lade være i fred.

Hvad skulle arbejderbevægelsen gøre?

Jeg mener, at arbejderbevægelsen for at kunne underbygge en fremgangsrig politisk praksis i disse svære tider af nyliberalismens globaliserede kapitalisme og i den globale krise, hvor arbejderklassen må bære hele byrden, endnu engang må erobre det socialistiske synspunkt på arbejdet i generelle termer på den ene side og dets rolle i vores samfund

”

Arbejdets dobbelte natur [er] på den ene side [at være] potentiale for menneskelig frigørelse, men på den anden side ... et potentiale, der i dagens samfund er vendt til dets modsætning af umenneskelig tvang og fornedrelse”

” Arbejderklassen består i det billede ikke længere af aktører, der skaber deres egen skæbne, men af afvæbnede statister i det kapitalistiske skuespil”

på den anden side. Arbejde og kampen mod arbejdsløshed og for fuld beskæftigelse er nødvendige forudsætninger for at styrke arbejderklassen mod kapitalen. Derfor forbliver kampen for arbejde inden for dette samfund en nødvendighed. Men det socialistiske mål er hverken et samfund, hvor flere jobs må skabes (blot udtrykket ”skabe jobs” eller ”job creation” er det yderste bevis for vores samfunds fremmedgørelse og for, hvordan vi gennem vores arbejde netop ikke er herre over vores egen skæbne, men ofre for andre kræfter uden for vores kontrol), eller et samfund af bevidst adskillelse fra arbejdets fællesskab.

Det kræver, at vi endnu engang forsøger at holde to perspektiver i hovedet på én og samme gang som grundlag for en sammenhængende politisk praksis (uanset hvor modsigelsesfuldt det end må synes). Det ene perspektiv er at kæmpe for alle forbedringer inden for kapitalismen, som vi kan, hvad enten det gælder arbejdsforhold, lønninger, fuld beskæftigelse, kampen mod arbejdsløsheden. Kun i et betinget fællesskab, i arbejde, endda i dets fremmedgørende form for lønarbejde, kan bevidstheden og kundskaben om nødvendigheden af et anderledes samfund opstå, og kun derigennem kan vi i fællesskab mobilisere den kraft til med fremgang at kæmpe mod kapitalen for opnåelsen af dette anderledes samfund. Kun et aktivt, kæmpende og bevidst arbejderfællesskab er i stand til at skabe ikke kun et andet, men også et bedre samfund end dagens. Men dette perspektiv på arbejdskampen må på den anden side samtidig kompletteres med indsigten om, at vi må føre denne kamp uden nogen som helst illusioner om, at kapitalismen som samfund kan give os det menneskeværd og den frihed i arbejdet, som vi søger.

Fuld beskæftigelse er ikke det endelige mål, men kun det nødvendige middel for vores fælles kamp for et andet og bedre samfund. Fuld beskæftigelse i

denne tilgang står også helt i modsætning til det nuværende socialdemokrati og frem for alt fagforeninger som HK's perspektiv, hvor fuld beskæftigelse ses som betingelse for at styrke det enkelte individs position ved gennem ansættelse at opnå selvforsørgelse. HK's slogan ”sammen er du stærkere” viser, hvor langt nyliberalistiske, individualistiske ideer er trængt ind i fagforbundenes diskurser – og hvor langt fra socialistiske synspunkter på samfundet man i virkeligheden har bevæget sig. Kravet om fuld beskæftigelse har som formål at styrke vores fællesskab mod kapitalen, ikke at ruste den enkelte arbejder i kapitalens tjeneste. Det samfundsprojekt, som det nuværende socialdemokrati og de dominerende fagforbund stiller op om, hvor det at skabe mere arbejde er det overgribende mål, er, som den svenske socialdemokrat og forrige finansminister Ernst Wigforss engang har udtrykt det, forrykt. Han sagde: ”Hvis målet for samfundsudviklingen skulle være, at vi alle skulle arbejde maksimalt, ville vi være sindssyge. Målet er at frigøre mennesket til at skabe maksimalt. Danse. Male. Synge. Ja, hvad I vil. Frihed.”

At tilbageerobre den socialistiske samfundsvision indbefatter i disse tider af kapitalistisk hegemoni tilbageerobringen af kritikken af det arbejdssamfund, som, for den der tillader sig at se det, bliver stadig mere absurd. Et samfund, der tvinger dele af den lønarbejdende klasse til stadig hårdere og stadig mere ukontrollerbart arbejde, der skaber af-

” Kravet om fuld beskæftigelse har som formål at styrke vores fællesskab mod kapitalen, ikke at ruste den enkelte arbejder i kapitalens tjeneste”

hængighed af et ”marked”, der måske er ”frit”, men hvor den enkelte bliver stadig mere ufri. Men samtidig tvinger kapitalen en anden og voksende del af arbejderklassen til en endnu større ufrihed i fornedrende arbejdsløshed, under et politisk regime, der med stadig hårdere tiltag truer ikke kun alles menneskeværd, men også vores forsørgelsesgrundlag.

Det kapitalistiske tvangsarbejde er dybt umenneskeligt, men arbejdet som sådant, givet et andet samfund, er samtidig betingelsen for vores fælles frihed som mennesker. Den socialisme, der ikke kan se det, er ikke meget værd som socialisme.

Daniel Ankarloo er fil. dr. i økonomisk historie og lektor i socialpolitik på Malmö Högskola. Han har publiceret en række artikler inden for marxistisk teori og bøger med et skarpt kritisk perspektiv.

LØNLØST LIV OG OVERUDBYTNING

ARTIKLEN GENNEMGÅR UDVIKLINGSTENDENSERNE i det at være uden for arbejdsmarkedet. Arbejdsløshed som begreb hænger sammen med modsætningen kapital og arbejde. Den kapitalistiske totaldominans har skabt en reservearmé, der skiftevis har arbejde og er udenfor, samt et proletariat, der aldrig er blevet tilpasset arbejdslivets krav. Der er nu en stigende gruppe, der er helt uden for arbejdsmarkedet, mens arbejdsløsheden defineret snævrere i forhold til dagpenge og jobsøgning svinger. Samtidig ser vi, at højere uddannelse ikke fører til skabelsen af de jobs, der blev forventet. Det har resulteret i det moderne prekariat, der er befolket af unge med svingende og ustabil arbejdsmarkedstilknytning, men med god uddannelse. Ved siden af dette findes en konstant overudbytning af fattige arbejdere i det globale syd og i stigende grad i vores egen del af verden. Overudbytning hænger sammen med marginalisering og primitive arbejdsvilkår. Samtidig ser vi, at arbejdets karakter har ændret sig i vores del af verden i retning af at kræve servicering af kapitalen med liv og sjæl, hvad der fører til stress og åndelig udmarvning. Alt hjulpet på gled af workfare-politikken.

Af Karen Helveg Petersen

1. Lønarbejdets glæder

Flere og flere lever uden fast løn. At få fast løn er en luksus. Som Michael Denning starter sin artikel om det lønløse liv: "Under kapitalismen er det eneste, der er værre end at blive udbyttet, ikke at blive udbyttet."¹ Og det er rigtigt, at den fuglefri arbejder med intet andet end sin arbejdskraft at sælge risikerer at blive mødt med mangel på efterspørgsel, ja, det er ifølge en grundlæggende marxistisk læresætning rent ud systematisk, at kapitalisterne prøver at klare sig med så få arbejdere som muligt. Men hvordan ser livet ud for de uheldige? Og er der tale om to grupper, hvor den ene er i pendulfart mellem arbejde og ikke-arbejde, og den anden er helt uden for arbejdsmarkedet?

Ove Kaj Pedersen brillerer med at gøre nødvendigheden af at forsørge sig selv til en frihed. Han udtrykker iflg. Information d. 22. maj 2014, "Den største frihed af alle er ikke at blive fri for at arbejde, men fri til at arbejde. Kun gennem uddannelse og arbejde bliver man fri – fri fra at blive forsørgt af staten."

Pedersen krydrer sine påstande med, at Danmark i modsætning til USA skulle knytte ret og pligt sammen. Derfor kan den danske stat med fuld ret kræve af én, at man står til rådighed for arbejdsmarkedet. I grundlovens §75, stk. 2 står der nu, at "Den, der ikke kan ernære sig eller sine, og hvis forsørgelse ikke påhviler nogen anden, er berettiget til hjælp af det offentlige, dog mod at underkaste sig de forplig-

tigelser, som loven herom byder." Så kun hvis man får hjælp af det offentlige, kan der kræves en modydelse. Det er derfor en noget kreativ fortolkning af den danske grundlov, Ove K. er ude i for at få socialdemokratiets ret og pligt til at hænge sammen. Det søges bestyrket af en mærkværdig antydning af, at folk på noget tidspunkt skulle være blevet forsørgt systematisk af staten. Modstillingen halter endvidere ved, at staten på ingen måde har pligt til at skaffe arbejde, selvom den puffer gevaldigt på. Pligten påhviler udelukkende den enkelte: Du skal gud døde mig finde dig et arbejde. Retten til at få støtte undergraves systematisk. Det, der ikke bliver nævnt af Ove Kai Pedersen i ligningen, er elefanten

i rummet: ikke 'arbejdsmarkedet' som sådant, men den private del af det, og som hersker både i USA og i Danmark.

Kapital – arbejde og arbejdsløshed

Den nøgne nød for overlevelse er et

menneskeligt grundvilkår, hvorimod beskæftigelse er hægtet op på modsætningen mellem kapital og arbejde. Det er kun et stykke henne i udviklingen af relationen arbejde – kapital, at staten er kommet ind i forsørgelsen. Engelske fattiglove (poor laws) eksisterede dog i overgangsperioden mellem det traditionelle feudale/småbondesamfund og industrikapitalismens fremvækst.

Men understøttelsen blev finansieret af jordskatter, som drotterne igen overførte på deres forpagtere. Ordet arbejdsløs (unemployed på engelsk) stammer fra 1880'erne, da lederen af det statistiske kontor i Massachusetts begyndte at tælle dem, der stod uden for arbejdsmarkedet, men som ønskede eller

”

Den nøgne nød for overlevelse er et menneskeligt grundvilkår, hvorimod beskæftigelse er hægtet op på modsætningen mellem kapital og arbejde”

¹ "Wageless Life" i *New Left Review* 66, Nov-Dec 2010.

var nødt til at deltage i det. Marx himself betegnede disse mennesker som 'ubeskæftigede'. Så ordet 'arbejdsløshed' stammer fra arbejdskampenes og arbejdstidsreguleringens barndom.

Når nu staten gør så meget for at hjælpe beskæftigelsen på gled, bliver arbejdsløshed eller det at være helt uden for arbejdsmarkedet mere og mere set som den enkeltes ansvar. Det er i første række en fornægtelse af den systematiske drift i kapitalismen til at hyre så få som muligt, hvad der har som

Dagpenge bygger på, at arbejdsløshed indtræffer med visse forudsigelige intervaller eller i begrænset omfang”

naturlig følge, at nogle bliver umulige at beskæftige. Den sammenhæng søges ihærdigt bekæmpet på alle måder i Danmark, men det lykkes ikke at få alle ud på arbejdsmarkedet. Også diagnosen 'social arv' er forkert. At erkendelsen i den grad er svækket, skyldes naturligvis også arbejderbevægelsens svaghed.

Dagpenge er i udgangspunktet opbygget i henhold til forsikringsprincippet. En forsikringsbegivenhed er en tilfældig hændelse, der indtræffer med en vis sandsynlighed. Dvs. dagpenge bygger på, at arbejdsløshed i princippet kan ramme alle i arbejde, men kun indtræffer med visse forudsigelige intervaller og i begrænset omfang. Der sættes således lighedstegn mellem faktisk konstateret arbejdsløshed på f.eks. 5 %, og at 5 % skulle være i farezonen for at blive 'ramt af arbejdsløshed', som det udtrykkes. Det er misbrug af statistik. Men netop det misbrug er forudsætningen for at fastsætte forsikringspræmier. Systemet for forsikring mod arbejdsløshed bryder derfor også sammen med passende mellemrum, f.eks. under tredvernes massearbejdsløshed. Siden genopstod det med staten som medaktør eller garant. Med tidligere erfaringer in mente er det kapitalistisk logik for begyndere, at understøttelsesperioden søges nedsat, når arbejdsløsheden stiger.

I den progressive Keynes-periode blev statslige interventioner i økonomien instrumentet for at få gang i investeringerne og komme tilbage til (forestillingen om) fuld beskæftigelse. Naturligvis ligger hunden begravet et andet sted. Det er i det kapitalistiske samfunds overordnede interesse, at så mange som muligt arbejder, dvs. skaber merværdi, men også at så få som muligt arbejder for at skabe en given mængde og kvalitet af et produkt.

Keynes bevarede et individualistisk, mikroøkonomisk element i sin håndtering af arbejdsløshed. Der kunne være lønniveauer, der var så lave, at arbejdere ikke ville tage arbejdet. Det var på den ene side af ligningen, den for udbuddet. Den anden var efterspørgslen, der sås som et makrofænomen. Investeringerne var ind imellem ikke store nok til, at der kunne blive skabt jobs til alle, der ville acceptere vilkårene. Imellem de to poler svingede Keynes. Det mikroøkonomiske udbudsargument er så blevet taget op af de konservative neoliberale. Arbejderne er for forkælede, de gider ikke. De får for meget i støtte (herhjemme) osv. osv. Det er i det mindste en form for anerkendelse af 'the disutility of work', som Daniel Ankarloo skriver om, en indirekte anerkendelse af, at kapitalistisk lønarbejde ikke udelukkende er godt for sjælen. Men intet varer evigt. Nu er det jo lige ved at blive det.

I disse tider med masseindvandring er det svært at finde lønninger, der er så lave, at ingen vil tage arbejdet, selvom vilkårene kan være for ringe for f.eks. danske arbejdere. Eller, sagt på en anden måde, man undgår at søge dem.

Reservearmé, lumpenproletariat og selvstændige

På mainstream økonomisprog taler man om 'strukturel', friktions- og konjunkturarbejdsløshed. Den første form skaber langvarig arbejdsløshed på grund af, at der sker strukturelle ændringer i økonomien, og at det kan være svært at få den nødvendige omstilling til de nye realiteter på plads. Friktionsarbejdsløshed har blot at gøre med den tid og de vanskeligheder, der er ved at skifte arbejde, og konjunkturarbejdsløsheden hænger sammen med økonomiens op- og nedture. Det er tankegangen. Det mest interessante er strukturarbejdsløsheden. En lang overgang mente man, den var nogenlunde konstant, men den har vist sig at være i udvikling – opad, dvs. den gale vej.

For at forstå disse sammenhænge er det først nødvendigt at se på målestokkene for arbejdsmarkedsdeltagelse. For det første er der befolkningen i den arbejdsdygtige alder mellem 15 og ca. 65 år. For det andet er der arbejdsstyrken, der er de af dem i denne aldersgruppe, der har en profession og en systematisk tilknytning til arbejdsmarkedet. Det er i forhold til arbejdsstyrken, at arbejdsløshed traditionelt defineres som dem, der søger arbejde og (måske) får arbejdsløshedsunderstøttelse, når de intet har. I Danmark har vi to former for ledighed, den snævre for dem, der er medlemmer af A-kasser og dermed dagpengeberettigede, og så AKU-ledighed, der indbefatter dem, der ikke får dagpenge, men som søger arbejde. AKU-ledigheden opgøres gennem stikprøveundersøgelser, hvorimod den snævre arbejdsløshed findes ved registerdata. AKU-måle-

” *Det foregøgles, at mikrolån kan hjælpe. Men desværre bliver det ofte som H.C. Andersens historie om konen med æggene*”

stokken er af nyere dato og reflekterer det faktum, at flere og flere falder ud af dagpengesystemet, fordi de har været ledige for længe. Eller også er de slet ikke (længere) medlem af en A-kasse, måske fordi de ikke regner med, at den vil hjælpe dem.

Hvis man måler beskæftigelsesgraden, dvs. dem der er i lønarbejde, mod befolkningen i den arbejdsdygtige alder, er den klart dalende, for antallet af mennesker helt uden for arbejdsmarkedet stiger støt. De to egentlige former for arbejdsløshed, den snævre i forhold til A-kasser og den bredere AKU-ledighed, er mere svingende. Men det er vigtigt at se, at der er en vis sammenhæng mellem de forskellige former. Hvis man alligevel ikke kan få arbejde og kun dagpenge i begrænset omfang, hvorfor så være medlem af en A-kasse? Så kan man også undgå stemplet som arbejdsløs.

På den måde kan man også forstå, at arbejdsløsheden kan falde, uden at beskæftigelsen går op. I USA taler man om 'den skuffede arbejder', altså ham/hende, der undlader at søge. I Danmark jager man folk ind til søgemaskinerne, så snart de ønsker den mindste støtte. Derfor foretrækker mange at hutle sig igennem med tilfældigt arbejde, så de ikke skal gå til i nytteløse jobansøgninger.

De strukturelt ledige af i dag ville indgå i det, Marx kaldte reservearméen (uden at gå så meget op i nutidens præcise definitioner i forhold til forskellige systemer). Lumpenproletariatet er de marginale, de, der aldrig kommer i arbejde eller kun arbejder sort eller ernærer sig ved tiggeri, klunseri, nådsens brød eller småkriminalitet.

Folk, der har deres egen forretning, og som ikke aktivt søger arbejde, er ikke med i den snævre arbejdsløshedsstatistik. Venner, familie, lidt sort arbejde og byttetjenester hjælper på overlevelsen for denne gruppe, for hvilken hverken reservearmé eller lumpenproletariat er dækkende termer iflg. Denning. Mange i gruppen vil nu gerne have et arbejde, hvis de kunne få et, og er dermed AKU-arbejdsløse. Men gruppen er fyldt med folk, der har en højere uddannelse og derfor ikke er en del af den traditionelle lønarbejderklasse, som er defineret i forhold til industriarbejde og lavtlønnede serviceerhverv. Prekariatet er en moderne form for yoyo-tilværelse, der er med til at afvikle fagforeningernes landvindinger. Det vil blive nærmere diskuteret under 'overudbytning' nedenfor.

Uformel sektor og sort arbejde

Arbejdsbetingelserne blev hårdere, i og med at småbønderne blev sat fri eller sparket væk fra jorden og dermed ikke længere havde noget naturstof at interagere med og leve af. En proces man ser den dag i dag i Afrika, dels fordi der stadig er småbønder, og dels fordi de nu om dage ikke nødvendigvis kan leve af den plot jord, de har til rådighed, og som ikke er privateje i vores forstand. Derfor rejsen til byerne efter tilfældigt arbejde eller som småhandlende i den uformelle sektor.

Ordet 'uformel sektor' er af nyere dato, det blev først lanceret i 1970'erne. Fænomenet er nu meget ældre. Men det er nyt, at den uformelle sektor ligefrem hylles i udviklingslande, ikke mindst af internationale bistandsorganisationer. Det foregøgles, at mikrolån kan hjælpe. Men desværre bliver det ofte som H.C. Andersens historie om konen med æggene. Hun var på vej til markedet med en kurv på hovedet fyldt med æg, som hendes ene høne havde lagt. Når hun nu fik solgt æggene, ville hun købe en anden høne, der kunne lægge æg, så hun kunne få kyllinger og flere høns og æg osv., fabulerede hun. Og se, så knejsede hun med nakken ved al den hæder og ære, hun skulle nyde, og æggene faldt ud af kurven... Drømmene ved mikrolån er også større, end bukserne kan holde.

I vores del af verden er den uformelle sektor slet og ret sort arbejde. De, der ikke kan finde arbejde,

fristes til at gå uden om de officielle systemer. Sort arbejde er her i landet også knyttet til noget 'ekstra'. I en underholdende kronik i *Information* d. 17. juni 2014 harcelerer Arno Victor Nielsen over den stædighed, hvormed Rockwool Fonden forfølger tesen om det 'skadelige' i sort arbejde, det arbejde, som består i vernetjenester, hvor en håndværker hjælper en ven eller bekendt med at få ordnet et par småting og ikke blander Skat ind i det mht. indkomst eller moms. Ja, han mener det er den rene og skære næstekærlighed. Det er det frivillige sorte arbejde, der også har den charme, at man slipper for administrativt bøvl. Til gengæld kan 'arbejdsgiverne' heller ikke klage over kvaliteten.

Andet sort arbejde er mere lyssky. Det er der, hvor arbejdet rekvireres til undertakst, en debat vi har haft på det sidste i forbindelse med indvandringen af ikke mindst østeuropæiske arbejdere. Og så er der det helt sorte arbejde udført af papirløse immigranter.

Udviklingen i arbejdets form

Industri- og standard servicearbejdet med de faste overenskomster er under afvikling. Nye former for arbejde vinder frem. De er udviklet fra gamle former. Det nye er især den kvantitative udbredelse.

Den første af disse 'nye' former er den højere servicearbejder, der er med til at formidle kapitalens cirkulation, og som er involveret i salg, finans, markedsføring og kommunikation. I vores del af verden er de ofte formidlere af varer og tjenesteydelser, der er produceret tilpas langt borte, og hvis produktionsbetingelser man for det meste kan glemme. Derfor kan denne klasse komme til at udgøre en stor del af beskæftigelsen og udbuddet, især i mindre lande som Danmark. Ud over at være afhængig af industriarbejdets og det beskudte arbejdes udflagning, er den også resultatet af, at kapitalen i sin cirkulation er blevet mere top-heavy. Der kræves meget for at begå sig i konkurrencen. Det har smittet af på statsapparatet, der imiterer den private sektor og nu også er plaget af kommunikationsfolk og formidlere. For ikke at tale om, hvad der 'forskes' i.

Det er her, man finder dem med arbejde, som de krampagtigt nyder. At kunne sige, at ens arbejde er spændende og udfordrende, er ikke blot den glæde, det nu er, men også en social score. Det er ligefrem det, man drømmer om.

Den anden ny-gamle gruppe er dem, der servicerer de rige. De skal have tjenestefolk, juvel- og højere modebutikker blomstrer, et helt marked af private servicearbejdere er opstået omkring dem. Luksushoteller og -restauranter, spabade osv. osv. er voksende markeder også for tjenende ånder.

Andre prøver at få adgang til nådsensbrød fra de velgørende fonde, de rige opretter mod at få skattefordele, og som de deler ud af. Måske ikke kun for at sole sig i deres magt, men vel også derfor. De kunstnere, der får succes, hører også hjemme her. Og selv de mindre succesrige prøver at gøre sig lækre. Kulturlivet er i stigende grad finansieret af mæcener. Det er den rene refeudalisering.

”

Illusionen om, at staten er til for at sikre borgernes ligeberettigede velfærd blegner. Næ, det drejer sig om arbejdsfærd ("workfare")

Statens rolle: workfare

Den danske stat ligner den perfekte kapitalistiske stat. Hvis man tænker på nutidens politiske debatter og forlig, koncentrerer de sig om, hvordan arbejdspladser kan skabes, og ikke mindst hvordan folk kan blive i stand til at opfylde de krav, som den moderne teknologi og kapitalens profitkrav stiller. I hvor mange år har mantraet ikke været: bedre uddannelse. Man skulle tro, at det mål måtte være nået, men åbenbart ikke. Noget må være gået galt. Illusionen om, at staten er til for at sikre borgernes ligeberettigede velfærd blegner. Næ, det drejer sig om arbejdsfærd ("workfare"), på svensk arbejdslinje. Statens opgave er at uddanne og tæmme arbejdskraften, så den passer nøjagtigt til fremtidens krav, en helt igennem umulig opgave, da ingen kan forudse disse krav, og der derudover næppe vil være arbejde for de mængder af folk, som uddannes.

For at skjule problemet udstedes besværgelser om 'den bedst uddannede generation', 'talenter' hyldes, og de ubeskæftigede anklages for at mangle tilpasningsevne eller måske ligefrem for at være forkælede. Så på ironisk vis har Ove Kai Pedersen fat i noget. Ikke at slippe ind i statens greb er en frihed. Men friheden til arbejde er altså friheden til det arbejde, som er præformeret og helt igennem bestemt af kapitalens nødvendighed. Der er en perfekt omfavelse, i modsætning til tidligere, hvor der var et mere autonomt rum for borgerens åndelige frihed. Ingen kan undgå dens institutioner og prægning.

2. Overudbytning

Begrebet overudbytning er kommet på mode inden for marxismen de senere år. Overudbytning og marginalisering hænger nært sammen. Er man uden for samfundet – eller tilstrækkelig fattig, dvs. jordløs og uden regelmæssig indkomst – er man naturligvis nemmere at udbytte, endog overudbytte.

Det debatteres, om Marx havde udviklet et begreb for 'overudbytning'. Definitionen er "salg af arbejdskraft under dets værdi", dvs. at arbejdskraften udnyttes så hårdt, at den ikke kan overleve/leve et normalt liv. Tidlig død eller nedslidning af egne eller andre ressourcer er udkommet. Marx angav, at fænomenet hørte hjemme i de konkrete kapitalers konkurrence, derfor udviklede han det ikke begrebsligt. "Den tvungne nedsættelse af arbejdslønnen under denne værdi spiller imidlertid en så vigtig rolle i den praktiske bevægelse, at vi ikke kan undlade at standse et øjeblik herved. Den forvandler faktisk, ..., inden for visse grænser, arbejderens nødvendige forbrugsfond til en akkumulationsfond for kapital."² Vi andre lever i den virkelige verden, så der er god grund til at bruge begrebet. Nyere marxisme har derudover konstateret, at overudbytning har været og er et konstant tilbehør til kapitalismens konkrete udvikling. Så meget, at det ligner et fast forhold.

Prekariatet

I modsætning til hvad højrefløjen forestiller sig, vil de fleste medlemmer af prekariatet intet hellere end at have arbejde og får det indimellem, men på ringere vilkår end de overenskomstmæssige og gængse. Prekariatet er typisk nyuddannede, der ikke kan finde arbejde inden for deres felt, og som måske fortsætter i studentertilignende jobs. Eller de får midlertidig eller projektmæssig ansættelse for ikke at tale om arbejde, de føler er under deres uddannelsesniveau, og som ikke fører til fast beskæftigelse, og da slet ikke til en karriere. I Sydeuropa er prekariatet en så stor del af arbejdsstyrken, at mange flytter til andre lande for at få bedre fremtidsudsigter, Nordeuropa eller tidligere kolonier som Mozambique og Angola.

Overudbytning i det globale syd

En af dem, der ser overudbytning som en integreret del af kapitalismen, men forlagret til de perifere lande, er Andy Higginbottom. Dette giver basis for en genoplivning af afhængighedsteorien, der ellers blev erklæret død, evt. med flotte overskrifter som, "nu kan ulandene ikke længere skyde skylden for deres elendighed på kolonimagterne." Det drejer sig ikke om at skyde skylden på, det drejer sig om at se på, at lande ikke lever i isolation, men at kapital- og finansstrømmene er internationale. Og at overudbytning nemmere bliver systemisk, når der er grænsekrydsninger undervejs. I gamle dage kaldte man det imperialismen.

Overudbytning findes især dér hvor kapitalisterne eller jordejerne ikke har investeret ret meget, dvs. typisk ved meget simpelt arbejde. I dag findes det i de sydafrikanske guld- og platinminer, som det

tydeligt kom frem i Marikana-strejken.³ Apartheid var et system af overudbytning af arbejdskraft: ved at holde rigelige arbejdsreserver, behøvede man ikke give dem, der var i arbejde, gode betingelser. Mange var marginaliserede, så derfor var der en nær sammenhæng mellem marginalisering og overudbytning. Jo mindre mulighed man har for at reproducere sig selv på traditionelle vilkår, jo mere villig er man til at tage underbetalt arbejde. Dvs. overudbytning hænger i udgangspunktet tæt sammen med landløshed. Under apartheid-æraen blev den bedre jord taget fra de farvede og sorte, og de blev henvist til elendige homelands med marginal jord. For at kunne understøtte familien med lidt pengeindkomst arbejdede mændene typisk i miner og overnattede i elendige herberg. Minesikkerhed blev der set stort på. Det kan diskuteres, hvor meget disse forhold er blevet forbedret efter apartheid. Den sydafrikanske jordreform, der blev sat i gang efter systemskiftet i 1994, halter langt bagefter målsætningen, fordi jordovertagelse mest skal ske på markedsbetingelser. En smule er dog blevet givet tilbage til tidligere forfordelte rettighedshavere. Lønningerne er stadig lave, og alt for mange hutler sig igennem i townships.

Irland i det 19. århundrede er et andet eksempel på overudbytning. Denne gang mellem et udviklet kapitalistisk land (England) og et, der på sæt og vis endnu ikke var det, men som havde systematisk kontakt med centrum.

Overudbytning – Danmark

Når befolkningen i de nye medlemsstater af EU enten ikke kan få arbejde eller ordentligt arbejde, og der er et underskud af folk, der vil tage en vis type jobs i de mere udviklede dele af EU (det påstås i hvert fald), så sker der naturligvis en tilvanding, som ingen djævel eller noget regelsæt kan gøre meget ved. Selv hvis det skulle lykkes at kræve overenskomstmæssige mindstelønninger for de tilvandrede, vil det ikke ændre meget, for de fleste danskere i samme jobs ville få mere. Dertil kommer alle de muligheder en arbejdsgiver har for underbetaling. De tilvandrede er villige til at bo i substandard boliger, nogle overnatter på arbejdspladsen. De prøver blot at sende penge hjem.

Debatten om børnechecken har på skræmmende vis vist, hvad der står på spil. I Danmark har vi hygget os med 'den danske model', der siges at være baseret på frivillige aftaler, men som også er en del af det offentligt-retlige system. Dagpengene er en sådan

² Kapitalen, 1. Bog 4, s. 846.

³ Higginbottom, Andy (ingen dato), "The System of Accumulation in South Africa: Theories of Imperialism and Capital," IPE Paper (http://www.iippe.org/wiki/images/e/ee/CONF_SOA_Higginbottom.pdf).

hybrid. Andre EU-lande har dels lovbestemte minimumslønninger, dels flere rene forsikringsordninger på det sociale område. Derfor er det bl.a. svært at sammenligne skattebyrden hen over landene.

At Danmark ikke har en lovbestemt mindsteløn, udnyttes af arbejdsgiverne. Hvis de ikke er medlemmer af en arbejdsgiverorganisation, kan de ikke pålægges overenskomstvilkår. Og så fremdeles.

Reglerne om udenlandske virksomheder med underentreprenører, der arbejder i Danmark, understreger problematikken. Kinesiske Huawei har fået en kontrakt på 700 millioner kr. med TDC, der sågu reelt stadig er et offentligt monopol for så vidt angår kabelinfrastrukturen, til at forsyne Danmark med 4G netværk (LTE). Huawei har hyret et tjekisk firma Pen Com til at udføre arbejdet. Historier er kommet frem om udenlandsk arbejdskraft, der sover i kranerne, ikke er certificeret til at arbejde med stærkstrøm og på mange andre måder bryder reglerne. Altså: TDC privatiseres, indgår en aftale med Huawei, som Huawei vist medfinansierer (det er der nogen uklarhed om – medierne skriver kun om en 'aftale' mellem TDC og Huawei), Huawei hyrer så Pen Com uden for konkurrence. Hvori- mod alle offentlige arbejder skal undergå uhyrlige og langsommelige udbudsrunder. Huawei er dog medlem af arbejdsgiverforeningen Dansk Erhverv og har indgået overenskomst. Nu er spørgsmålet så, om der er overenskomstkrav eller blot krav om overenskomstmæssige lønninger for Pen Com og en anden underleverandør, et portugisisk firma med hovedkvarter i Berlin. En kommunikationsmedarbejder for Huawei forklarede i radioen, at man jo ikke kunne forlange at se lønsedler fra underle- verandøren. Regeringens modstand mod at påbyde hovedentreprenøren kædeansvar viser kun, at den- ne overudbygning anses for at være naturlig.

Problemet med ikke bare underbetalt, men ikke-certificeret arbejdskraft har vi også set på metro- byggeriet. Ingen tvivl om det: Disse arbejdere er overudbyggede.

3. Fremtiden: Retten til arbejde vs. arbejdets afslutning

Der er dem, der mener, at der skal være ret til arbej- de, mens andre idealister taler om arbejdets afslut- ning. Første gruppe har tanker om at dele arbejdet, idet den glemmer udbygningen. Naturligvis kunne man dele offentligt udført arbejde eller ønske mere af det, men det er en uomtvistelig tendens, at det private arbejdsmarkeds logik smitter af på det of- fentlige, der – man gør jo hinanden gensidige tjene- ster – fungerer som ridefoged for det private. Hvis det var så attraktivt at arbejde, måtte man vel også

”

Statens opgave er at uddanne og tæmme arbejdskraften, så den passer nøjagtigt til fremtidens krav, en helt igennem umulig opgave”

gå ind for, at folk på understøttelse skulle arbejde for den. Det er der da også socialdemokrater, der gør. Mette Frederiksen ikke at forglemme.

Andre erkender, at arbejdet, som vi kender det, er ved at være en saga blot. Hvorfor så ikke bare ope- rere på den basis og understøtte folk i al almindelig- hed? Sympatisk absolut, men ingen undgår kamp for overlevelsen, og da slet ikke dem uden for ar- bejdsmarkedet.

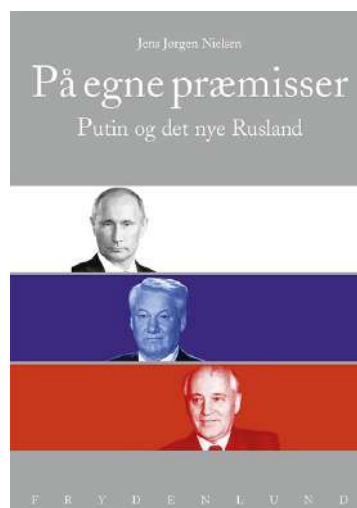
Naturligvis kan man ikke blot kræve, at arbejde skal være nøjagtig, som det passer én. Der er lange læ- reprocesser. Decent work (ordentligt arbejde) kan man måske få, hvis man er veluddannet og villig til at kæmpe for sig selv. Kampen kan dog få det 'ordentlige' til at forsvinde. Selv den middelklasse, som en stor del af os i Danmark tilhører, påstår at være stresset. Der stilles i den forbindelse sjældent spørgsmål ved, om problemet måske skulle ligge i arbejdets indhold, eller i bevidstheden om, hvem og hvad det gavner. For det meste forlægges problemet til et spørgsmål om tempo, frygt eller mangel på balance mellem arbejde og familie. Indirekte viser ønsket om mening sig dog, når de heldige-i-arbejde desperat påstår, at de 'arbejder med mennesker' el- ler ligefrem hjælper andre.

Karen Helveg Petersen er ansvarshavende redaktør på Det Ny Clarté og medlem af redaktionen for Politisk Økonomi på Modkraft. Hun er økonomuddannet og har mangeårig erfaring som konsulent i udviklingsarbejde.

Putins Rusland

BOGTITEL På egne præmisser – Putin og det nye Rusland
FORFATTER Jens Jørgen Nielsen
FORLAG Frydenlund, 2013, 253 sider, 249 kr.
ANMELDER Flemming Larsen

FØR JEG læste denne bog, var jeg blevet mere og mere irriteret over den hjemlige dækning af Rusland og af dets forhold til Vesten. Jeg har bestemt ikke haft noget rosenrødt billede af Putin – alene hans hjertelige forhold til Italiens Berlusconi gav ham ikke store points. Ikke desto mindre måtte jeg undre mig over de danske medier, som igen talte om Rusland, som de havde omtalt Sovjetunionen i gamle dage: Alt, hvad de sagde og gjorde derovre, blev mistænkeliggjort, mens Vestens handlinger i relation til samme land var båret af den pureste idealisme.

I den sammenhæng har det været velgørende at læse Jens Jørgen Nielsens bog. Forfatteren understreger flere gange, at Putin så afgjort ikke er fejlfri, men han har sat sig for at se på vore fordomme om Rusland. Om formålet med bogen fremfører han hen mod slutningen bl.a. dette: ”Hvis jeg med denne bog har kunnet bringe Rusland lidt tættere på Europa og fået nogle til at se lidt mindre fordomsfuldt på Rusland og i al beskedenhed bibragt lidt oplysning og alternative synspunkter, ja, så er min mening med bogen indfriet” (s. 245).

Dette lykkes udmærket for Jens Jørgen Nielsen, som har et grundigt førstehåndskendskab til landet. Han har i mange år arbejdet i bl.a. Rusland, Estland og Polen, f.eks. har han arbejdet som journalist for Politiken i Moskva. Han skriver ikke ud fra en socialistisk synsvinkel, men mere ud fra generelle vestlige middelklasse-synspunkter, idet hans hovedsynspunkt er, at Rusland må bedømmes efter samme standarder, som vi bedømmer alle andre lande, herunder vore egne. Ifølge forfatteren er synet på Rusland i vor del af verden præget af en lang række illusioner og dobbeltstandarder.

Putins succes

En af pointerne i bogen er, at de vestligt orienterede liberale kræfter i landet, som vi interesserer os så meget for, er et lillebitte mindretal. Putin har en meget stor opbakning i det russiske samfund, og det angiver J. J. Nielsen fire grunde til (s. 162-164):

- 1) Vesten har muligvis en positiv vurdering af Jeltsin og 1990'ernes Rusland, men det er bestemt ikke en holdning, der deles af russerne. Rusland udviklede sig til et kaotisk 'Wild East'-samfund, hvor et antal oligarker på kort tid skaffede sig enorme rigdomme uden at bidrage til landets udvikling. Putin har i et vist omfang sat en stopper for de upopulære oligarkers magt. I starten af sin præsidentperiode (fra år 2000) tog han et opgør med to

” I foråret 1999 bombede NATO Serbien uden om FN og på trods af Ruslands modstand... Den russiske befolkning var dybt skuffet over Vesten, og skuffelsen gik langt ind i de ellers vestligtsindedes rækker”

af de mest prominente af slagsen, Gusinskij og Beresovskij, som begge valgte at gå i eksil. J. J. Nielsen beskriver de efterfølgende begivenheder således: ”Til det nye møde i januar 2001 [der havde været et tidligere møde få måneder efter hans sejr ved præsidentvalget, fl] var alle de inviterede oligarker helt på det rene med Putins hensigter. Mødet var lukket, men det er senere kommet frem, at Putin i utvetydige vendinger havde sagt til dem, at de kunne beholde det, de havde 'stjålet', men fra nu af skulle de følge hans regler, betale skat, investere i Rusland

og holde sig ude af politik! Gusinskis og Beresovskis skæbner turde være et tilstrækkeligt tydeligt signal om, at Putin mente det alvorligt. De fleste rettede ind efter Putin” (s. 152).

- 2) Putin har formået at placere sig imellem Sovjet-nostalgi (har f.eks. fået genindført den gamle sovjetiske nationalhymne, dog med ny tekst) og en vej mod et moderne samfund med demokrati og markedsøkonomi. Dermed har han ifølge forfatteren sandsynligvis svækket mere ekstreme nationalistiske kræfter. Og på denne måde har mange russere også foretrukket hans parti frem for kommunistpartiet, der blev nydannet i 1993. Dette sidstnævnte parti har været talerør for mange utilfredse russere, men har ifølge J. J. Nielsen manglet ungdommelighed og dynamik. Kommunistpartiet er i dag det største oppositionsparti.
- 3) Der var langt større opbakning til Putins krig mod tjetjenerne fra 1999 end Jeltsins ditto i 1994. En række tjetjenske terroraktioner i Rusland i 1990'erne har skabt samme slags reaktion som i vestlige lande efter 2001-aktionerne i USA. (Forfatteren understreger dog her, at den russiske krigsførelse var kontroversiel, og at han (Jens J. Nielsen) ”ikke (vil) stå på mål for den russiske krigsførelse i Tjetjenien” (s. 164)).
- 4) I foråret 1999 bombede NATO Serbien uden om FN og på trods af Ruslands modstand, og næsten samtidig var Polen, Tjekkiet og Ungarn kommet med i den vestlige pagt. Disse to ting udstillede på pinlig vis Ruslands svaghed. Den russiske befolkning var dybt skuffet over Vesten, og skuffelsen gik langt ind i de ellers vestligtsindedes rækker. ”Rusland skulle kunne sætte sig i respekt og have indflydelse på sin omverden” (s. 164).

Manglende viden om Rusland

Sidstnævnte punkt giver mig anledning til at bringe det første af to eksempler på, hvordan bogen har givet mig ny viden om vor store nabo mod øst. Jeg havde ikke forestillet mig, hvor rystet det russiske samfund blev i anledning af de nævnte bombninger af Serbien. F.eks. var enken efter en af de mest pro-vestlige ’dissidenter’ Andrej Sakharov dybt rystet og skuffet over de vestlige lande. Og Aleksandr Solzjenitsyn sagde følgende på TV:

”Russernes opfattelse af Vesten begyndte at ændre sig med de grusomme bombninger af Serbien. Det er en rimelig påstand, at alle lag i det russiske samfund var dybt og uudsletteligt chokerede over disse bombninger [...] Så opfattelsen af Vesten som primær ’væbner for demokratiet’ er blevet erstattet af den skuffende opfattelse, at pragmatisme, ofte kynisk og selvvisk, er kernen i den vestlige politik. For mange russere var det en tung illusion – deres idealer var blevet smadret” (s. 118).

Det andet eksempel, jeg vil give på, at jeg selv er blevet klogere ved læsningen, er kapitlet ”Hvorfor bliver kommunister kapitalister?” (s. 56). Det viser sig nemlig, at de, der først og fremmest berigede sig i 1990'erne, var ledende partifolk. De så deres muligheder i partiet truet som følge af Gorbatsjovtidens reformer, men samtidig så en del af dem altså de muligheder, der nu ville blive for at drive kapitalistisk virksomhed. F.eks. udnyttede tidligere direktører af virksomheder deres viden og kontakter, sådan at de i stedet endte med at eje samme virksomheder – og skabe sig enorme formuer; blev altså oligarker, som for en dels vedkommende placerede deres penge i udlandet.

Jeg har erfaret hos ellers politisk vidende personer, hvor lidt de i virkeligheden ved om de russiske institutioner og om det russiske samfund i det hele taget – og i øvrigt har jeg blot kunnet kigge på mig selv. Hvis man vil vide noget om det moderne Rusland, er Jens Jørgen Nielsen og Frydenlunds bog et godt sted at starte. Den er skrevet polemisk, hvilket ligger i hele dens formål, nemlig at præsentere et korrektiv til vore fordomme og plædere ”for en fundamental realisme i synet på Rusland...” (s. 247). Bliver man så fanget af emnet, er der rig mulighed

”

Jeg har erfaret hos ellers politisk vidende personer, hvor lidt de i virkeligheden ved om de russiske institutioner og om det russiske samfund i det hele taget”

for at gøre yderligere studier – her kan man blive godt hjulpet af denne bogs litteraturliste, som omfatter en række værker på engelsk, tysk, fransk, russisk og dansk.

Vestens ’godhed’

I løbet af bogen sættes der også en hel del spørgsmålstegn ved den vestlige selvpfattelse – f.eks.: ”Det største problem er, at USA præcist betragter sine nationale interesser som værende lig med udbredelse af demokrati og frihed” (s. 159). Eller: ”Er det ikke på tide, at vi i Vesten accepterer, at vores interesser netop er interesser og ikke nødvendigvis udtryk for universelle ’gode’ værdier, samt at f.eks. Ruslands nationale interesser ikke er udtryk for onde værdier?” (s. 247).

Flemming Larsen er fast skribent på Det Ny Clarté og har tidligere skrevet en række artikler i bladet.

1913 – Århundredets sommer

BOGTITEL 1913 – Århundredets sommer
FORFATTER Florian Illies
FORLAG Gyldendal, 2013, 320 sider, 299,95 kr
ANMELDER Marc Grønlund

DEN TYSKE forfatter Florian Illies har skrevet en bemærkelsesværdig bog, der ikke rigtig minder om noget andet – i nyere tid. Men der er også svagheder i den valgte fremstilling af året 1913, som for alvor indvarslede slutningen på det gamle nittende århundrede og begyndelsen på det blodige tyvende århundrede. Der er desuden en tendens bogen igennem til at idyllisere det forgangne, sentimentaliteten tager dog heldigvis kun momentvis overhånd.

Kom med om bord på en medrivende tidsrejse – du vil ikke fortryde det, så længe du lader illusioner og blændværk blive derhjemme.

Hvorfor vælge 1913 som udgangspunkt for en kultur- og samfundshistorie? På tærsklen til udbruddet af Første Verdenskrig og den endegyldige afslutning på det 'lange 19. århundrede' er netop 1913 på mange måder et historisk fikspunkt, placeret lige inden Europas hidtidige samfundsorden gik under og banede vejen for det langt mere brutale 20. århundredes ditto. Men dette er også en lettere søgt forklaring. Selve kronologien kan der selvfølgelig ikke stilles spørgsmålstegn ved; Første Verdenskrig og hvad mange historikere med tiden har betragtet som en moderne 30-års krig (inklusive Anden Verdenskrig) udbrød vitterligt året efter, men der er flere grunde til at vælge 1913 som nulpunkt.

Kulturhistorie 'in the making'

1913 fremstilles af Florian Illies primært gennem datidens fremmeste kunstnere og kulturliv, enkelte kejsere og politikere sniger sig ind, men hovedsporet er kunst og kultur, med andre ord en kulturhistorisk fremstilling, fortalt igennem en form for dagbogsnotater fordelt på årets måneder. Og der er da vitterligt også grund til at zoome ind

på lige præcis det aspekt, for næppe før eller siden har så mange banebrydende tænkere og kunstnere krydset veje som i 1913. Det i sig selv er fascinerende læsning, og på den vis tjener bogen som en øjenåbner for den rige og decideret grænseløse kultur, som Europa rummede på daværende tidspunkt.

Mere tvivlsomt fremstår samfundshistorikken, hvor der gentagne gange, slet skjult, henvises til det kommende krigsudbrud, som om det nærmest var forudbestemt. Det var vel ikke ligefrem tilfældet, fristes man til at sige.

Her bliver historien om året 1913 fortrinsvis fortalt gennem kejsere og konger, ikke mindst den østrig-ungarske tronfølger Franz Ferdinand, hvis snigmord året efter blev startskuddet på det morderiske vanvid som var Første Verdenskrig. Det bliver dog en tand dekadent at følge de kongelige særheder og luner.

På gåtur med Hitler og Stalin

Samtidig henvises der på tværs af bogen til et par eksilerede og kuede personer i form af det senere så berømte makkerpar Hitler og Stalin, som begge inden længe skulle komme til at spille hovedrollerne i et nyt drama. Denne del af historien forbliver dog en smule fortænkt, om end det naturligvis er lidt fascinerende, at netop de to herskere nærmest krydsede og overlappede i 1913. Men et varsel om andet end deres fortsatte lediggang, inden de blev grebet af en sag for hvert deres land (bevidst eufemisme!), er der sådan set ikke tale om. Det fremstår derfor mere pudsigt end reelt indsigtfuldt.

Og så kunne det have været interessant at anskue en dybere sammenkædning mellem de politiske aktører. Alle disse kejsere fremstår ret isoleret

Florian Illies

fra hinanden, mens der omvendt trækkes tråde mellem de mange kunst -og kulturpersonager, så man faktisk aner tidsånd og atmosfære træde ud af siderne, om end fokus på de forskellige personers privatliv til tider tager lidt overhånd. Omvendt er det netop herigennem, altså hverdagens private detaljer, at tvivl, frustrationer og inspirationskilder bag værker og bøger kommer frem i lyset, det er vitterligt interessant og viser på en underfundig måde, hvor langt man faktisk kan komme i fremstillingen af en tidsalder ved at fokusere ganske snævert – det dybt partikulære og særegne rummer ofte noget universelt.

Det politiske føles snarere som et fjernt ekko i form af korte notater om oprustning, diplomatiske forviklinger og fornyet konflikt hist og her, især på Balkan, hvor det skæbnesvangre skud endte med at falde året efter. Men det fremstår lidt uambitiøst og en smule tendentiøst, eftersom konger, kejsere og politikere netop havde en del til fælles (indavl, indspisthed og interesseforskelle til trods). Det massebord, de sammen førte Europas arbejderklasser ud i, hidrørte vel sagtens fra en fælles vilje til selvdestruktion og vanvid, dog ikke et irrationelt et af slagsen, for hvis bare de lavere klasser slog hinanden ihjel, gjorde de jo ikke oprør. En bitter lektie lurede dog forude for de herskende lag i Rusland anno 1917.

Kunsten – en ærlig sladrebank

Bogen igennem er det som tidligere nævnt langt mere interessant at følge kunstnerne, både fordi underholdningsværdien er i top, men også fordi 'sandheden' om tidsånden i højere grad træder frem her, det vil i al fald være undertegnede påstand: Fiktionsværker rummer lige så stor, eller måske endda større, indsigt i en given tidsperiode, som den faktiske og faktuelle historieskrivning. Det gælder ikke mindst retrospektivt, netop fordi den indsigt, der gives gennem kunsten, er en anden og mere facetteret eller friere form, derfor er den paradoksalt nok mere ærlig på sine egne præmisser – eftersom sandhed ikke er krævet af den, er det netop det, kunsten ofte leverer.

Derfor er det nok heller ikke noget tilfælde, at netop Freud og Kafka skrev nogle af deres vigtigste og civilisationskritiske bøger i denne periode, ligesom Picasso og Matisse tog favntag med tiden, nedlagde kvinder på stribe og udsatte lærrederne i deres atelier for lidt af hvert, som år efter betragtes som mesterværker, men som ironisk nok blev modtaget køligt af publikum og kunstparnas. Sjovt at tænke på i dag, hvor en lang række kunstnere fra netop denne tid betragtes som eminente samtidsvidner til en tidsalder og civilisation i opbrud. Samtiden anerkendte dem altså ikke nødvendigvis som de vidner, vi i eftertiden betragter dem som.

Og det kan selvsagt også være en kritik mod bogen; at det, groft sagt, er kulturelitens (fortrinsvis) private udskejelser, der sættes i forgrunden på bekostning af almindelige menneskers oplevelser, eller sågar de undertrykte og underkuede i de kolonier, som de europæiske magter havde delt imellem sig, og hvis fordeling spillede en ikke uvæsentlig rolle i begge verdenskrige. Denne kritik og anke er bestemt relevant, den yder bare ikke bogen fuld retfærdighed, eftersom der først og sidst er tale om en europæisk kulturhistorie, giver det fin mening at rette fokus her.

Og her minder Florian Illies' bog os faktisk om, hvilken optimisme og fremskridtstro der trods alt prægede året 1913 (hvilket undertitlen også mere end antyder), udsigterne var lyse, og ingen troede tilsyneladende rigtig på, at krig kunne bryde ud igen i Europa, det var nærmest umuligt at forestille sig – og det er vel sagtens det punkt, vi er kommet til igen her 100 år efter, så også derfor er bogen relevant for vores tid.

Længes tilbage kan man derfor godt, spørgsmålet er så bare, hvad man længes tilbage imod? Her er der frit valg for nostalgikere af enhver art, og der er noget for dem alle i denne lille perle af en bog, som kan læses til hver en tid.

Marc Grønlund er historiker, journalist og medlem af Det Ny Clartés redaktion. Marc har skrevet en række artikler i bladet, senest i #21, #23 og #24.

Et mislykket værk

BOGTITEL	Ulve får og vogtere – Den kolde krig i Danmark 1945-1991.
FORFATTER	Bent Jensen
FORLAG	Gyldendal, 2013, 1510 sider, to bind. Pris: 799,95 kr.
ANMELDER	Troels Riis Larsen

BENT JENSEN har skrevet et omfangsrigt værk om dem, han betragter som de gode (vogterne), de onde (ulvene) og de dumme eller naive (fårene) under den kolde krig. Kort fortalt kan Bent Jensens fortælling om den kolde krig koges ned til følgende: Alle, der holdt med og aktivt støttede USA og NATO, var gode, og alle dem, der på den ene eller anden måde støttede Sovjetunionen eller en marxistisk ideologi, var onde. Bent Jensen påstår selv, at værkets udgangspunkt er nationens flertalsopfattelse og derfor tager udgangspunkt i det danske samfunds status quo-kræfter – Flertals-Danmark. Der bliver kun brugt lidt plads på at definere nærmere, hvad dette Flertals-Danmark er. Ifølge Bent Jensen indeholdt det Socialdemokratiet og fagbevægelsen og var derfor den altovervejende del af det danske samfund. Hvem *de andre* er, bliver der ikke brugt meget blæk på, men det var tilsyneladende dem, der ønskede det danske samfund revolutioneret, og som agiterede for en anden sikkerhedspolitik (bind 1 s. 37-38). Hans manglende definition giver selvfølgelig lidt af et problem med det sikkerhedspolitiske alternativ i 1980'erne, men det vender vi tilbage til.

Truslen fra Sovjet

Bent Jensen skriver sig ind i den traditionalistiske skole, der lægger skylden på den kolde krigs opståen hos Sovjetunionen. Han bruger meget krudt på at polemisere på alle, der er uenige i denne fortolkning, og alle, han anså som enten onde eller naive. Han bruger dog ufatteligt lidt energi på at drive sin bærende tese igennem, nemlig at Sovjetunionen i kraft af sin uforsonlige ideologi var motoren i den kolde krig. Pointen er, at Sovjetunionen i kraft af den marxistiske-leninistiske ideologi var en konstant og latent trussel mod Vesten, og at kold krig derfor var uomgængeligt (bind 1, s. 35-36 og s. 53).

For at få denne pointe frem misrepræsenterer Bent Jensen konsekvent marxismen-leninismen. Han kommer ikke med et eneste eksempel fra den marxistiske-leninistiske teori om, at socialismen nås gennem et lands ekspansion, og han kommer ikke med et eneste eksempel på, at man fra sovjetisk side havde konkrete angrebsplaner mod Vesten. I forhold til Danmark kommer han ligefrem med følgende betragtning: ”Der var [...] en udtalt sovjetisk interesse for at få *indflydelse* på og i Danmark, men aldrig tanker endsige planer om, at Danmark skulle besættes og gøres til en sovjetrepublik.” (bind 2, s. 82)

”

Bent Jensen modsiger derved sin teoretiske position og sætter i stedet dobbelte standarder uden at redegøre for, hvad der skulle berettigg sådanne dobbeltstandarder.”

Hvordan disse manglende tanker om at besætte Danmark og Vesten i øvrigt kobles til en aggressiv og ekspansionistisk ideologi, der gjorde det nødvendigt for Vesten at tage sine forholdsregler, er et af Bent Jensens store problemer, som han kæmper med gennem de mere end 1500 sider, de to bind fylder. Han kommer ikke på noget tidspunkt med en troværdig analyse, der viser at, marxismen-leninismen er en aggressiv og ekspansiv ideologi, ligesom han ikke på noget tidspunkt formår at koble en sådan analyse sammen med en analyse, der viser, at man fra sovjetisk side havde til hensigt, uprovokeret, at angribe andre lande. Han kommer med en masse eksempler på, at man fra sovjetisk side har haft forsvarsplaner, der også inkluderede angreb på mål i NATO, hvilket han gerne bruger til at insi-

nuere, at man fra sovjetisk side havde til hensigt at angribe. Til trods for alle Bent Jensens krumspring er det således ikke sandsynliggjort, at der på noget tidspunkt forelå en konkret trussel om, at man fra sovjetisk side ville angribe Danmark eller andre lande i Vesten. Det er Bent Jensen nok godt klar over. I hvert fald bruger han en del plads på at mudre begreberne *reel* og *potentiel*.

Reel eller potentiel trussel

Bent Jensen argumenterer for, at truslen var reel, og det var virkeliggørelsen af truslen i form af et angreb på Danmark, der var potentiel. Han siger også, at samtidens opfattelse "ikke svævede frit i luften, men byggede på iagttagelse af virkelige begivenheder og fænomener, som f.eks. Sovjetunionens politik i Øst- og Centraleuropa, Sovjetunionens globale politik, sovjetiske udtalelser og erklæringer, det sovjetiske militære apparats styrke, den sovjetiske rustningspolitik og vurderinger fra danske militære og politiske myndigheder. Kort sagt en vurdering af sovjetiske evner og hensigter." Bent Jensen mener derfor, at begrebet trusselsopfattelse er ubrugeligt, og benytter sig derfor af begrebet trussel (bind 1, s. 93). Med andre ord, fordi man i fortiden opfattede en trussel, så var truslen reel.

Bent Jensens videnskabelige position er ulogisk og bygger på én eneste forudsætning – nemlig at Bent Jensen allerede "ved", at Sovjetunionen udgjorde en trussel. Det kan vises meget simpelt ved at lave et eneste logisk tankeeksperiment. Hvad med alle dem, der mente, at Sovjetunionen ikke udgjorde en trussel, idet de ikke mente, at Sovjetunionen havde til hensigt at angribe? Bent Jensens position burde føre til en accept af, at svarende til alle dem, der følte sig truede, så havde alle, der ikke følte sig truede, også ret. Det vil sige, at Bent Jensen burde mene, at politikere og embedsmænd fra Sovjetunionen, der igen og igen påpegede, at Sovjetunionen ikke udgjorde nogen trussel, havde ret og tilsvarende med alle de danske politikere og almindelige mennesker, der havde samme opfattelse.

Det burde selvfølgelig også gælde den anden vej rundt. Når Sovjetunionen fremsatte erklæringer om, at de frygtede et angreb fra NATO, så var truslen vel lige så reel? Hvis Bent Jensen var konsekvent, burde han have samme tilgang over for alle. Det er han ikke. I de tilfælde, hvor Bent Jensen viser, at Sovjetunionen var bekymrede for et aggressivt NATO, bliver det ofte ledsaget med en sætning om, hvor vanvittige Sovjetunionens bekymringer er.

Bent Jensen modsiger derved sin teoretiske position og sætter i stedet dobbelte standarder uden at redegøre for, hvad der skulle berettiggø sådanne dobbeltstandarder. Det er i bedste fald dårlig videnskab og i værste fald bevidst manipulation. Reelt bliver Bent Jensens "videnskabelige" position, at alle, der havde samme trusselsopfattelse som Bent Jensen, havde ret, mens alle andre tog fejl. Det har han selvfølgelig lov at mene, men at ophæve det til bærende sandhed uden at kunne sandsynliggøre det – ja til tider faktisk direkte modsige det selv – det gør Bent Jensens "sandhed" til et trosspørgsmål.

Forståelse af fortiden med nutidens viden

Efter undertegnedes mening er en væsentlig grund til at bruge arkiverne fra Sovjetunionen og andre lande, at man kan få indsigt i, hvorvidt de

danske beslutningstagere tog deres beslutning på et fuldt oplyst grundlag. Det må konstateres, at i det omfang datidens beslutningstagere har opfattet Sovjetunionen som interesseret i at angribe Danmark, så har de efter al sandsynlighed fejlopfattet Sovjetunionens hensigter. Det er ikke ensbetydende med, at beslutningstagere har handlet i modsætning til den gængse opfattelse eller i modsætning til deres egen opfattelse. Beslutningstagernes valg kan godt være rationelle ud fra en begrænset viden. I lyset af den kolde krig, hvor Danmark var en del af NATO, var der selvfølgelig også altid en potentiel trussel i og med, at konflikten kunne eskalere fra kold krig til varm krig på kort tid, hvilket også kunne føre til en besættelse af Danmark og brug af atomvåben mod Danmark.

Fodnoteperioden og Bent Jensens opgør med Flertals-Danmark.

Bent Jensen står med et dilemma i sit opgør med Socialdemokratiet og det alternative sikkerhedspolitiske flertal. I 1982 efter firkløverregeringens indtog opstod der hurtigt to politiske linjer omkring dele af sikkerhedspolitikken. Den ene var regeringens og den anden var det såkaldte alternative sikkerhedspolitiske flertal bestående af Socialdemokratiet og Radikale Venstre og Socialistisk Folkeparti (og i forskellige periode VS og Fælles Kurs).

På den ene side skal Bent Jensen forklare, at der ikke er tale om, at det alternative sikkerhedspolitiske flertal er en del af Flertals-Danmark (som så ikke længere består af Socialdemokratiet), og på den anden side skal han forklare, at Flertals-Danmark stadig er den altovervældende del af det danske samfund. Altså hvorfor et parlamentarisk flertal lige netop i denne sag ikke repræsenterer

” I de tilfælde, hvor Bent Jensen viser, at Sovjetunionen var bekymrede for et aggressivt NATO, bliver det ofte ledsaget med en sætning om, hvor vanvittige Sovjetunionens bekymringer er.”

flertallet. Bent Jensen sætter sig yderligere et mål med sin afhandling – at vise, at Socialdemokratiets svigt nær havde ført til, at Danmark de facto måtte forlade NATO-alliancen.

Uden på noget tidspunkt at tilvejebringe overbevisende dokumentation for, at Socialdemokratiet ønskede at føre Danmark ud af NATO, og på trods af officielle partitilkendegivelser på det modsatte bliver det alternative sikkerhedspolitiske flertals politik ofte sidestillet med et ønske om, at Danmark skulle ud af NATO. På trods af denne vidtgående fortolkning af Socialdemokratiets politik kan han ikke bruge den offentlige mening, i form af meningsmålinger, til at føre bevis for, at han står på Flertals-Danmarks side. I konkrete meningsmålinger har der nemlig været flertal for at gøre Norden til atomvåbenfri zone, selvom det ville føre til dansk udmeldelse af NATO. Han konstaterer på den baggrund, at den offentlige mening ikke kunne bruges til noget klart grundlag for hverken regeringens eller oppositionens politiske handling (bind 1, s. 675). I stedet forsøger han sig med en beskrivelse af fredsbevægelsen, som hovedsageligt bestod af unge kvinder og studerende. Uden at skrive det direkte anser han dette som et "bevis" for, at Flertals-Danmark var intakt, da 94 pct. af befolkningen aldrig havde deltaget i et fredsarrangement. 6 procent af befolkningen havde ifølge en undersøgelse enten deltaget i et fredsmøde, en fredsmarch eller et fredsseminar. Han konkluderer yderligere, at fredsbevægelsens kernetropper udgjordes af en meget lille gruppe unge kommunister og stærkt venstreorienterede kvinder under uddannelse. Han sammenligner «fredsbevægelsen med en virkelig folkebevægelse, Hjemmeværnet, som på dette tidspunkt bestod af omkring 75.000 frivillige, flest mænd, som stemte på de traditionelt NATO-venlige politiske partier: Socialdemokratiet, Venstre og Det Konservative Folkeparti.» (bind 1, s. 677). At 6 procent svarede til 300.000 mennesker ud af en befolkning på 5 millioner, har Bent Jensen tilsyneladende overset. Hvis aktiviteten i fredsbevægelsen skal sammenlignes med Flertals-Danmarks aktivitet til fordel for NATO, må det siges, at han kommer til kort.

Danmark, USA og NATO

Bent Jensen kæmper en brav kamp for at sandsynliggøre, at han taler på flertallets vegne i sit omfangsrige opgør med Fredsbevægelsen, kommunisterne, universitetsmarxisterne, Socialistisk Folkeparti, Socialdemokratiet og alle de andre, der i hans optik førte Danmark på afveje i 1980'erne, og han mislykkes fuldstændigt. Ikke mindst fordi han på intet tidspunkt formår at sandsynliggøre, at Socialdemo-

” han mislykkes fuldstændigt. Ikke mindst fordi han på intet tidspunkt formår at sandsynliggøre, at Socialdemokratiet ønskede at forlade NATO eller førte en politik, der ville tvinge Danmark ud af NATO”

kratiet ønskede at forlade NATO eller førte en politik, der ville tvinge Danmark ud af NATO. I hans forsøg på at skælde ud på Socialdemokratiet overser han samtidig kontinuiteten i den socialdemokratiske afspændingslinje. En afspændingslinje, der har eksisteret under hele den kolde krig og haft forskelligt udtryk i forskellige perioder, men ikke desto mindre har været til stede. Det er ofte overset, at Socialdemokratiet ikke var de eneste, der havde ændret politisk fokus. Firkløverregeringen lagde således langt mere vægt på afskrækkelse, end samtlige regeringer efter Viggo Kampmann havde gjort på noget tidspunkt. Firkløverregeringen fulgte dermed trop med tendenserne i USA og NATO. Socialdemokratiet fastholdt fokus på afspændingslinjen, og i den proces blev det mindre vigtigt, at Danmark lige hér og nu havde det bedste omdømme i NATO – men man sørgede for aldrig at vedtage noget, der var i direkte modstrid med NATO. Da firkløverregeringen havde ansvaret for den samlede udenrigspolitik og levede med vedtagelserne, må det jo også have været deres konklusion; ellers ville de jo være

medskyldige i, at Danmark var på vej ud af NATO. Bent Jensen formår ikke tilstrækkeligt overbevisende at vise, at det forholdt sig anderledes uanset, hvor mange eksempler på NATO-kritik han kan finde.

Bent Jensen mener tydeligvis,

at Danmarks forhold til USA og NATO nåede et lavpunkt i midten af 1980'erne. Da han ikke har beskæftiget sig sammenhængende med modstanden mod USA's krig i Vietnam eller dansk udenrigspolitik i afspændingsperioden, overser han, at USA's præsident Richard Nixon i januar 1973 til marts 1973 lagde de diplomatiske forbindelser til Danmark på køl til trods for, at landene var i alliance. Det, der havde udløst dette drastiske diplomatiske skridt, var, at Anker Jørgensen offentligt havde kritiseret julebombningerne af Vietnam i december 1972. På intet tidspunkt i 1980'erne havde Danmark et lige så anspændt forhold til USA som i starten af 1973. Hvis USA og NATO havde haft samme opfattelse af Danmark og det danske socialdemokrati i 1980'erne som Bent Jensen, ville det vel være naturligt, at de havde taget skrappe diplomatiske midler i brug?

”

Bent Jensens tobindsværk er let at læse, men det gør det ikke til et læseværdigt værk”

Bent Jensen og kilderne

Jeg har ikke brugt meget tid på at gennemgå Bent Jensens kildemateriale, men et enkelt sted har jeg fulgt op på hans brug af kilder.

I en beskrivelse af et møde mellem statsminister H.C. Hansen og den sovjetiske ambassadør i Danmark i september 1959 fremstiller Bent Jensen det således: "Den sovjetiske ambassadør Kliment Levytjkin opsøgte efter instruks statsministeren 17. september og gav denne en belæring i en tone og med et sprogvvalg, som var overordentligt krænkende for statsministeren." Man må undre sig over, at Bent Jensen kender tonen, som ambassadøren brugte, der står intet om det H.C. Hansens referat – der står derimod noget om formen. Bent Jensen skriver også: "H.C. Hansen blev både vred og krænkede og kaldte lige ud den sovjetiske ambassadørs udtalelser en trussel. (...) I sit referat brugte han betegnelsen «ret aggressiv» om den sovjetiske ambassadør, hvis tone og forblommede trusler var ubehagelig." (bind 2, s. 178-179). Bent Jensen bygger både på et sovjetisk referat, som jeg ikke har haft adgang til, og et dansk, som jeg har haft adgang til. Det er ikke til at vide, hvornår han benytter det ene eller det andet bortset fra i den allersidste sætning, hvor han direkte referer til H.C. Hansens referat. H.C. Hansen skrev dog intet om, at ambassadøren var aggressiv. Derimod står der i H.C. Hansens referat om ambassadørens fremstilling af sovjetiske synspunkter: "Hele den lange fremstilling var præget af de sædvanlige russiske synspunkter, men formen var ret aggressiv." Det var altså ikke ambassadøren, men formen, der var aggressiv. I diplomatisk sammenhæng er der en væsentlig forskel på de to ting. En aggressiv form kan være en omskrivning af en meget direkte og pågående henvendelse, mens en aggressiv diplomat ofte er en beskrivelse af en dårlig diplomat. H.C. Hansen bruger også kun én gang udtrykket «ubehageligt» og det har ingen sammenhæng med form, tone eller trusler: "Jeg sagde, at det forekom mig ubehageligt, at han [den sovjetiske ambassadør] byggede en lang række betragtninger på meddelelser om, hvad oppositionen tilsigtede, og gjorde det på et tidspunkt, hvor intet forelå, der kunne indikere en ændring af regeringens hidtidige standpunkt." Citaterne er fra en notits af H.C. Hansen om mødet den 17. september, skrevet den 24. september. Notitsen findes i udenrigsministeriets arkiv om dansk-sovjetiske forhold.

Bent Jensen manipulerer med kilden. I forsøget på at drive sin egen position igennem tegner han et mere sort-hvidt billede af en begivenhed, end kilden tillader. Bent Jensen forsøger at dæmonisere den sovjetiske ambassadør og derved indikere, at tesen om Sovjet som en konstant og reel trussel mod Danmark er korrekt. At bruge H.C. Hansens referat til at tegne et så groft billede af ambassadøren er uhørt. I en billedtekst om ambassadøren står således: "Den sovjetiske diplomat optrådte aggressivt og truende over for statsminister H.C. Hansen" (bind 2, s. 171.). Hvis det var tilfældet, at H.C. Hansen havde følt sig personligt truet, ville den sovjetiske ambassadør af mange gode grunde næppe have beholdt sin post særligt længe. Det danske udenrigsministerium ville efter al sandsynlighed have formidlet et ønske om, at den sovjetiske ambassadør ikke var velkommen, og fra sovjetisk side havde man lige så sandsynligt fjernet ham fra posten omgående.

Jeg vil af pladshensyn ikke bruge mere tid på Bent Jensens omgang med kilder. Alene dette eksempel, som jeg umiddelbart kunne tjekke op, da jeg i forbindelse med arbejdet med min ph.d.-afhandling har siddet med kilden i hænderne, giver mig frygt for, at der findes andre lignende eksempler.

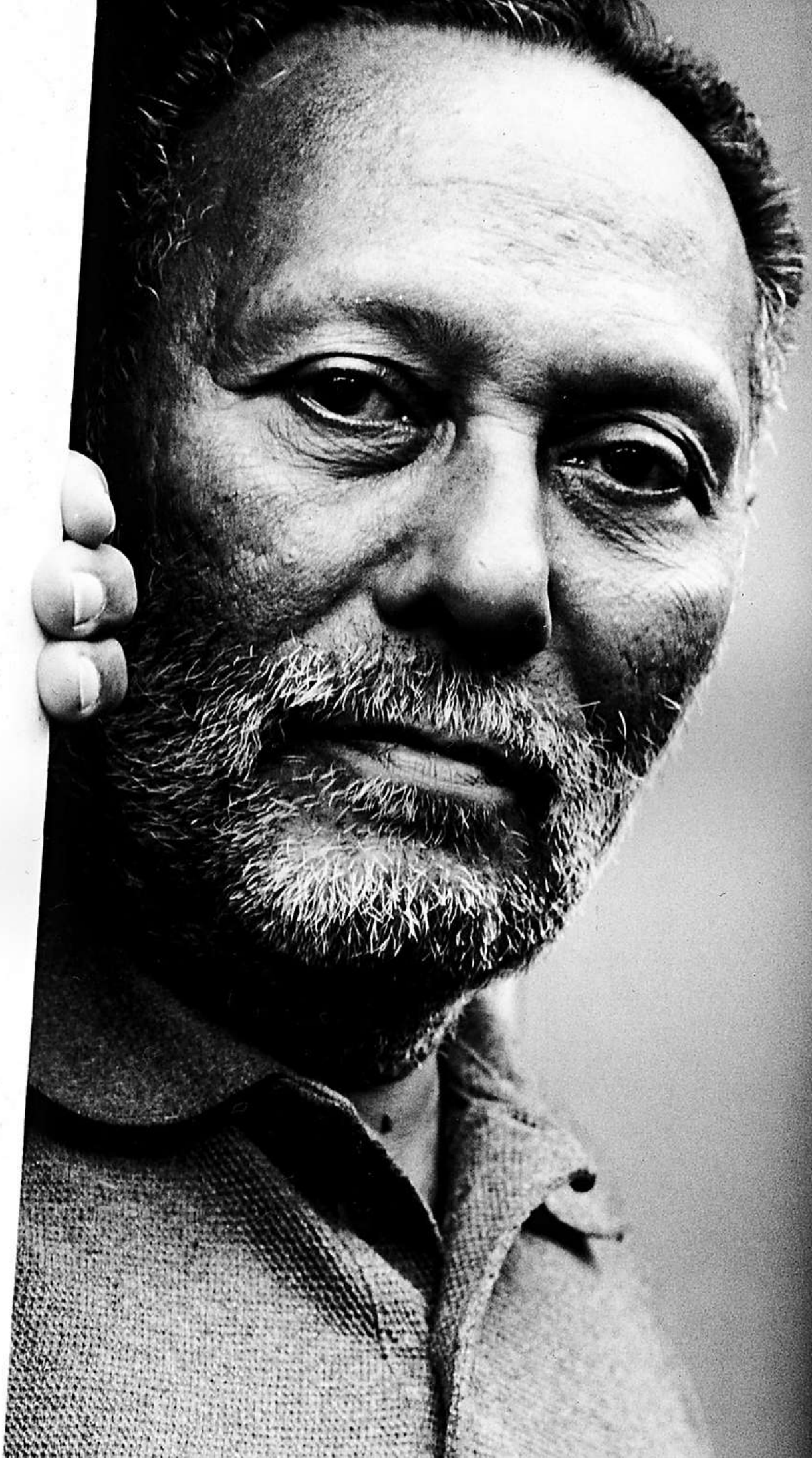
Og så lige det sidste

Bent Jensens tobindsværk er let at læse, men det gør det ikke til et læseværdigt værk. Det er fyldt med mængder af detaljer om enkeltpersoner – specielt på venstrefløjen, der ødelægger den samlede læseoplevelse, og der er for mange steder huller i fremstillingen. Hvorfor behandles Danmarks udenrigspolitik fra 1962 til 1979 stort set ikke? Hvorfor er der ikke fundet plads til en samlet fremstilling af freds- og antikrigsbevægelsen i 1960'erne (omkring krigen i Vietnam)? Var det ikke en del af den kolde krig?

Bent Jensen har skrevet et omfangsrigt værk, hvor han polemiserer mod alle, der ikke havde hans opfattelse af, hvordan den rigtige sikkerhedspolitik skulle være. Det største problem med værket i en videnskabelig kontekst er, at hans væsentlige videnskabelige teser ikke holder vand. Det erkender Bent Jensen aldrig, og derfor står værket tilbage som et mislykket videnskabeligt værk, omend det nok er et vellykket partsindlæg i debatten om den kolde krig.

” Bent Jensen manipulerer med kilden. I forsøget på at drive sin egen position igennem tegner han et mere sort-hvidt billede af en begivenhed, end kilden tillader.”

Troels Riis Larsen er medlem af det Det Ny Clartés redaktion og historiker. Han har netop færdiggjort en ph.d.-afhandling med titlen: Kampen om Danmarks omdømme 1945-2010 – omdømmearbejde og omdømmepolitik.

Stuart Hall: Multikulturalisme, venstrepolitisk engagement og kulturens politik

Artiklen portrætterer den jamaicansk-engelske intellektuelle Stuart Hall, der døde for nylig. Hall var med til at starte *New Left Review* og var en drivende kraft i udviklingen af Centret for Samtidskulturstudier i Birmingham, der hævdede populærkulturen op i den kritiske samfundsanalyse som både konserverende, men også med et frigørende potentiale.

af Mikkel Bolt

Indledning

I EN PERIODE, hvor det er blevet mere og mere sjældent at være en politisk engageret intellektuel, stikker Stuart Hall ud. De seneste årtier er den intellektuelle i den vestlige verden i stadig stigende grad blevet erstattet af eksperter, der rådgiver den herskende magt og informerer (læs: vildleder) befolkningen foran skærmen. Hall derimod sagde magten imod og satte konsekvent spørgsmålstegn ved den herskende diskurs. Han var ikke ekspert, og han gjorde altid en dyd ud af at være mellem discipliner og henviste ikke til sin akademiske position som legitimation for sine udsagn. I den forstand var Hall ikke blot en intellektuel af den gamle skole, han var også aktivist, der gennem hele sit liv var engageret i kampen mod undertrykkelse og dominans, i særdeleshed mod kolonialisme, racisme og de nye former for kapitalisme, der blev en realitet i perioden efter Anden Verdenskrig i Storbritannien.

Hall var en intellektuel aktivist, der definerede sig som "uafhængig venstreorienteret". Siden han først kom til England i 1951 fra Jamaica var Hall involveret i en lang række politiske projekter, og da han døde i februar 2014, 82 år gammel, var han i fuld gang med at opdatere sin analyse af, hvad han kaldte den neoliberale revolution i en ny manifestobog med titlen: *The Kilburn Manifesto: Against Neoliberalism*. Hall var ikke medlem af hverken Labour eller det britiske kommunistparti, men fungerede ikke desto mindre som en vigtig stemme på den britiske venstrefløj i årtier. I afdrift fra og i kritisk

dialog med den historiske materialisme, hele tiden i færd med at analysere igangværende politiske og kulturelle udviklinger.

I retrospektiv fremstår Stuart Hall som en af de vigtigste intellektuelle i Storbritannien i perioden efter Anden Verdenskrig. Sammen med kulturhistorikeren Raymond Williams og historikere som E.P. Thompson og Perry Anderson spillede Hall en helt central rolle i fremkomsten af det nye venstre i Storbritannien i anden halvdel af 1950'erne og i 1960'erne. I forlængelse af Khrusjtjovs tale om Stalin-tidens excesser på partikongressen i 1956 og de vesteuropæiske kommunistpartiers støtte til den sovjetiske invasion af Ungarn samme år udviklede Hall, Thompson og andre en revisionistisk humanistisk marxisme, der distancerede sig fra den stalinistiske kommunistpartiers centraliserede og autoritære stil og problematiserede den dialektiske materialismes privilegering af den industrielle arbejderklasse som historiens subjekt. Fremkomsten af nye sociale grupper gjorde det ifølge Hall nødvendigt at kritisere mere dogmatiske udlægninger af marxismens idé om klassekamp til fordel for en opmærksomhed på andre sociale grupper, der var objekter for former for dominans, der ikke bare problemfrit kunne indordnes under idéen om udbytning. Som sort kolonisubjekt fra Jamaica oplevede Hall selv ikke at passe ind i den dominerende forestilling om britisk arbejderklasse. "Jeg kunne ikke sige 'vi'," som han skriver, han var fanget mellem identiteter. Han havde forladt Jamaica og ville ikke tilbage og være jamaicansk middelklasse, men kunne heller ikke bare blive britisk arbejder- eller middelklasse. Opmærksomhed på glidninger, blandinger og opløsningen af faste positioner blev et hovedanliggende igennem hele Halls liv.

” I retrospektiv fremstår Stuart Hall som en af de vigtigste intellektuelle i Storbritannien i perioden efter Anden Verdenskrig ”

Hall spillede en ledende rolle i 1950'ernes og 1960'ernes opbrud som organisator, redaktør og teoretiker. Med base i først Oxford, hvor han studerede engelsk litteratur, og siden London, hvor han arbejdede med voksenunder-

visning, var han aktiv i den britiske kampagne mod atomvåben og rejste landet tyndt for at holde foredrag og mobilisere modstand mod tilstedeværelsen af atomvåben i Storbritannien. Det akademiske var sekundært i forhold til den politiske udvikling. Invasionen af Ungarn og Suez-krisen medførte, at Hall opgav at færdiggøre sin PhD (om den amerikansk-engelske forfatter Henry James) og i stedet engagerede sig i tidens politiske debatter og konflikter. Samtidig med, at han var aktiv i kampagnen mod atomvåben og andre politiske bevægelser, tog han initiativ til tidsskriftet *Universities and Left Review*, som i 1960 blev til *New Left Review*, som Hall

var hovedredaktør af de første to år, før Perry Anderson tog over.

Populærkulturen mellem ideologi og forandring

I den anden halvdel af 1950'erne og den første halvdel af 1960'erne forfattede Hall flere artikler, hvor han forsøgte at analysere den nye verden, der var ved at blive en realitet. Der fandt en voldsom udvikling sted i Vesteuropa i rammen af den kolde krig, og der blev skabt en egentlig industrialiseret massekultur, som opløste tidligere klassestrukturer og livsformer. Hall analyserede denne udvikling og overvejede, hvilken rolle socialismen skulle spille i den nye verden, og hvordan venstrefløjens partier skulle forholde sig til de nye klassesdistinktioner og nye kulturelle udtryk, der opstod i rammen af de statsstyrede moderniseringer af Vesteuropa.

Allerede tidligt var Hall således opmærksom på de forvandlinger, der var i færd med at ske med det moderne kapitalistiske samfund, hvor tidligere adskilte sfærer begyndte at glide sammen eller præsenterede sig på nye måder. Det var især den nye massekultur, der optog Hall. Og i 1964 skrev han bogen *The Popular Arts* (sammen med Paddy Whannel), hvor der blev gjort et første samlende forsøg på at analysere de nye former for kultur, der var ved at opstå, og som delvist erstattede tidligere klassekulturer. Paradokset var ifølge Hall, at arbejderklassen var i færd med at blive delvist frigjort fra lønarbejdets tyranni, den økonomiske vækst resulterede i nedsat arbejdstid og fritid uden for fabrikken, men fritiden blev i stigende grad fyldt med repræsentationer, der effektuerede en ny og mere subtil form for underkastelse. "Det er den tragiske konflikt i arbejderklassen, som har frigjort sig for blot at blive slavebundet på nye måder," som Hall formulerede det.

Bogen *The Popular Arts* var den direkte anledning til, at den engelske litteratur- og kulturhistoriker Richard Hoggart i 1964 tilbød Hall en stilling på centret for samtidskulturstudier (Centre for Contemporary Cultural Studies) på Birmingham University. Hall blev leder af centret i 1968 og stod for undervisningen frem til 1979. Hall var den helt afgørende kraft i etableringen af Cultural Studies (kulturstudier) som et nyt tvær- eller snarere anti-disciplinært studium af efterkrigstidens nye populærkultur. I en britisk kontekst var Cultural Studies

en af de vigtigste teoretiske udløbere af det nye venstre. Her blev det muligt at analysere hele det arsenal af lavstatusobjekter og -fænomener, der indtil da ikke rigtigt hørte hjemme i nogen akademisk disciplin. Her blev det muligt at tage dem seriøst og underkaste dem en kritisk analyse med henblik på at kortlægge, hvilken rolle periodens kulturelle objekter og repræsentationer spillede i almindelige menneskers virkelighed. Cultural Studies var kendetegnet ved en tværfaglig tilgang, som trak veksler på såvel antropologi, historie, sociologi, marxistisk filosofi som den litteraturvidenskab, både Hall og Hoggart selv kom fra. Feminisme og antiimperialistiske teorier spillede også en stor rolle. Listen over de nye analyseobjekter, som Cultural Studies så nærmere på, var lang, fra studier af subkulturer som rockere og senere punkere til en kritik af de nye massemedier til en analyse af, hvorledes racialiserede og etniske identiteter blev konstrueret i et postkolonialt samfund som det engelske.

Teoretiske forbilleder

Teorihistorisk er Cultural Studies en parallel til den franske hverdagsteori med Henri Lefebvre, Roland Barthes og Guy Debord og til den tyske kritiske teori i skikkelse af Herbert Marcuse og Theodor W. Adorno, der også alle arbejdede inden for rammerne af den vestlige marxisme med at kortlægge de nye former for kontrol og dominans, der dukkede op som et element i etableringen af efterkrigstidens konsum- og velfærdssamfund i Vesteuropa. For dem alle gjaldt det om at forstå det skifte, der fandt sted med det politiske på dette tidspunkt. Det politiske blev udvidet, og såkaldt kulturelle og repræsentationsmæssige spørgsmål blev mere og mere vigtige. Politik blev til billedpolitik. Hvad vi i dag lidt fladt omtaler som spin. Hall leverede et vigtigt bidrag til analysen af denne udvikling og forstod nødvendigheden af at supplere et mere traditionelt marxistisk fokus på økonomiske og materielle forhold med opmærksomhed på kulturelle spørgsmål. Hall citerede ved flere lejligheder Engels – "efter materialistisk historieopfattelse er det i sidste instans bestemmende moment i historien produktionen og reproduktionen af de virkelige livsbetingelser" – og beskrev marxismen som "et korpus af analytiske koncepter", der skulle bruges og justeres i forhold til den historiske situation, og altså ikke "en fuldt færdig teori". For Hall betød det først og fremmest et andet fokus på kultur og kulturelle processer; kultur var ikke blot en passiv afspejling af mere grundlæggende sociale forhold, kultur påvirkede også de sociale og økonomiske vilkår. Derfor var det vigtigt også at analysere den kulturelle produktion og menneskers hverdagsliv, argumenterede Hall. Kultur havde en direkte politisk effekt og kunne bruges i politiske kampe. Derfor måtte man analysere de symbolske praksissers særlige karakter for at finde ud af, hvordan de indgår i relationer med

” Opmærksomhed på glidninger, blandinger og opløsningen af faste positioner blev et hovedanliggende igennem hele Halls liv”

den sociale formations andre sfærer som økonomi og politik.

Igennem hele livet opretholdt Hall en idé om en progressiv og socialistisk brug af kultur. Den nye populærkultur var hverken blot et kapitalistisk instrument, som dogmatiske udgaver af marxismen fastholdt, eller fordømmende underholdning af en småt begavet masse, som den konservative kulturkritik mente, men kunne anvendes i overensstemmelse med en socialistisk dagsorden. Det var derfor, kultur var så vigtig og ikke blot kunne overlades til højrefløjen eller til snævert definerede akademiske discipliner. Der fandt en reel kamp sted i hverdagen, som det var nødvendigt at kortlægge og intervenere i. Det var i høj grad dér, at de forskellige privilegerede og underkastede identiteter blev produceret.

Betoningen af den aktive skabelse i hverdag og i kulturelle praksisser overtog Hall fra Hoggart, Thompson og Williams. Dette såkaldte kulturalistiske paradigme kombinerede Hall imidlertid med indsigter i den franske strukturalisme, der begyndte at blive introduceret i den engelsktalende verden på dette tidspunkt sidst i 1960'erne. Strukturalismen betonedede, at den levede erfaring er socialt konstrueret og er en effekt af sprog og repræsentation, som nedfældes i strukturer for tænkningen. Hall trak især veksler på den franske marxist Louis Althusser og hans idé om ideologisk interpellation. Ideologien italesætter og skaber ganske bestemte subjekt-positioner, som den enkelte indtager, og som skaber indtrykket af individuel bevidsthed og handlekraft, men hvor det levede liv er medieret af og finder sted inden for rammerne af et forudgående repræsentationssystem (forestillinger, billeder og idéer). Hall beskrev selv ved flere lejligheder, at Cultural Studies trak på begge disse positioner,

” kultur var ikke blot en passiv afspejling af mere grundlæggende sociale forhold, kultur påvirkede også de sociale og økonomiske vilkår”

på såvel den kulturalistiske position, der betonedede den levede erfaring, og på den strukturalistiske, der fokuserede på sprogets strukturering af virkeligheden. Hall brugte begge greb i sine analyser af den nye hverdagskultur, der på én og samme tid var kendetegnet ved produktionen af bestemte subjekt-funktioner, men også indeholdt subversive muligheder for andre måder at leve på.

For Hall var det mere end nogen andre den italienske marxist Antonio Gramsci, der udstak perspektiverne for en sådan kritisk analyse, der kombinerede indsigter fra begge tankesæt. Med Gramsci fandt Hall endelig en marxisme, han kunne identificere sig med. “På et tidspunkt stødte jeg på Gramsci og sagde: ‘Hertil og ikke længere.’” Det, Hall tog fra Gramsci, var ikke blot en afvisning af økonomisk reduktionisme; det, han fik, var en avanceret idé om ideologi som det medium, igennem hvilket klasser eller grupper producerer sig selv som kollektive subjekter i politiske og sociale kampe. Hall forsøgte at balancere mellem en vulgær marxistisk idé om ideologi som ren falsk bevidsthed og en poststrukturalistisk forestilling om fritsvævende diskurser, den enkelte frit kan vælge imellem, og forstod ideologi som den praktiske og teoretiske viden, der gør det muligt for mennesker at forstå og agere i et kapitalistisk samfund.

Gramsci tilbød således Hall en marxisme, der betonedede den kontinuerlige produktion af ideologisk herredømme, eller hegemoni, som Gramsci kalder det. Samtidig var Gramsci sensitiv over for spørgsmålet om migration og kolonisering. Han var selv fra Sardinien og havde analyseret forholdet mellem det fattige Syd- og det rige Norditalien og migrationsbevægelserne nordpå. Det talte naturligvis til Hall, der selv følte sig som kolonialt subjekt.

Kolonialisme og tvetydighed

Som allerede skrevet blev Hall født i Kingston på Jamaica i 1932 og kom til England i begyndelsen af 1950'erne. Han blev født ind i en jamaicansk familie, der ifølge ham selv aspirerede til mere. Hans far var den første ikke-hvide, der havde en højere stil-

ling i United Fruit på Jamaica, og Halls mor havde hvide forfædre og identificerede sig med det fjerntliggende England. Hall har selv beskrevet sin familie som en "lavere middelklassefamilie, der forsøgte at være en højere middelklassefamilie, der forsøgte at være en engelsk, victoriansk familie". Hall var i modsætning til de andre medlemmer af familien mørk i huden og blev derfor ganske tidligt opmærksom på betydningen af hudfarve socialt, kulturelt og politisk. På Jamaica involverede Hall sig i kampen mod kolonialismen, men da muligheden for at komme til Oxford kom i 1952, greb han den.

Hall er løbende i interviews og artikler vendt tilbage til sin opvækst på Jamaica og har peget på, hvorledes hans barndom har sat sig spor i hans interesse for spørgsmål om klasse, race og identitet. Med baggrund i sin opvækst som mørk jamaicaner i en 'hvid' familie og sin rolle som aktivistisk intellektuel migrant i England har Hall konsekvent været skeptisk over for enhver forestilling om kulturel oprindelse og har til gengæld betonet det processuelle og flydende i alle kulturelle identiteter.

Thatcherismens autoritære populisme

Ikke mindst af den grund var Hall mere end nogen anden britisk intellektuel hurtigt ude med en mere omfattende analyse af fremkomsten af det nye højre i slutningen af 1970'erne, da Margaret Thatcher kom til magten i England. Hall skrev en række artikler i *Marxism Today* om, hvad han på det tidspunkt kaldte thatcherismen, som han mente var kendetegnet ved at kunne artikulere det nationalpopulære på en måde, som Labour og venstrefløjen ikke magtede og ikke forstod. Thatcher appellerede ikke blot til nationale følelser, men havde også på en anden måde end Labour forstået, at politik var blevet til billedpolitik, og at det handlede om at skabe forestillinger og billeder, som befolkningen kunne identificere sig med på et tidspunkt, hvor tidligere klasseidentiteter var i kraftig opbrydning. Thatcher henviste både til tidligere engelsk storhed, som kom til udtryk i invasionen af Falklandsøerne, og spillede på frygten for uro og usikkerhed, der nødvendiggjorde kontrol og et udfarende politi. Hall kaldte fænomenet autoritær populisme. Labour og den engelske venstrefløj formåede ikke at tage kampen op mod denne frygtpolitik, som bane-vejen for de radikale omlægninger af efterkrigstidens britiske velfærdssamfund, der har fundet sted siden da. For Hall var der ikke tvivl om, at Thatcher indvarslede et gennemgribende skifte, der effektivt hev tæppet væk under benene på Labour og venstrefløjen, som i skikkelse af Tony Blair videreførte

den politik, Thatcher introducerede. Thatcherismen var således begyndelsen på det, Hall siden midten af 00'erne har analyseret som en neoliberal revolution, der tager form af en afvikling af velfærdssamfundets institutionelle basis og en destruktion af tidligere idéer om solidaritet og kollektivitet til fordel for forestillinger om modernisering, privatisering og markedsgørelse. En udvikling, som de senere år af Halls liv gjorde det nødvendigt for Hall at understrege, at hans kritik af marxismens tendens til økonomisk determinisme på ingen måde var en afsked med en analyse af økonomiske forhold. Det vigtige var sammensuriet af økonomiske, sociale, politiske og kulturelle processer hinsides en forestilling om basis-overbygning med fokus på forbindelsen mellem hverdagslivet og dybere strukturelle forhold. Ikke at reducere analysen af den historiske situation til en økonomisk analyse, men heller ikke at glemme analysen af økonomien.

Eftermæle

Stuart Hall forblev gennem hele sit liv en engageret intellektuel, og hans analyser var altid knyttet til igangværende venstreorienterede politiske projekter, de var altid analyser af den historiske konjunktur med henblik på handling. Ofte med fokus på hvordan det politiske skiftede plads og karakter i løbet af den anden halvdel af det 20. århundrede, og hvordan grænserne mellem det økonomiske, det politiske og det kulturelle tenderede til at ændre sig og derfor nødvendiggjorde nye analyser, der var mere opmærksomme på de kulturelle og ideologiske processer, og på hvordan disse ikke blot kunne reduceres til reflekser af de økonomiske forhold. Hans egen analyse af thatcherismen og den neoliberale revolution var et godt eksempel på dette. Det var vigtigt at få analyseret den tydelige billedskabende

” Thatcher henviste både til tidligere engelsk storhed, ..., og spillede på frygten for uro og usikkerhed, der nødvendiggjorde kontrol og et udfarende politi. Hall kaldte fænomenet autoritær populisme ”

politiske dimension i højrepopulismen, dens ideologiske projekt. Det er det stadigvæk. Som Hall også selv gjorde opmærksom på, skal det selvfølgelig ikke ske på bekostning af en kritik af den politiske økonomi. Såvel den kulturalistiske som den strukturelle dimension skal med i analysen. Og analysen finder sted med henblik på politisk handling. Dobbeltheden, frem- og tilbageløbet mellem teori og praksis var centralt for Hall, som på den måde forblev tro mod Marx' Feuerbach-teser ved at vedblive med at introducere et kritisk perspektiv og pegede på de herskende idéers historiske oprindelser.

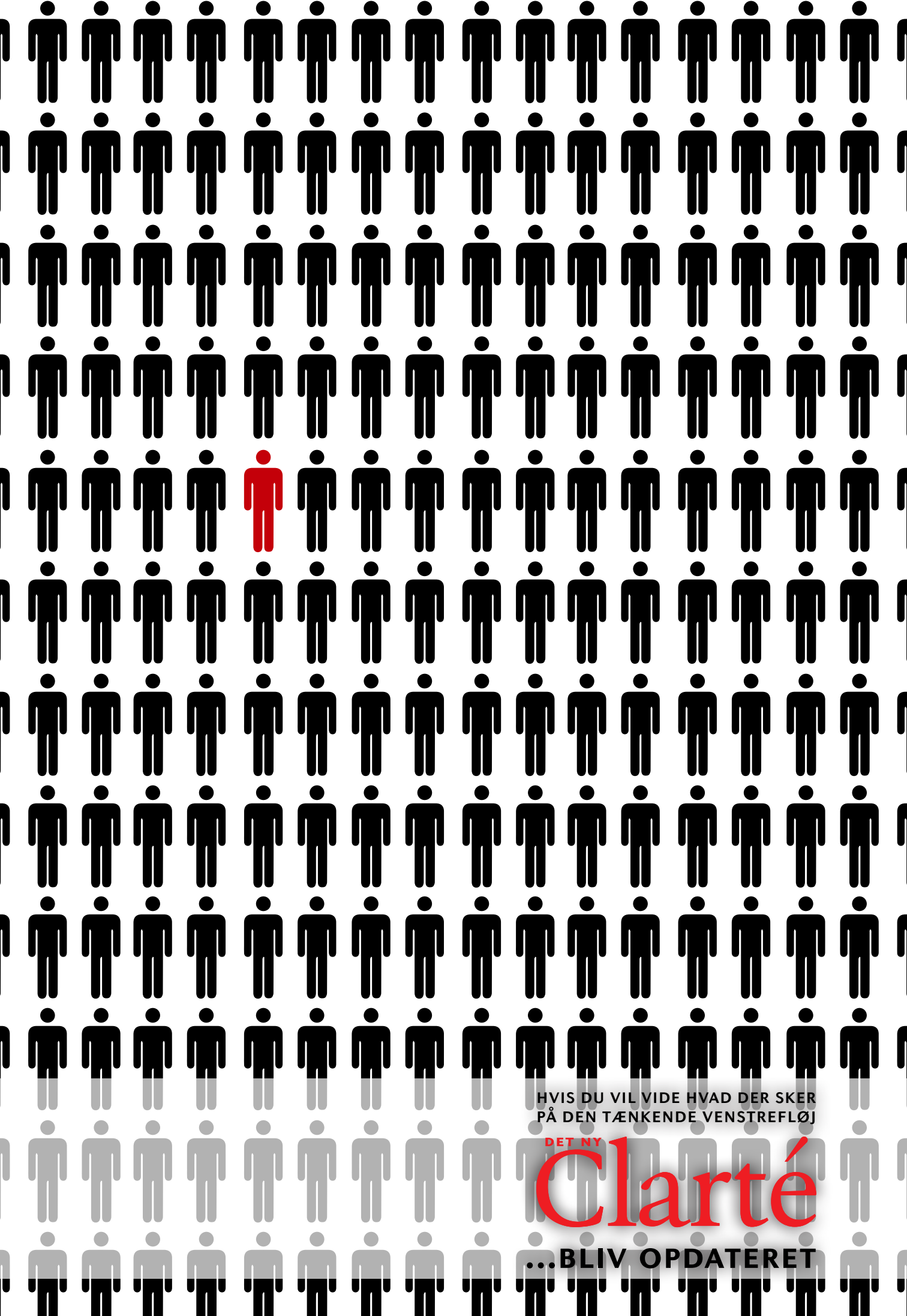
Mikkel Bolt er lektor i kulturhistorie på Københavns Universitet og har bl.a. udgivet *Krise til opstand - Noter om det igangværende sammenbrud*.

A photograph of two men in suits embracing outdoors. The man on the left is older with grey hair, wearing a brown checkered suit jacket. The man on the right is younger with dark hair, wearing a dark blue suit jacket. They are both smiling and looking at each other. The background is a blurred natural setting with green foliage.

GLÆD DIG TIL NÆSTE NUMMER...

DET NY
Clarté #26

TEMA: Netværk eller korrupsion?

HVIS DU VIL VIDE HVAD DER SKER
PÅ DEN TÆNKENDE VENSTREFLØJ

DET NY

Clarté

...BLIV OPDATERET